

АЛЕКСАНДАР
ЈЕЉЧАНИНОВ

*Дневник
руског свештеника*

РИБА ОЗНАЧАВА ЖИВОТ. У ПРВИМ ВЕКОВИМА ЦРКВЕ,
ХРИСТОС ЈЕ СЛИКАН У ВИДУ РИБЕ, ШТО СЕ И ДАН-ДАНАС
МОЖЕ ВИДЕТИ ПО СТАРИМ ХРИШЋАНСКИМ КАТАКОМБАМА
И ЗВЕГОВИМА.

Свети Николај Српски
– Владика Охридски и Жички

Александар Јељчанинов

ДНЕВНИК РУСКОГ СВЕШТЕНИКА

– Са енглеског превела Милена П. Тасић –

Београд 2009.

Наслов оригинала:
The Diary of a Russian Priest

Издавач:
Ихтус – Хришћанска књига

Уредник:
Данило Пушоњић

Корице:
Горан Јањић

Припрема за штампу:
Иван Анђеловски

Превод:
Милена Тасић

Штампа:
Ме Граф

Тираж:
300

САДРЖАЈ

<i>Предговор</i> Димитрија Оболенског	7
<i>Увод</i> Тамаре Јељчанинове	9
Одломци из дневника	21
Из писама младим људима.....	149
Савети младим свештеницима.....	169
Практична вредност вере (<i>нацрт</i>).....	183
Разговор о римокатоличанству и православљу.....	185
Беседа пред исповест.....	187
Боравак у манастиру	193
Ђаволово упориште (<i>о гордост</i>)	199

ПРЕДГОВОР

Белешке које сачињавају ову књигу написао је, током двадесетих и тридесетих година 20. века, један руски свештеник који је живео у Француској, углавном не помишљајући да их објави. Тај свештеник, отац Александар Јељчанинов, поседовао је редак дар као учитељ и духовни пастир. Белешке је прикупила и уредила његова жена, након његове смрти 1934. године, већ су доживеле неколико издања на руском језику, и обилато пружају доказе за то. Они који су га познавали, и као учитеља или као пријатеља, можда ће се сложити да је одавао утисак човека у исто време и заинтересованог за све проблеме, и одсутног. Умео је да буде изузетно пажљив и да изрази срдчану забринутост за оне који су му поверени на духовно старање, иако је у њему постојала некаква унутрашња одсутност, чији су корени вероватно лежали у дубинама и усамљености његовог духовног живота.

Он се није само за људе живо интересовао. Па ипак, у основи његовог интересовања за књижевност, за религиозну и филозофску мисао, а касније и за психологију и психијатрију, у основи његове љубави према природи – (посебно према планинама) – увек је лежало као главно – интересовање за људску личност. Управо га је то интересовање, вероватно бар исто колико и хришћанска вера, у младости отуђило од радикалних и марксистичких покрета у предреволуционарној Русији и довело га у блиску везу са члановима „Верског и филозофског друштва” у Санкт-Петербургу. Они су помогли да се међу појединим припадницима руске образовне елите обнови интересовање за религију и њихове су активности биле део ширег културног покрета који је преобразио руску књижевност и уметност између 1900. и 1910. године. То још очигледније објашњава његов успех као учитеља, током значајних година које су досегле до Првог светског рата, током Октобарске револуције и руског грађанског рата; и то, умногоме, објашњава његова

достигнућа да, као изгнаник на југу Француске, деци руских емиграната усади оданост према Православној Цркви и према родној земљи и култури. Управо су се ту, у Ници, посебно након што је рукоположен за свештеника 1926. године, таленти оца Јељчанинова као учитеља показали у пуном сјају и сигурно је да се много његових ученика и духовне деце, сада расутих по разним земљама, са захвалношћу присећају свог благог и саосећајног учитеља.

О духовном животу и појави оца Александра писали су много компетентнији људи. Неке од таквих судова навела је његова жена у уводу ове књиге. Али, више од свега, ове белешке су сачувале значајно, мада непотпуно, сећање на његов унутрашњи живот. Слободно можемо да претпоставимо да би писац (да је још поживео и могао да их уреди) прерадио неке одломке, продужавајући оне који су елиптично кратки или пак уклањајући оне који одају груби утисак. Ипак, и поред тога што је фрагментарна, ова књига свакако има сопствену кохерентност и јединство. Њена главна тема – потрага за духовним животом – обрађена је тако да је и актуелна, и вечна. Пишчева размишљања о потреби за самопреиспитивањем и самодисциплином, о суптилним опасностима од гордости, о значају бола и о значају литургије као средишта хришћанског живота (да поменем само неколико средишњих тема ове књиге) заснована су на Светом Писму и на предању Светих Отаца Цркве. Ипак, никада нису дата у уобичајеним оквирима и, очигледно, проистичу из личног искуства, показујући бригу за положај савременог човека. Иако нема покушаја да се умањи озбиљност захтева за оне који хоће да прихвате јеванђелска учења у потпуности, много тога у овој књизи је блиставо и радосно, нарочито у оним одломцима где писац зналачки пише о духовној димензији брака и трансценденталним аспектима људске љубави. И коначно, кроз његову, понекад застрашујуће јасну, анализу природе и моћи греха, као и кроз његово болно саосећање за људску патњу, човек постаје свестан веровања које проповеда Црква, а коме је он тако одано и бескомпромисно служио – а то је да за онога ко изнад свега тражи Царство Небеско, преображење почиње у овом животу, на земљи.

Димитрије Оболенски

УВОД

Аутор овог дела није имао намеру да га објави. Та идеја се јавила убрзо након смрти оца Александра, да би се недовршен задатак његовог живота на неки начин наставио и потврдио. На страницама које следе, а које је саставила његова жена, налазе се неке белешке које је он записао за себе, заједно са одломцима из писама, неколико нацрта за проповеди и пар мисли које је најврљао на комадима папира пронађеним међу његовим списима.

Можда ће ова књига бити од посебне користи људима садашњег времена, који су из секуларног живота пришли религији и Цркви, јер је и сам отац Јељчанинов у свештенство дошао кроз двери секуларне културе, након дугогодишњег просветног и социјалног рада у коме је искусио, у потпуности, напетости и тешкоће трагичне судбине Русије.

Александар Јељчанинов потиче из породице са дугом војном традицијом. Оснивач лозе, витез по имену Алендрок, дошао је из Литваније у 15. веку, ступивши у службу московског кнеза Василија II (1425-62). Отац Александар је ценио ту интимну везу са руском историјом, мада у време када се он родио, 1881. године, ништа материјално није преостало из тих далеких дана. Породица је изгубила земљу коју је некада поседовала.

Већ са 12 година, Александар је изгубио оца. Породица је живела од пензије, тако да је млади Александар морао да даје часове да би платио школовање себи и брату. Иако није био најстарији, брзо је преузео ту улогу у породици. У њему су мајка и сестра увек проналазиле моралну подршку, а према двојици своје браће понашао се као старији од њих. А то је било још чудније с обзиром да је он имао доброћуднију нарав од осталих у породици. И у школи је имао исти утицај на друге. Бивши друг из школе, покојни харвардски професор Михајло Карпович, за њега је рекао: „Тешко ми је и да изразим колико му дугујем за свој ин-

телектуални и духовни развој. Једино знам да њему више дугујем него било ком другом у животу.”

Александар је успео да заради довољно новца за студије историје и филологије на Универзитету у Санкт-Петербургу, и након што је дипломирао, понуђено му је да остане на факултету као асистент при Катедри за историју. Његово студирање одвијало се у време великих културних и верских превирања међу руском интелигенцијом. Тада је у Санкт-Петербургу основано „Верско и философско друштво” чији је циљ песникиња Зинаида Хипијус дефинисала као „стварање отворене културне платформе за слободну дискусију о верским и философским темама”. Њиховим састанцима редовно је присуствовао студент Јељчанинов, најмлађи члан групе. Идеја о таквом друштву била је његов сан још из школских дана и о томе је разговарао са својим пријатељима, Владимиром Ерном (1881-1915), будућим философом и професором на Московском универзитету и Павлом Флоренским (1882-1937), који је касније постао свештеник, философ и теолог (и који је скончао у совјетском концентрационом логору). Много касније, када је Зинаида Хипијус срела оца Александра као свештеника, испричала му је какав је незаборавни утисак оставио млади студент који је, чак и тада, представљао „глас савести” за многе са којима се сусрео.

У истом периоду, он се кретао и у књижевним круговима где су га пријатељски примили писци Розанов и Мерешковски. Често је долазио у невероватни стан Вјачеслава Иванова, такозвану „Кулу”, где је увек дочекиван са топлом добродошлицом – ту је упознао Ану Ахматову (која је у то време била још увек млада песникиња), Гумиљова и Кузмина.

На тај начин је, захваљујући својим многобројним пријатељима, упознао водеће личности руске културе на највишем нивоу баш у деценији (1900-1910) када је та култура цветала. То је била деценија обележена великим повратком вере, када су неки припадници руске интелигенције дуго отуђени од вере, почели да се окрећу Цркви. У том духовном препороду и млади Александар Јељчанинов имао је активну улогу, тако да су његови студентски дани већ одредили читав његов живот.

Велики теолог, отац Сергеј Булгаков (1871-1944), најстарији пријатељ и учитељ младог Александра, овако се присећа тих раних година:

Било је то време секуларног пастирског рада, проповедања вере у друштву које се разуларило, вођено безбожништвом и равнодушношћу. А он, будући свештеник, већ је био посвећен том послу проповедања много пре него што је рукоположен. На том задатку прикупљања духовних снага против атеизма

и равнодушности, он је непрестано радио и сарађивао, понизно и предано, испуњавајући све што му се повери... У тај задатак унео је своје пастирске особине и посебни шарм своје младости. Кад год би се појавио са својим доброћудним, блиставим изгледом, срца људи су се окретала ка њему и смешак би им се појавио на уснама.

Посебно блиско пријатељство, још од детињства, везивало је младог Александра Јељчанинова са Павлом Флоренским. Под утицајем Флоренског – као и на основу сопствених склоности – Јељченинов је напустио перспективну универзитетску каријеру у Санкт-Петербургу и преселио се у Москву, где се уписао на Московску духовну академију, иако у то време није размишљао о томе да постане свештеник. Придружио се новооснованом „Друштву за проучавање религије и философије” и постао први секретар. Отприлике у исто време, у часопису *Нови пут*, почели су да се појављују и његови чланци; прво есеј о „Мистицизму Сперанског”, а потом, годину дана касније, делови његове књиге *Историја религије*. Такође је учествовао у тадашњим покушајима да се превазиђе традиционална зависност Цркве од руске државе, као и у напорима да се друштвени поредак приближи идеалима Јеванђеља. Касније се присећао како је једне ноћи у шумама у близини московског предграђа читао и објашњавао Јеванђеље групи радника због чега га је полиција казнила да плати сто рубаља (сумњајући да се бави подривачким активностима).

Крајем прве године, Јељчаниново студирање на академији је прекинуто јер је регрутован у војску и послат на Кавказ. Више није настављао теолошке студије. Осим војске, постојао је још један разлог за то: у академији га је мучио теолошки приступ који је био у основи свег учења, типичан за многе припаднике вишег свештенства током синодског периода у историји Руске цркве. Он је то овако описао у писму Флоренском: „Њихов позитивизам и номинализам, њихови напади на *имесловље*¹ као и непријатељство према *староверцима*,² све то показује колико је ограничено њихово мистичко схватање.”

¹ Учење једног дела монаха у руском манастиру на Атосу – по коме је Бог мистички присутан у Свом Имену.

² Руска секта из 17. века, која је била крајње конзервативна и националистичка, али представља и доста оног најбољег у руској православној традицији. Њихови припадници су се одвојили од главног тела Руске цркве јер су одбили да прихвате извесне промене у литургији.

Тако су га спољне околности, заједно са сопственом немогућношћу да прихвати став који је преовладавао на академији у то време, одвукле са пута, и поред свих напора његовог пријатеља Флоренског да га задржи. И сам Флоренски је осећао исте сумње, али је истрајао у учењу коначно је стекао звање доктора теологије на академији, уједно постигавши моралну победу јер је одбранио тезу „О духовној истини”. Она је објављена 1914. године под насловом *Стуб и тврђава истине*, као дело значајно за развој савремене руске теологије.

Када је одслужио војни рок на Кавказу, 1908. године, Јељчанинов је остао у Тбилисију и почео да ради као учитељ у једној приватној школи потпуно новог типа. Оснивач те школе, генерал Левандовски (његов будући таст), захваљујући свом високом војничком чину и царевом личном одобрењу, успео је да успостави установу која се потпуно разликовала од било чега што је раније постојало у Русији. Била је то мешовита школа са широким распоном предмета у којој су важно место заузимали спорт и гимнастика и чији су прописи дозвољавали ученицима велику меру самоуправаљања. Њен дух слободе и конструктивног става према питањима дисциплине привукли су Александра Јељчанинова и надахнуле су га креативне могућности које је школа пружала. Почео је као професор књижевности и психологије, а касније је (1914-1920) био на месту директора. Терком оснивача школе оженио се 1918. године.

Бивши ђак, госпођа Милица Зернов, овако се присећа његовог рада у школи:

Школа је запошљавала веома надарене учитеље, али, међу свима њима Александар Јељчанинов је поседовао изузетан и неупоредив дар. Његово подучавање је спроводило у дело, више него било шта, главну идеју ове институције – да буде школа радости, креативности и слободе. Наставни план није био усклађен ни са каквом устаљеном шемом и прекорачивао је границе сваког програма. Ми, ђаци Александра Јељчанинова, чувамо многа срећна лична сећања на време проведено у овој школи, а највише се присећамо шарма личности нашег учитеља.

Већ је као учитељ Јељчанинов био истински духовни вођа, „свештеник и пре него што је то званично постао”, према речима оца Булгакова.

У том периоду, Јељчанинов је предавао на посебним курсевима за жене Историју религије, а такође је одржао и низ предавања у вези са темом која му је била посебно прирасла срцу – о новој руској религиозној и философској мисли и њеним предводницима које је све лично познавао. Та предавања су била толико успешна да су он и његов пријатељ, такође професор, Г. Н. Гетман, размишљали да наставе са њима тако

што би основали религиозно-философски факултет у оквиру Универзитета у Москви и Санкт-Петербургу. Та идеја је наишла на опште одобравање, припремљени су планови и сачињени спискови могућих директора, али, рат и револуција скончали су све те припреме.

Бољшевички режим који није дошао на власт на Кавказу све до 1920. године, сменио је Јељчанинова са места директора. Школа је била национализована и, да ствар буде парадоксалнија, револуционарна влада је укинула све либералне и напредне аспекте наставног плана. Током месеци глади и хаоса који су уследили, Јељчанинов је радио за америчку Организацију за помоћ Блиском истоку, организујући занате, радионице, спортове и образовну рекреацију за децу коју је хранила Хуверова организација за помоћ.

Као и многе друге припаднике руске интелигенције, олуја револуције отерала је Јељчанинова из родне земље. Напустио је Русију 1921. године, са женом и малом кћерком, и настанио се на југу Француске, у Ници. Ту се, у почетку, бавио пољопривредним радовима, у исто време дајући часове руског језика и историје руској деци која су ишла у француске школе. Колонији Руса је држао предавања о разним темама и организовао је верске и философске дискусије за руску омладину. Његова кућа је убрзо постала састајалиште многих интелектуалих предводника емиграције, у посети из Париза (професори и писци, као што су Булгаков, Вишеславцев, Зандер, Иљин, и многи други).

Али, тада је већ постало јасно да обична каријера наставника не може да задовољи Александра и да је призван на неко друго, више занимање. Ево како он сам објашњава када му је постао јасан његов пут:

Добио сам писмо од оца Сергеја Б. (Булгакова) у коме ме наговара да постанем свештеник. Запрепастио сам се. Прво сам био уплашен, као што смо уплашени када чујемо глас судбине. Одмах сам схватио да је то нешто неповратно, да је то заиста моја судбина. Да је било нешто друго у питању, можда бих покушао да то избегнем, али око овога скоро уопште нисам оклевао – кренуо сам томе у сусрет и осетио огромну радост и јасноћу у души. На старој стази, образовање, предавање – за мене више није било ничег за шта бих живео, а на овој новој стази, осећао сам се као да сам се поново родио. То је моја иницијација у другом степену. Први степен је био брак, други је свештенство.

И даље:

Увек ме је плашило (а посебно током последњих година дана) брзо проицање времена и то зато што се ја сам нисам кретао. Сада, када сам одлучио да постанем свештеник, драстично сам се померио насупрот времену, или, тачније, заронио сам у саме дубине где је време неважно.

Говорећи о Јељчаниновој одлуци да постане свештеник, као и о другим видовима каријере које је могао да прихвати, отац Булгаков каже:

Каква је могла да буде његова судбина. шта је он могао да постане у наредним годинама? У складу са нашим људским схватањем и судећи по озбиљној бази и научном методу које проналазимо у свим његовим делима, могли бисмо да одговоримо да је могао да постане професор, научник. Да је наставио да се креће у тим књижевним круговима у којима се кретао у младости, могао је да постане писац и уредник. Али све те могућности избледеле су пред снагом околности. Његов рад у образовању је могао још да се развија и можда би дошао до неког бриљантног открића на том пољу. У једном тренутку је речено да он треба да предаје на Православном теолошком институту у Паризу, али, у том случају би морао да се повинује правилима систематске теологије. Међутим, то се није десило, нити треба жалити због тога. У ствари, то треба сматрати Божјим даром јер га је рукоположење за свештеника довело до тога да открије свој највећи дар и истински позив – а то је позив свештеника, пастира душа, исповедника и учитеља. Сваки човек је позван да оствари свој највећи дар, а управо је свештенство до највишег степена открило унутрашњу снагу оца Александра, као и његову моћ над човјеким срцима.

Улазак у свештенство 1926. године, за Александра Јељчанинова значио је природни наставак како његовог унутрашњег развоја, тако и његових спољних активности. И више од тога – у свештенству је открио свој истински позив, схватио је какав је Божји план за њега. Један од његових пријатеља је за његов физички изглед на дан рукоположења рекао: „Све црте његовог лица, које као да су са иконе, изгледало је да су коначно пронашле свој прави лик.” Свештенство је пружио ново надахнуће читавом његовом животу. „Пре него што сам постао свештеник”, писао је он годину дана након што је рукоположен, „морао сам да ћутим о многим стварима, суздржавајући се. За мене свештенство значи могућност да говорим пуним гласом.”

Описујући своја осећања у првим данима своје службе, отац Александар је написао:

Осећам се смирено и ведро – често сам срећан, скоро блажен. Знам да ме чврста рука води. То ми је било јасно још пре рукоположења, а посебно за време самог рукоположења, и још увек је тако. И зар нисам благословен многим чудима? Зар није чудо што сам постао свештеник? Моје рукоположење се одиграло у изузетним околностима, уз помоћ опште добре воље мојих пријатеља, охрабрен жениним потпуним одобравањем и пристанком, и добрим саветом оца Сергеја.

И даље:

Каква је радост бити свештеник! Свештенство је једина професија у којој вам људи увек показују своју најискренију страну, тако да и ви увек живите у искренности.

Више него апстрактна и теолошка, интересовања оца Александра била су претежно морална, аскетска и практична по карактеру. Његова пажња била је усредсређена на људску душу, на примену хришћанства на живот. У свом свештеничком раду он се првенствено усредредио на слушање исповести и духовно усмеравање. „Исповест је била”, рекла је мати Марија,¹ „суштински позив његове свештеничке службе. Значајно је да су се први симптоми његове кобне болести појавили управо док је исповедао.” Сачувана су бројна сведочења о томе какав је он био исповедник и шта је значио својим покајницима. „За мене је он био отелотворење Божије истине на земљи. Нисам знао никога ко би од њега био бољи, јаснији, једноставнији и мудрији. Захваљујући контактима са њим, откривен ми је најкраћи пут до Бога... Често ми је сама помисао да би било неопходно да му нешто испричам у исповести, била довољна да ме одврати од греха.” „Његова усмеравања и упутства понекад су скоро неприметни, штедљив је на речима, али, свака од њих, тако пуна људског разумевања, оставља доживотни траг.” „Имао је дар да слуша и буде милосрдан према свакоме, као и свј. дар самозаборава – у томе је лежала његова унутрашња снага и тајна његовог изузетног утицаја на људе.”

Други део свештеничког позива који му је био близак срцу, било је држање проповеди. Баш као што су његова претходна подучавања у учioniци и његова предавања била дубоко духовна, тако је и сада његово проповедање било јасно и концизно. Свака реч је била резултат промишљања. Обично је припремао *шта* ће рећи, али не и *како* ће то рећи: то је његовим проповедима давало утисак спонтаности и дубоког убеђења, заједно са јасноћом мисли.²

Пуноћа срца и велика једноставност обдарили су његове речи огромном снагом. Једна од организаторки на летњем кампу даје нам овај пример:

Отац Александар држи говор у кампу, окружен слушаоцима. Њихови изрази лица се изненада мењају, поставши озбиљни и напети. Тема разговора је

¹ Мати Марија (Скобцова) (1891-1945), монахиња Руске православне цркве, која је била посебно посвећена милосрдним делима; била је, такође, и истакнути писац и песник; умрла је у нацистичком концентрационом логору у Равенсбруку.

² Упоредити ово са оним што сам отац Александар каже о припремању својих проповеди, на стр. 168.

тежак духовни и аскетски проблем. Невероватно је како чак и девојке које у очима својих наставница изгледају крајње лакомислене и безнадежно незреле, могу тако дубоко и занесено да буду заинтересоване за речи оца Александра. Својим доласком, он постепено и чудесно преображава читав дух кампа и изводи чуда.

У свом раду са младима, отац Александар је био активно повезан са руским Хришћанским студентским покретом омладине, који га је привукао још у Русији, пре Револуције. „Све више и више ценим овај Покрет”, писао је он, „као сабрање свега што је живо у Цркви, свих оних који прихватају хришћанство не као традицију, нити као пукe речи или начин живота, већ као сам живот.” Посебно су га надахнуле велике годишње скупштине Покрета: „Атмосфера на скупштинама Покрета помало ме подсећа на ватрену присност хришћанских заједница апостолског времена, у којој Дух Свети дише и чуда се догађају – јер без Духа хришћанин се гуши и бива само сенка, само назнака хришћанина.” Његов бивши ђак који га је срео на једном од тих скупова, вели: „Још увек је то онај стари, познати учитељ, али, постоји нека нова дубина у њему.”

Његов духовни руководитељ, отац Сергеј Булгаков, овако оцењује оца Александра као свештеника: „Он је имао у себи органску сливност смирене оданости православљу и једноставности детиње – са свом истанчаношћу руског културног предања.” И други који су га познавали као свештеника, такође, говоре о његовој једноставности, а и о скромности, и ведрини. „Мудрост његовог смирења и мудрост кротости давали су му посебну моћ над душама.” „У основи његовој била је његова једноставност. Не примитивна једноставност човека који није упознат са сложеностју света, већ једноставност 'која види', која је пронашла меру сложености.” „Када сам га видео као свештеника, одредио сам за себе његову особеност: високо духовно настројење, заједно са веселом животном радошћу, која је повремено изгледала скоро као безбрижност.”

Осим свештеничког рада, ту је био и његов живот у породици, у кругу жене, сина, и две кћери, али, о томе ми је, као његовој жени тешко, да говорим. Задовољићу се тиме да наведем речи два пријатеља: „У његовом дому топлина породичног живота била је помешана са највишим идеалима и интересовањима.” „Један поглед на његов домаћи живот био је довољан да покаже где је почивала његова радост и срећа.” А други пријатељ је написао у време када је он умро: „Отац Александар је све своје време и енергију у потпуности посвећивао Богу

и ближњима. И Бог је од њега тражио последњу жртву, његов живот, што је значило одвајање од онога што му је било најдраже на свету – од породице.”

Можда је управо због те ведрине читава личност оца Александра очувала невероватну младост. Ево речи његовог таста:

... да ли је на њему постојао икакав знак старења? Не само да је он остао непромењен, већ је изгледало да постаје све млађи и млађи у срцу. Чак не бисте могли да кажете ни да је то човек који је, физички, напунио педесет година живота, током кога је напорно радио, увек уз препуно активности које су превазилазиле његову снагу, иако га све то није одвратило од интензивног унутрашњег живота.

Али, умро је релативно рано, у педесет трећој години, још увек, наоко, пун снаге и планова. Управо је био добио премештај из Нице у руску Саборну цркву у Паризу. У лето 1934. године, превезли су га у болницу због тога што му је пукао чир у стомаку. Изгледало је као да га трагична судбина помно прати: неколико медицинских грешака, немар и неефикасност у болницама и кобни неспоразуми током лечења, неумитно су га водили у смрт, и поред свих напора да се спаси. Преминуо је у великим боловима, у августу 1934. године, оставивши за собом жену са троје мале деце, од којих је најстарије имало четрнаест, а најмлађе осам година.

О животном делу оца Александра, дирљиво је говорила мати Марија:

За оне који су познавали оца Александра, у његову „велику судбину” није било сумње. Он је био представник оног високо-културног слоја руског друштва који је одређивао духовни карактер и идеје бриљантног периода с почетка двадесетог века. Усудила бих се да тврдим да је на свом земаљском путу међу нама, отац Александар показао савршену пуноћу смирене хришћанске светости. Након дугогодишњег блиставог просветног рада, након уласка у све суптилне сложености руске религиозне и философске мисли, постао је мудар, зрео, скроман и једноставан свештеник. У време његове смрти, на тај начин смо размишљали о његовој „великој судбини”. Ту, у сандуку, обучен у златну одору, са великим бронзаним крстом у рукама, и мирним, благим, мудрошћу обележеним цртама лица, лежао је човек који је себе открио и остварио пред Богом и пред ближњима, човек који је доказао да чак и у наше време, пут из Атине може, душу да доведе до Небеског Јерусалима.

Таква је била личност оца Александра Јељчанинова, у очима његове породице и пријатеља. Али, можда се та личност још потпуније и директније одражава у овој књизи: иако је она кратка и фрагментарна, ипак, можемо да чујемо његов живи глас како нам се обраћа.

Пошто је састављена од насумице поређаних белешки, ова књига, наравно, не представља сваки аспект карактера оца Александра. Већина његових белешки се бави аскетским темама и проблемима духовног живота, и због тога се може стећи утисак преозбиљности (што иначе није било њему својствено). Напротив, он је био ведар и пун радости која зрачи, попустљив према манама других, природан и спонтан, са извесном дозом суптилне ироније и хумора.

Два поглавља ове књиге помало се издвајају од осталих јер су то прве верзије књига за које се отац Александар надао да ће их једнога дана написати. Мало пре последње болести, рекао је да би волео да састави дело посебно намењено младима, као одговор на многобројна питања која су му постављана а која су била типична за савремену омладину. Направио је фасциклу, на којој је писало „Писма младима“, али није доживео да оствари свој план. Одломци из материјала који је прикупио сачињавају једно поглавље ове књиге. И друго поглавље, „Савети младим свештеницима“ слично је настало. И тај одељак садржи само неколико раштрканих бележака, али њихова тема је врло блиска срцу оца Александра, тако да је намеравао да и о томе припреми посебну књигу.

Осим ових поглавља које је планирао сам аутор, остатак материјала је представљен без неког реда; то је урађено намерно, да не би било какво тумачење стајало између читаоца и писца. Остављено је сваком читаоцу да сам открије, у складу са својим разумевањем, шта је била суштина духовне слике оца Александра.

Нажалост, оно што је овде објављено, представља само мали део онога што је он, заправо, написао. Ми смо очекивали да само кратко будемо у иностранству, па су скоро сви његови рани списи остали у Русији у време револуције, и рођаци су морали да их униште у време терора. Многи рукописи су изгубљени током Другог светског рата; били су скривени на сигурно место, али је оно откривено и опљачкано током немачке окупације. Део докумената повраћен је на невероватан начин; извесни немачки војник, када се сусрео са једном Русињом, предао јој је пакет са фотографијама оца Александра. „Сигурно су неке веома драгоцене“, рекао је, „и можда бисте ви могли да пронађете власника.“ Фотографије су заиста враћене породици, али, нестало је неколико свезака које су биле са њима.

Иако су фрагментарне, белешке оца Александра обраћају се директно срцима људи. И поред ограничених средстава руске емиграције, већ су изашла три руска издања, а објављени су и делови у енглеском

преводу. Речи оца Александра, не само да су читале хиљаде његових сународника у изгнанству, већ су доспеле и до оних који су били иза „Гвоздене завесе”. „Немогуће је,” пише у једном писму које је стигло из балтичких држава под комунистичком владавином, „сагледати колики је број душа у овој земљи, књига оца Александра привела вери. Она иде из руке у руку и људи је преписују.” Писац Михаил Корјаков наводи речи самог оца Александра: „Нема случајних сусрета: или нам Бог шаље оне који су нам потребни, или, без нашег знања, по Својој вољи.” А Корјаков додаје: „Заиста верујем да је књигу оца Александра Јељчанинова Бог послао свету. Не само нама, Русима, који имамо привилегију да је читамо у оригиналном издању, већ читавом човечанству – јер овакву књигу треба превести на многе језике.”

И заиста, таква је то књига – није књижевно дело, већ аутентичан документ о људском животу, који одражава душу аутора. Онима који су познавали оца Јељчанинова и били му одани, она ће пружити неколико доживљаја, омогућавајући им да се присете свог вољеног пастира и још једном чују његов глас. Онима који га нису познавали, она ће, можда, послужити као потврда и подршка, чиниће управо оно што је отац Александар чинио другима читавог живота.

Тамара Јељчанинов

ОДЛОМЦИ ИЗ ДНЕВНИКА

Пре него што сам постао свештеник, о многим стварима сам морао да ћутим и да се суздржавам. Свештенство за мене значи могућност да проговорим пуним гласом.

Нема друге утехе у страдањима него их сагледавати на фону „оног“ света. И то је у суштини једино исправно гледиште. Ако постоји само овај свет, онда је све у њему потпуна бесмислица: раздвајање, болест, патње невиних, смрт... Али, све то добија смисао у светлости океана невидљивог живота који заплъскује мало острвце нашег земаљског живота. Ко од нас није искусио озарење „отуда“ у сновима, у молитви? Када човек у себи пронађе снагу да прихвати искушење које му је послао Бог, онда силно напредује у свом духовном животу.

Философирати није исто што и богословити. „Ако се истински молиш, онда си богослов.“ (Евагрије од Понта)¹ унутрашње савршенство је неопходно да би се схватило шта је савршено.

Шта би био овај непрекидан осећај незадовољства, и узнемирности који обично осећамо у себи, него пригушени глас савести који нам се јавља из подсвести и често противречи нашој сопственој вољи,

¹ Грчки аскетски и духовни писац (346-399).

објављујући како је неистинит наш живот? Докле год живимо у сукобу са законом светлости који нам је дат, тај глас неће ћутати, јер је то глас самог Бога у нашој души. Са друге стране, то ретко осећање чистог задовољства, испуњености и радости, јесте срећа која долази од сједињења божанског принципа у нашој души са универзалном хармонијом и божанском суштином света.

Зашто је свако „задовољство”, свака „сласт” – грех? Зато што тренутак задовољства означава јачање наших личних осећаја; што је интензивније задовољство, то је већи наш прекид са универзалном хармонијом око нас. Задовољство доводи до љубави према себи, љубав према себи – до распада хармоније, а распад до смрти.

Шта нас највише спречава да одговоримо позивима Цркве? То што смо обузети „*својим*”, што се држимо „*свога*”. Мала је разлика да ли је то нешто добро или лоше: битно је да је *моје*. И то се дешава од првог свитања свести – па све до смрти.

„Опасно је пливати кад си потпуно обучен, и опасно је, када те обузме страст, да истражујеш Божанске мистерије.” (*Лествица*)¹ Али то не значи (као што многи замишљају) да уопште не треба да се бавимо теологијом; то само значи да морамо да се ослободимо робовања страстима, па ћемо успети да завиримо у „мистерије Бога”.

Стално размишљам о овим речима: „Кад бисте били од света, свет би своје љубио.” (Јев. по Јов. 15,19) Наше патње су знак да припадамо Христу; и што су оне веће, то је очигледније да ми нисмо „од света”. Зашто су сви свеци, следећи пример Самог Христа, толико патили? Веза

¹ *Лествица божанског усхођења*, дело монаха са горе Синајске, светог Јована Лествичника (7. век), једно од најпознатијих грчких аскетских списа.

са светом, када зароните усред свега, то доноси бол следбеницима Христовим; само деца овога света не трпе бол. То је нека врста хемијске реакције која никада не омане.

Колико год човек био праведан и чист, у њему увек постоји елемент греха који не може да уђе у Царство Божје и који мора да се сагори. Наше патње сагоревају наше грехе.

Шта увећава нашу духовну снагу? Испушење које је побеђено.

Присуство оног неограниченог, тј. Љубави – у нама. ограниченим бићима, наводи нас да жудимо за смрћу као уласком у Бесконечно.

Чак и у овом нашем мрачном животу, Бог нас не оставља, али, Он је са нама у нашој молитви, у светим тајнама, у нашој љубави према Богу. Љубав према Њему доказује Његову везу са нама.

Живот је драгоцен и јединствен дар, а ми га траћимо будаласто и безбрижно, заборављајући колико је кратак.

Или са чежњом гледамо у прошлост, или живимо ишчекујући будућност у којој ће нам, како нам се чини, живот заиста почети. А садашњост, то јест, наш живот какав заиста јесте, губи се у тим јаловим сновима и жаљењима.

Мишљење других о нама – то је огледало пред којим позирамо сви ми, скоро без изузетка. Човек себе обликује према томе какав жели да изгледа другима. Али, прави човек, какав заиста јесте, остаје непознат

свима, а често и себи самом, док, у ствари, ради и живи фигура коју је измислила и обукла његова машта. Та тежња за преваром је толико велика да ће, изобличавајући саму своју природу, човек жртвовати своје Ја – јединствени и уникатни елемент присутан у свакој људској личности.

Али, колико само велику привлачност осетимо кад год сретнемо особу која нема ту болест и колико само волимо једноставност и директност деце која још нису ушла у „царство“ свести о себи! Ипак, имамо могућност да се свесно боримо да се из те зле сложености вратимо у једноставност. У сваком случају, када постанемо свесни присуства тог зла у себи, задатак је већ упола обављен.

Каква је радост бити свештеник! Јуче сам чуо исповести читаве једне породице. Посебно су деца била дивна – два дечака од око седам и осам година. Читаво вече сам скоро био обузет заносом. Свештенство је једина професија у којој вам људи показују најискренију страну своје природе, па и ви живите „у искренности“ све време.

Апостол каже: „Ја вас родих“ (I Кор 4,15), „Дјечице моја, коју опет с муком рађам, докле се Христос не вобличи у вама!“ (Гал 4,19). Апостоли су заиста поседовали најдивнији дар – да на себе преузму процес стварања и рађања нових душа, нових личности. Преобраћеници који су на овај начин били обдарени новом личношћу поздрављали су тај дар као нешто изузетно пожељно, за чим су чезнули и чему су се надали.

Колико год смо као појединци слаби и грешни, велика је радост осетити да је за све нас – само једно потребно.

„И постадох Јудејцима као Јудејац, да Јудејце придобијем... Они-ма који су без закона постадох као без закона... Слабима постадох као слаб... Свима сам био све, да како год неке спасем.“ (I Кор 9,20-22) Ово

је натпис на гробу *старца* Амвросија,¹ а, такође и тактика коју сам ја несвесно усвојио.

У свом односу са другима, волео бих да дубоко зароним у сваку ситуацију, улазећи у саму душу сваке особе која ми дође, говорећи са њом као да ми је та особа најдража на читавом свету. Али, где смо ми – да бисмо пронашли тако велику љубав да можемо сваког да загрлимо? Како да волимо будаласте уображенке који паниче због неких бедних, малих тричарија, када смо, да ствар буде још гора, уверени да им то што им поклањамо пажњу само штети? Претпостављам да свако од нас треба да буде светац да би кроз дебео слој наталоженог ђубрета, разабрао онај елемент у свакој особи који је јединствен и који никада не може да се понови – њену душу – и да би се обратио само њој.

Горд човек је глув и слеп за свет; он не види свет, већ само свој одраз у свему.

Како да утешимо оне који плачу? – Тако што ћемо плакати са њима.

Разговор са Х. након операције због рака. Она осећа стални, ужасни бол („као да ме пси глођу и кидају на комаде“) и нема никакве наде да ће се њено стање поправити. Ево њеног размишљања: „Мислим да разумем зашто нам Бог шаље ову несрећу. Толико смо обузети свакодневним глупостима, ситним љутњама, нервозама, да је Бог желео да нас продрма. Како се све променило, какве изванредне духовне особине

¹ Старац Амвросије (1812-1891), монах у испосничким келијама Оптина у Русији, чувени духовни пастир.

Реч *старац* се користи за монаха (понекад и за световно лице) који се истиче због свог светачког живота, дугог искуства у духовном животу и дара за руковођење спасењем душа:

су се откриле у свима нама! Јуче је Л. провела ноћ са мном, и каква је то била ноћ! Била је бескрајно нежна и стрпљива, све је радила тако тихо, тако вешто. И сви су били тако љубазни и пажљиви.” То је, дакле, смисао патње. Наш Господ има безгранично саосећање за нас, али, шта учинити када само кад смо погођени несрећом и муком – можемо да пружимо неке искре, некакву свету ватру?! Зато постоје ратови, револуције, болести. Све је ово изгледало пуно смисленије јуче, у соби особе која је на самрти, него што изгледа данас, у овим безбојним белешкама.

†

Све што је грешно у нама, толико је живо, толико пунокрвно, да је наше уобичајено слабашно покајање – потпуно у нескладу са овим елементом греха који нас обузима.

†

Скренути поглед ка слици небеске лепоте – то је најбољи начин да се ослободимо од ропства пакла и да се одупремо његовим искушењима.

†

Из разговора са мном:

– Зашто не размислиш о томе? То је веома важно.

– Управо тако ја размишљам о важним стварима. Покрени читаву машину и онда ће се одговор аутоматски појавити: „Не брините се како ћете или шта одговорити.” (Лука 12, 11)

†

Често ми се чини да нам трње и чичке на животном путу поставља Бог управо да би исцелио *нашу* душу. То видим крајње јасно у свом личном животу.

†

У исповести, лоша меморија није оправдање: заборављање је резултат непажње, недостатка искрености, огрубелости и равнодушности према греху. Грех чија тежина *притиска* душу – не може се заборавити.

Приметио сам безмало општу равнодушност за време исповести, посебно код мушкараца. Захваљујем Богу што ми скоро увек допушта да исповест доживим као катастрофу.

Људи генерално имају обичај да не помињу грехе по седмој заповести, као да је то нешто што не спада у исповест: „То је моја лична ствар.” Многи који имају забрањену везу уопште је не помињу, као да је то нешто потпуно природно.

Најважније у исповести јесте стање душе код особе која се исповеда, без обзира ко је исповедник. Важна је *ваша* исповест, а не исповедник који говори са вама. Али често правимо грешку стављајући у први план свештеника који слуша исповест.

Ако вас обузме гнев према некоме, покушајте да замислите како ћете и ви, и он једнога дана умрети. Колико ће онда безначајна изгледати његова грешка и колико неправедан ваш гнев, чак и ако је формално праведан.

Препреке за молитву: слаба, нетачна и недовољна вера; сувише узнемирености, журбе и обузетости овоземаљским пословима; грешна, нечиста и гневна осећања и мисли.

Болест је најбоље време да се вратимо свом срцу, Богу. Чим се наше здравље побољца, могућност да то учинимо – поново постаје бескрајно далека.

Ако је неко одабрао стазу савршенства и следи Христа, јединствена вредност те стазе постаје му јасна и потпуно убедљива изнутра. Оних који су кренули том стазом је мало, али скоро да нема никог ко се касније врати са ње, након што ју је одабрао. По Христовом обећању – онај ко тражи, наћи ће.

Вера нема чега да се плаши од негативне полемике, од искушења ума; вера може да издржи такво искушење. Али, треба да се плаши слабости нашег духа, „отпадништва срца” (израз Кирејевског).¹

Они који захтевају доказе да би веровали, на погрешном су путу. Вера је слободан избор; где год има жеље за доказом, чак и оне која је скривена од нас – ту нема вере. Сведочења Божијих манифестација не треба сматрати „доказима” – тако би се деградила и поништила велика вредност вере.

Осећај дубоке грешности који искусе светитељи резултат је њихове близине извору светлости – Христу.

Да бисмо се ослободили унутрашњег хаоса, морамо да признамо објективни ред.

Колико је мукотрпно наше приближавање Богу; посебно, код неких од нас, код којих све, чак и природа, наслеђе и читав састав човека – изграђује зид између њега и Бога.

¹ Иван Кирејевски (1806-1856), руски верски мислилац и писац, водећи члан Словенофилског покрета.

Човек каквог најчешће срећемо представља комбинацију три особине: (1) гордости – вере у сопствену снагу, одушевљење сопственим креацијама; (2) страсне љубави према овоземаљском животу и (3) одсуства икаквог осећаја за грех. Како такви људи могу да се приближе Богу? Какви су сада, они су безнадежно одвојени од Бога; чак не осећају ни потребу за Њим. А управо таква личност се развија у условима савременог живота, кроз образовање, књижевност, итд. Идеја о Богу се брише из душе. Какве су само катастрофе неопходне да би се такав човек поново родио!

Три низа утисака: читање Јеванђеља о гадаринским свињама; посматрање лудака у катедрали; читање поглавља о злу и слободи у књизи Берђајева *Судбина човека*:² „Слободу није створио Бог, она је примарна и нема почетак.” Према томе, одговоран – за слободу створења није Бог Творац. Човек је, у исто време, и дете Божје и дете хаоса (слободе); не-биће је слободно пристало да постане биће, али је у исто време скренуло са истинске стазе у пакао и хаос. То је извор греха и лудила – хаотична самовоља уместо добровољне и слободне подређености закону светлости. „Ја дођох да живот имају и да га имају у изобиљу.” (Јован 10:10)

Постоји једна врста духовности која је повезана са емоцијама – естетска, сентиментална, страсна, која може лако да постоји заједно са себичношћу, таштином и сензуалношћу. Такви људи траже хвалу и добро мишљење свог духовног оца, а за њега је веома тежак задатак да слуша и прихвати њихову исповест, јер они долазе да би се жалили на друге, да би јадиковали. Они су пуни себе и спремно оптужују свог ближњег. Слаб квалитет њихове религиозне оданости најбоље се види по лакоћи са којом прелазе у стање гнева и нервозе. Они су даље од могућности истинског покајања неголи већина окорелих грешника.

² Николај Берђајев (1874-1948), религиозни мислилац и писац, угледни члан руске интелигенције у Паризу након Револуције.

Стални приговор упућен хришћанима: „Ваша вера нема спољне последице на ваш начин живота. Кад бисте заиста веровали у те чудесне и невероватне ствари, живели бисте другачије.”

Одговор: „Ви сигурно верујете да је смрт неизбежна? Не само да верујете у то, већ то засигурно знате. Ипак, да ли то уноси неку велику промену у вашем начину живота? Никакву.”

Ако човек не уреди свој живот у складу са логиком и здравим разумом, већ следи врховни закон – закон љубави, онда је он увек у праву. Сви други закони су ништа у поређењу са љубављу, која не само што води срца људи, већ „помера сунце и друге звезде”.¹ Онај ко чува овај закон у себи – живи. Онај који допушта да њиме управља само философија, политика и разум – умире.

Вера настаје у љубави, а љубав у размишљању. Немогуће је не волети Христа. Када бисмо Га видели сада, не бисмо могли да склонимо поглед са Њега, „слушали бисмо Га занесено”, сјатили бисмо се око Њега, као што је то чинило мноштво њих у Јеванђељима. Једино што се тражи од нас јесте да се не опиремо. Треба само да Му се препустимо, да се препустимо размишљању о Њему – у Јеванђељима, у свецима, у Цркви – и Он ће преузети наша срца.

Зашто је толико важно читати Житија светаца? У бескрајном спектру стаза које воде до Бога, и које се откривају у животима разних светитеља, можемо да откријемо своју стазу; можемо да добијемо руковођење, које ће нам помоћи да изађемо из цунгле у коју смо се заплели због своје људске грешности, и тако доспемо до стазе која води ка светлу.

¹ «L'amor che muove il sol e l'altre stelle.» (Данте, *Божанствена комедија*).

Шта треба да кажемо жени на умору, а која не зна да јој се приближава смрт, која збуњено каже: „Нисам спремна ни за живот ни за смрт“? Немогуће нам је да водимо истински и достојанствен живот на овом свету – уколико се не припремимо за смрт, уколико стално не размишљамо о смрти и вечном животу.

Смрт, које се човек највише плаши, не може да уплаши верника, баш као што ни амбиси, провалије и расцепи не могу да уплаше крилата створења.

Животно правило: мењати место боравка само када ме околности приморају на то; не предузимати ништа у практичној сфери, по својој намери, већ се забити дубоко у земљу на месту где ме је Бог оставио.

Како је патетично наше задовољство нашим садашњим животом! Крхко острвце нашег „нормалног“ постојања – биће потпуно збрисано у световима иза гроба.

Савет породици којој је неко умро: скренути наша осећања и наш бол са тела које ће се спустити у земљу; не дозволити да нас мучи сећање на земаљска осећања и земаљске радости повезане са мртвим, већ треба ступити заједно са мртвим – макар и само ментално – у тај други свет; дозволити да нас утеши љубав оних који су нам драги, заједничком молитвом; дозволити да нам се нерви и тело одморе.

Разлика између Јова и његових пријатеља. Јов је поштен, искрен човек који жели чињенице, а не речи. Остали су људи који се занимају за

религиозни разговор, шиболете, традиционалне формуле. Јов диже свој глас против лажи, против несхватљивости патње, напретка грешника и мука свих невиних – а не само својих мука. Пријатељи му одговарају нејасним и заводљивим фразама; њима је све јасно; и, пошто су успоставили уређену шему у речи и мисли, они замишљају да су успоставили хармонију и у спољном свету. Таквих људи има много и то у свим подручјима живота, укључујући ту и свештенство и учењаке.

Постоји одређено „инхибирано” стање душе – када нам је тешко да се смешимо; не осећамо нежност, ни благост ни према коме – тада смо у стању окамењене неосетљивости. То стање ће растерати једино молитва, посебно молитва Цркве. Такво расположење је уобичајено за горде, меланхоличне, таште, развратне, шкрте. Али, до извесне мере, то је својствено људима уопште: то је стање греха, одсуства милости – заједничко стање људи. Што се тиче душе – то је већ пакао на земљи, смрт и поред тога што тело живи; и то је природна последица греха који буквално *убија* душу.

„Како је тешко онима који имају богатство ући у Царство Божије!” (Лука 18,24) Не спречавају нас само материјална богатства да уђемо у Царство Божије; још су већа препрека виши дарови ума – таленти, посебне способности, моћ воље. Како је тешко не препустити се њима, не упасти у таштину и гордост.

Нормални поредак у нашој души:

(1) Тајанствени унутрашњи живот духа кога нисмо свесни, истински залог за наше спасење – који нам је дат кроз Свето крштење, кроз Свете тајне, кроз надахнуће Светог Духа.

(2) Измаглица наших псеудо-врлина, изобличена и нагрижена киселином таштине: наша такозвана добра дела, наша такозвана молитва, искреност и поштење. Та измаглица преокреће истинску – у патетичну слику наше душе и спречава наше покајање.

(3) Облаци стварних грехова којих се не сећамо, које тако лако забо-

рављамо: наша стална цензура над другим људима, изругивање, презир, равнодушност, хладноћа, гнев.

(4) И коначно, испод свега тога, дубоки, древни слојеви наследне изопачености коју делимо са читавим човечанством – фундаментални греси из којих се дижу, као отровна испарења, богохулне мисли и нагони, свакакве нечистоте, чудовишне изопачености...

Размишљам о томе како зној, сузе и крв прочишћују и освећују – о тешком раду, скрушености, мучеништву. Кроз њих тело се ослобађа својих психичких и животињских елемената и духовни принцип, не наилазећи на препреке – прожима читавог човека. Зато Црква велича своје мученике, наглашавајући баш то проливање крви; и зато људи одају почаст људима погинулим у рату.

Морамо да будемо у сталној вези са оним делом савремене Русије који пати, Русије чуда, херојских дела, мучеништва. Та заједница је могућа ако и овде успоставимо исти интензивни верски живот стварајући овде у изгнанству проширење наше отаџбине. То ће можда одвући старије људе од њихових политичких размирица и приближиће младе Цркве показујући им истинско значење Русије.

Од 36. поглавља књиге Премудрости Исуса сина Сирахова, можемо да направимо дивну молитву за Русију. Ево неких одломака: „Смилуј нам се, Господе Боже свега и погледај... Покажи нове знаке и чини разна чуда... Убрзај време... и нека они изјаве Твоја моћна дела... смилуј се на град Твог светилишта, Јерусалим... и уздигни пророштва која су учињена у Твоје име.” (Сирах 36,1,6,8,13,15)

Колико смо само лажним идолима далеко заведени с пута! Па тај начин многи револуционари су изгубили своје душе: почев од исправне (али – уске) идеје о добробити народа, завршили су само са сатан-

ском мржњом, лажима, убиствима. Слична судбина очекује следбенике идеала национализма, уколико тај идеал не подреде највишем идеалу од свих.

Читав наш унутрашњи живот покреће љубав према Богу. Али, како да стекнемо ту љубав? Сва наша љубав се храни конкретним утисцима о предмету саме те љубави (према свету, нашим пријатељима и љубљенима). Како да наша љубав и вера остану живе и не усахну ако их не подстичу спољни докази? Какав конкретан утисак мoжемо да стекнемо о Богу, Кога „нико није видео никад“ (Јован 1,18)? – Имамо Христа. Размишљање о Њему, молитва, читање Јеванђеља – то је храна којом се храни љубав према Христу. Али, може се десити (и то је често случај) да су нам срца исувише огрубела, исувише непријемчива. У том случају, морамо се окренути Житијима светаца, списима Светих Отаца. Они носе исто светло Христово, али – мекше, ублажено проласком кроз призму светачке, али и чисто људске, душе.

Увек је боље живети најпре својим личним искуством, па одатле прећи на одређене опште идеје, а не обрнуто. Иначе ћемо само доносити вербалне судове о искуству других, иако сами то нисмо искусили; нажалост, управо ту грешку правимо у духовним питањима.

Чак и ако усвојимо гледиште најнасилнијег атеизма, становиште верника је ипак сигурније и чвршће него становиште атеизма: ово друго је чист губитак. Јер, зар није боље поседовати наду и обећање, него бити лишен и тога, и свега осталог?

Вечерње службе су ми заиста тешке, па чак и досадне, посебно ако ја не служим. Осећам досаду и због оних који „присуствују служби“, јер ми се чини да су само формално „присутни“, и да се не моле истински. Волео бих да им будем ближи, чезнем за истинском заједничком молит-

вом, у којој би нестали сви они квадрати сјајног пода који нас дели, и у којој би се окончало наше узајамно отуђење. Са друге стране, како је лако вршити *молебан* или *панихиду*¹ за људе које добро познајем, или за које осећам да имају добре молитвене душе, док стоје близу мене и схватају значење молитве. Али, зашто ми је тако лако да се молим када сам активан, а далеко теже да тихо учествујем у молитви других људи? Зар то није таштина, нека врста флуоресценције, или позајмљени сјај који се пали под утицајем зрака других људи?

Скоро увек, када сам у цркви, осећам колико је јако важно и неопходно да одржавамо породичне молитве и да поштујемо и друга црквена правила код куће. Све што сам видео, о том обичају који је чест у Енглеској, потврђује моју увереност у такву неопходност. Потребно је да читамо Свето Писмо, посебно Јеванђеља, заједно са Житијима светаца и делима Црквених отаца, као и наше савремене теологе, као што су отац Павле Флоренски и о. Булгаков. Данас сам мојој жени читао одломке из дела Црквених отаца и Посланице Коринћанима – она је врло вољна да слуша то. Волео бих да нам то постане обичај. Чак и након овог кратког искуства, осећам отварање, посебно сам усхићен. Сутра ћемо читати причу из Фјоретија.²

За оне који не прихватају било какве спољашње манифестације религије: они су нам исто толико неопходни, спасоносни, блиско повезани са религијом, као што је тело повезано са душом.

¹ *Молебан*: кратка служба захвалности или молбе, која се обично држи за неку посебну особу или породицу.

Панихида: помен преминулом.

На овим службама свештеник служи испред малог стола који се налази у главном делу цркве, а људи стоје око њега. С друге стране, на вечерњој, свештеник се највећи део службе налази у Светињи иза иконостаса, тако да је релативно далеко од пастве.

² Ова белешка је написана пре рукоположења.

Само људи који немају искуства у таквим стварима, могу да говоре о бескорисности чињења напора у молитви, или у љубави према Богу. Свако стремљење ка Богу – било слабо или снажно – доноси живо и необориво искуство Његове љубави. Свако ко је имао то искуство, никада га неће заборавити. Исто се може рећи и за љубав према другим људима. Свака љубав са собом носи специфично задовољство и награду. Овде налазимо емпиријску потврду речи – „Бог је Љубав”.

Равнодушност верника је много горе од чињенице да постоје неверници.

Нова православна идеја о ђаволу јесте идеја о не-бићу, сенки. Величанствена фигура Мефистофела нам је страна. Ђаво не значи величину – он значи осредњост и тривијалност.

Теософија, окултизам, спиритуализам, нису штетни само по последицама које остављају на здравље ума, већ за основу имају нелегитимну жељу да се завири кроз затворена врата. Морамо смирено да признамо постојање Мистерије, а не да покушавамо да се пришуњамо задњим степеницама па да прислушкујемо. Шта више, дат нам је врховни закон живота који нас води директно до Бога – љубав, а то је тешка трновита стаза; али, морамо да је следимо, носећи свој крст, не тражећи пречице.

Смрт наших пријатеља и рођака пружа емпиријску потврду наше вере у бесконачно. Наша љубав према преминулима представља потврду да постоји други свет. У друштву умирућег, достижемо границу која дели два света – свет илузија и стварни свет: смрт нам доказује стварност онога што смо сматрали илузијом и нестварност онога што сматрали стварним.

Човек који пориче свој однос са Богом, који одбија да буде Његов син, није потпуни човек, већ закржљао човек, неостварени план о човеку. Јер, то што смо синови Божији није нам дато само као дар, већ нам је *поверено* и као задатак; и, само испуњење тог задатка, кроз свесно „облачење” у Христа и Бога, може да доведе до потпуног разоткривања, потпуног цветања сваке људске личности.

Грех је разорна сила – и он прво уништава особу која је њиме обременена. Грех изобличава и замрачује лице човека, чак и у физичком смислу.

Шта нас то највише ужасаву у нама самима? Стање неосетљивости, духовне лењости, слепила. Какав бол, какво кајање треба да проузрокује грех, какву жеђ за покајањем и опроштајем би душа требало да осети! Али ми обично ништа од тога не осећамо. А живот тече око нас као да смо сви у складу са светом. Можда је та равнодушност резултат управо духовне смрти као последице греха.

Често ме растужи кад видим како наши вољени изгледају бледо и остарело. Ипак, то пропадање личности на људском и физичком плану – отвара пут за благословене духовне силе које из дубина извиру из нас. Слабљење, пропадање које са ужасавањем посматрамо код себе и других – избледела бистрина погледа, руменило образа, дубина мелодичних гласова – све је то само слабљење наше телесне природе и нема никакву вредност. Што више спољни човек пропада, то се унутрашњи човек више изнова рађа. Добро је ако се то деси, под условом да процес старења не доведе уместо тога, до депресије, до страха од старости и смрти, до духовног пропадања.

Корист од послушности: душа се ослобађа за унутрашње ствари онда када њен „спољни” живот преузме неко други, као у војној служби, манастиру, породици (послушност мужу, родитељима).

Монашки живот и брак. Трећа могућност – девственици у свету, изузетно је опасна, препуна искушења, и већина људи нема снаге за то. Шта више, они који испуњавају овај услов представљају опасност и за људе око себе: аура и лепота чедности које, када су лишене директног религиозног значаја, на неки начин представљају „брачну постелу”, изазивају снажну привлачност и буде срамне емоције.

Брак је откровење и тајна. У њему видимо потпуно преображење људског бића, проширење његове личности, свежу визију, ново схватање живота и, преко њега, поновно рођење, долазак на свет у новој испуњености.

Наш савремени индивидуализам ствара посебне тешкоће у брачном животу. Да бисмо их превазишли, неопходан је свестан напор на обе стране, да бисмо изградили брак и учинили га „ходањем у Божјем присуству”. (Само Црква пружа потпуно и истинско решење свих проблема!) А има ту још нешто, што можда изгледа најједноставније, али је то ипак најтеже постићи – чврста намера да се дозволи сваком партнеру да сачува своје право место у браку – жена да послушно заузме „друго” место, а муж да преузме терет и одговорност јер је глава. Ако су присутни чврста намера и жеља, Бог ће нам увек помоћи да следимо ту тешку стазу, стазу мучеништва (песма о Светим мученицима се пева током свадбене процесије!) – али, такође и тај начин живота који доноси најинтензивнију радост.

Брак, телесна љубав – велика је то Света тајна и велика мистерија. Кроз њега се постиже најстварнији и, у исто време, најтајанственији облик људског односа. И, квалитативно, брак нам омогућава да прођемо кроз сва нормална правила људског односа и да уђемо у подручје чудесног, надљудског.

У телесној љубави, осим њене суштинске вредности као такве, Бог је свету дао удео у Његовој свемоћи: човек ствара човека, ново биће почиње да постоји.

Човек дубоко улази у ткање света једино кроз своју породицу.

Мушкарац (а жена, још мање) не поседује апсолутну власт над оним другим партнером у браку. Ако се примени присила над вољом другог – чак и у име љубави – то убија саму љубав. И тако се јавља питање: да ли се потчинити присили, ако она угрожава оно што је најдрагоценије? Огроман број несрећних бракова настаје управо због тога – сваки партнер сматра себе власником вољене особе. То је узрок скоро свих тешкоћа брачног живота. Највећа мудрост у браку се показује у давању пуне слободе особи коју волите: јер наш, људски брак је копија брака на небу између Христа и Цркве, где постоји апсолутна слобода.

Жена је названа „слабијим сасудом”. Та „слабост” посебно се састоји од њеног поробљавања природним, елементарним силама у њој и ван ње. Резултат је неадекватна самоконтрола, неодговорност, страственост, слепило у расуђивању. Ретко која жена нема све ове мане, она је увек роб својих страсти, онога што јој се не допада, својих жеља... Само у хришћанству, жена постаје једнака мушкарцу, подређујући свој темперамент вишим принципима, стичући на тај начин умереност, стрпљивост, способност да рационално размишља, мудрост. Тек тада постаје могуће пријатељство са мужем.

„Царство Божије не долази на видљив начин... јер гле, Царство Божије унутра је у вама.” (Лука 17,20-21) Зар се не би могло исто рећи и за унутрашњу ватру? Зар није пакао – већ овде, за многе људе?

Не смемо да живимо „олако“, већ са највећом могућом напетостију свих наших снага, и физичких и духовних. Када утрошимо максимум својих снага, не исцрпљујемо се већ повећавамо изворе своје снаге.

Жену која има „духа немоћи“, како је Христос потврдио, „свеза сатана“ (Лука 13,11; 16). Овде нам је показан још један извор болести – ђаво. То је примедба која се може рећи онима који (као, на пример, ја) тврде да човек мора да се радује због болести и да не треба да тражи исцељење.

Ми свет не видимо онаквим какав је стварно, већ какав наша машта и воља желе да буде. И свако од нас га види другачије, на сопствени начин, често стављајући безначајне предмете у први план, а не остављајући нимало места за оно што је једино заиста важно.

Видим потајни страх од смрти у начину на који људи покушавају да избегну самоћу.

Читам Исака Сиријског¹ и близак ми је срцу. Дуго сам желео да га читам, али сам мислио да је то само за оне најбоље. Ипак, изгледа да он даје многе савете и за почетнике – а такви ћемо ми вероватно остати све до смрти.

Потпуно је немогуће убедити било кога у постојање Бога, јер, све што може речима да се каже о вери, никако не може да пренесе и њен

¹ Несторијевски бискуп у Ниниви крајем седмог века, аутор многих мистичних расправа на сиријском језику.

главни смисао, који је потпуно немогуће вербално изразити. Аргументи који иду у прилог веровању нису против разума, већ изван њега. Само у светлу љубави разум прихвата наоко „апсурдности” вере.

Зашто је вера тешка? Пре пада човек је *знао*. Грех је од њега скрио Бога, а вера омогућава гледање кроз тај вео греха који нас одваја од Бога.

Очишћење од греха води од вере до знања.

Жудња за богатством може да изгледа као грех секундарне важности, али, у стварности он је изузетно важан – јер, у исто време, представља истинско порицање вере у Бога и љубави према човеку, и наклоност ка нечасним стварима. Он рађа злобу, окорелост срца, стално неспокојство. Његов пораз је делимична победа над свим овим различним врстама греха.

У чему су за гледаоца, а посебно за глумца – заводљивост и отровност позоришта? Обичај да се живи, и то интензивно и жустро, илузоран живот који је често далеко живљи од нашег стварног, свакодневног постојања; чињеница да у себи стварамо „паразитске” личности (од Лепикодова до цара Фјодора Јоановича у случају Москвина);² таштина. Зато је позориште толико опасно за људе слабог карактера; оно их меље на комаде све док не остане ништа. Али, свака људска активност садржи те (и друге) отрове, и само јаке карактере они не надвладају већ такви успевају да остану своји.

Слепило према сопственим гресима резултат је пристрасности. Вероватно *видимо* многе ствари, али их *процеђујемо* погрешно, измишљамо

² Улоге Лепикодова (у Чеховљевом *Вишњику*) и цара Фјодора (у трагедији Алексеја Толстоја) биле су најпопуларније у репертоару Мисквина, чувеног глумца Московског уметничког позоришта.

оправдања за њих и погрешно их повезујемо једне за друге – то је скоро инстинктивна реакција. Веома је важно за сопствено спасење „да видимо своје грехе”. Волети Истину више него себе, одбацити „ја” – то је почетак спасења.

Религија нам препоручује да посветимо свом унутрашњем животу пажњу која није ништа мање плодна ни са чисто психолошког гледишта: она нам омогућује да развијемо моћ сабраности, да усредсредимо свој свесни живот, и открива нам нове менталне моћи.

Ако пажљиво читамо списе светитеља и црквених отаца, какве дубине психолошке анализе откривамо у њима, каква суптилна разликовања различитих стања душе, какву велику прецизност у дефинисању и класификовању свих наших разноврсних осећаја!

Један од црквених отаца (не сећам се који) упоређује пажњу током молитве са фитиљем уљане лампе. Да развијемо даље ту аналогију: „свето уље” молитве, неопходни услов да би лампа горела, јесте стално стање покајања, понизности, чистоте срца и непостојања гнева.

Типична грешка која води до цепидлачења, депресије, погрешних процена, јесте „русоизам” у религији – идеја да овде на земљи, пре Последњег Суда и осуде, можемо да постигнемо савршена достигнућа, и ми и други људи, у својим људским односима.

Као последица тога, од себе очекујемо савршенство светости и обесхрабримо се када, у најсветлијим тренуцима, у својим срцима откријемо нечистоту, таштину, лицемерје; нервира нас када се покаже да су људи које смо сматрали безгрешним кукавице, злобни, лажљиви; очајни смо када у Божјој Цркви видимо шизме, расправе, љубоморе, завист – незауздану олују људских страсти.

Па ипак „треба то да буде” (Мк. 13,7); читав свет је заражен грехом; огромна провалија иде кроз њега од врха до дна – изопачење распадања и смрти – и нико и ништа не може да буде лишен тога. Ако је у најсавршенијој од свих заједница, међу Христовим ученицима, мо-

гао да буде један Јуда, зашто се чудити Ваведенском¹ у Руској цркви? Свака парохија има свог мањег „Јуду”, али има и свог благог Јована који „носи дух”, а и оданог и активног Петра.

Радост коју пружа поштовање икона, долази од чињенице да је Бог, „Реч неразумљива”, сишао с небеса, постао тело, узео људски облик и боравио међу нама, „пун благодати и истине”, тако да смо Га чули својим ушима, видели својим очима и додирнули својим рукама. (I Јов. 1,1)

Основна карактеристика нашег религиозног живота јесте силни напор да схватимо оно што је свето у конкретном, опипљивом облику; волимо да га додирујемо, да га љубимо, носимо на грудима, да њиме благосиљамо куће. Иконоборци² су покушали да нам одузму те свете предмете, а када су враћени, настала је велика радост у Цркви. Погледајте како је хладна и апстрактна вера у религијама које одбацују поштовање икона! Док отворено одбацују иконе, они несвесно поричу Отелотворење. Како њихово хришћанство постаје изопачено; и сама Евхаристија, која представља средиште хришћанског живота, постаје растеловљена и губи на значају. Заиста, ако код нас Реч постаје Тело, код њих је Тело постало Реч – Божанско Тело Које нам у Причешћу даје живот вечни (Јев. по Јов. 6,51) – код њих се претворило у пуке речи и размишљања.

Врсте хришћанства: (1) интелектуално-контемплативно; (2) вољно и активно (католицизам); (3) интелектуално-етичко (протестантизам); и (4) хришћанство схваћено као Врховна Лепота – православље. Све снаге верних уперене су ка овој визији. Сви други аспекти хришћанства

¹ Александар Ваведенски (1889-1946), руски свештеник, вођа такозване „Живе цркве”, расколничког покрета који се, 1922. године, одвојио од званичне Руске православне цркве на челу са патријархом Тихоном. Покрет Ваведенског, који је сарађивао са комунистима, у почетку је имао успеха, али је касније изгубио сваки значај.

² Иконоборци су били припадници покрета на хришћанском Истоку, током осмог и деветог века, који су били против сваке ликовне представе у црквеној уметности. Иконоборство је осудио Седми васељенски сабор (787).

подређени су овој идеји. Неки људи, као „Староверци“¹, мисле да се православље искључиво бави литургијом: има неке истине у томе – православље значи живети са божанским делима, „не напуштајући Храм“. Али, у исто време, овај став представља одређене опасности – чим овај идеал потамни, човек остаје без увежбане воље, без моралне и интелектуалне дисциплине. Зато распадање православља (на пример, у савременој Русији) води раскалашности, неморалу, незнању. Људски елемент није довољно култивисан код православних – посебно код чланова малопре поменуте секте „Старовераца“ – тако да, када им се одузме вера, они постају робови света. Па ипак, ми одбацујемо све инфериорне врсте хришћанства, било рационалне, вољне или етичке. Али, потребно је да дисциплинујемо своје верску снагу воље, да уздигнемо свој културни и морални ниво и да заслужимо драгоцени дар који нам је дат.

†

За многе, православље је само „поглед на свет“.

†

Све јасније и јасније схватам да је православље стихија апсолутне слободе. То повлачи за собом и страх од правила и прописа, страх од тога да се ограничимо на било који начин, да реч, мисао, украс ставимо изнад чињенице или изван чињенице; одбојност према пропаганди и присили – чак и ако се ради о чисто идеолошкој или психолошкој врсти – страх од индоктринације. Довољна је вера у само присуство религиозног живота – све друго ће доћи само од себе.

†

Грешка наших интелектуалаца на почетку века била је у томе што су пришли хришћанству заобишавши Цркву, заобишавши теологију и философију. Њихов приступ је био или естетски, емоционални и друштвени, или чиста рутина. Посебност и суштина „нове“ православне теологије лежи у јединственом ставу према старини и Старом Завету. Као такав он није „литература“, већ представља истинско животно искуство, које је суштински повезано са Црквом.

¹ Видети другу фусноту, на стр. 11.

Особина руске православне вере која је суштинска, али, ипак, скривена од многих – особина је која није повезана ни са спољном организацијом Цркве, ни са њеним догматским и литургијским особеностима, већ са животом руског народа на најдубљем и најосновнијем нивоу. Испод спољних подела на географске јединице (дијецезе, парохије), постоји још једна организација живих елемената у Православној Цркви која се не поклапа са оном првом поделом, већ се заснива на другим, нетериторијалним принципима. Њени центри јесу неколико личности, изузетно духовно надарених. Поље деловања тих *стараца* је неограничено, они преузимају свој духовнички задатак, тако што се други добровољно подвргну њиховом духовном вођству. Иако их Црква још није канонизовала, они су несумњиво свети јер их народ признаје за свеце.

Осећам да ће у нашим трагичним данима, управо на тај начин вера преживети и ојачати у нашој земљи.

Једна од особина која нашу теологију разликује од католичке: она не гледа на ствари легалистички, већ из угла Божје милости.

У вези са сумњама које изазивају речи особе Х: „У својим контактима са радницима, чланови Католичких омладинских кругова у почетку не само што избегавају себе да назову католицима, већ уопште ни не помињу име Христово.” То је да бисмо се спустили на њихов ниво, да бисмо их подигли на свој ниво – да почнемо успостављањем братског поверења и саосећања, а потом да се упустимо у објашњења. „Волите једни друге, да се заједно исповедамо...”² Постоје ли кораци и степени иницијације? Ако постоје, онда је све јасно. „Разумно и право млеко”, по речима Светог Петра (1 Петр. 2,2). „И постадох Јудејцима као Јудејац.” (1 Кор. 9,20)

² Речи које ђакон пева током Свете Литургије, мало пре изговарања Символа вере.

Став према следбеницима друге вере:

- Поштуј њихову веру.
 - Покажи интересовање, постављај питања, разговарај са њима о вери.
 - Позови их на наше службе.
 - Немој да се устручаваш да им објашњаваш нашу веру.
- Моли се за њих.

... Неколико дана је прошло и једва да могу да се сетим – и то не изнутра, већ само споља – оног изванредног осећања које ме је обузело кад смо положили Н. у њен сандук.

То је увек најужаснији, па чак и, дословно, грозан, моменат: погребници, којима читава ова халабука над мртвим човеком не значи ништа осим рутинске дужности, вуку тело из кревета; оно беспомоћно виси, глава се клати – и они га угурају у сандук. Члановима породице се обично каже да изађу из просторије – и тако је боље.

Али, овога пута било је потпуно другачије: није било странаца; свештеник се, држећи упаљену свећу, молио у тишини, а чланови породице су подигли мртву жену и нежно је положили у сандук.

Неколико секунди сам имао невероватан осећај: буквално сам искорачио из себе, тако да нисам био само посматрач, већ и учесник; изгледало је да је све како треба, сцена је била налик на призор са иконе, и ја сам био део тога. Сада се бојим да то не опишем погрешно: то је некако личило на свету визију овоземаљског. Тако деца и свеци замишљају цркву и божанску службу, као нешто што се у исто време одвија у два света (речи једног дечака: „Било је то као да је Бог загрлио читава цркву и држао је у Својим рукама.”).

На нижем нивоу – то је естетска перцепција света, коју човек види преобразену на небески начин.

Сигурност – да су се сва пророчанства испунила, да се време испунило и да је човечанство близу коначног испуњења које ће се завршити ужасном катастрофом, за неке, и немерљивом радошћу за друге,

– таква сигурност, изгледа, представља неизбежно искуство у сваком интензивном религиозном животу. То је свест и схватање бесконачности – искуство које је својствено за свако јако осећање – било да је то очајање, љубав, нагон вере или пророчка екстаза.

Рођење је мистично – посећује нас гласник са Другог света. Овај мистични осећај још дубље се буди у нама са смрћу оних које волимо – када нас оставе, они повуку дугачак кабл од ткива наше душе, па више нисмо задовољни што живимо само у овом свету; тако нам је у нашим топлим, удобним домовима инсталиран телефон за комуникацију са вечношћу.

Увек осећам тугу због спорог прилива духовног живота након Васкрса. Прво, наилази повећање духовних снага како улазимо дубље у Часни пост. Све унутрашње – постаје значајно лакше; наша душа је чистија и мирнија; наша љубав је већа, а молитва боља. Потом, долазе дани Свете недеље који су увек тако изузетни; а након тога радост Васкрса. Не знам како да захвалим Богу што ми је дозволио да у потпуности, као свештеник, учествујем у свему томе. Али, онда долази субота Васкршње недеље, када су врага у Светињу затворена, као да су небеске капије закључане,¹ и све постаје теже, душа постаје слабија, постаје малодушна и лења, сваки духовни напор је тежак.

Тако дубоко осећам дах ђавола у самољубљу које прождире душу, уништава породице, руши сав међуљудски труд. За хришћанина би требало да буде довољно да се сети Апостолових речи: „Зашто радије не претрпите неправду?“ (1 Кор. 6,7) Али, лукави људски ум одмах проналази рупу, тј. да се човек не љути због себе, већ зарад правде, и сл.

¹ Односи се на двери иконостаса (а то је преграда са иконама, који дели Олтар од главног дела цркве). Осим у време службе, те двери су увек затворене, а затворене су често и током саме службе. У недељи након Васкрса, и за време службе, и ван ње, двери се држе стално отворене.

Уопштено говорећи, – колико су велике тешкоће на које Бог наилази код људи, како они тврдоглаво граде пакао, како мало желе светлост и блаженство! Што човек дуже живи, све је сигурнији у сатанину моћ...

Онај ко следи добар нагон свог срца, изнад свега обогаћује себе: сјајна, исцељујућа сила улази у његову душу, радост и мир који лече сваку болест и чиреве наше душе. Са друге стране, човек који се „челичи” стиска своје срце и пушта у њега хладноћу, непријатељство, смрт.

Недостатак саосећања, окорелост срца, и немилосрдност према другима – стварају непробојну копрену између нас и Бога. То је као да покријемо биљку црним плаштом, а онда се жалимо што је увенула због недостатка сунчеве светлости.

Зло није само лоша навика, погрешан став душе – то је у стварности нешто што је инспирисано силом ђавола. То је посебно очигледно у осећању греха.

„Не сабирајте себи богатство на земљи... не брините се.” (Мт. 6,19; 34) Зашто?

Овоземаљска богатства су распадљива.

Она су бескорисна – „живот човека не зависи од богатства његовог имања.”

Она захтевају пажњу и бригу и зато су штетна чак и са овоземаљске тачке гледишта.

Она нам поробљавају срце: „Јер где је богатство ваше, онде ће бити и срце ваше.” (Мт. 6,21)

Брига и нервоза због њих су безбожне, јер претпостављају одсуство Провиђења: упоредите причу о богаташу (Лука 12,16-21).

Она слабе наше духовне моћи: „Али пазите на себе да срца ваша не отежају преједањем и пијанством и бригама овога живота...” (Лука 21,34)

Приморавају нас да ствари поставимо наопако: „Него иштите најпре Царство Божије и правду Његову.” (Мт. 6,33)

Она одређују нашу судбину на земљи и након смрти.

„А позната су дјела тијела, која су: ... идолопоклонство, врачање, непријатељства, свађе, пакости, гнев, пркоси, раздори, јереси...” (Гал. 5,19-20) Какве везе има тело са овим гресима? Они су последица посебног стања тела, од слабости, напетости, узбурканости крви. Закон Џејмса Лангеа¹ објашњава много тога. Обратите пажњу и на огромну важност телесних процеса у свим покретима душе – било у греху, или у молитви.

„*Mania grandiosa*” (мегаломанија) неизбежно се јавља када смо обузети собом. Губи се сваки осећај о пропорцији и его се развија и расте све док не доспе у домен лудила.

Мудрости ради морамо да припремимо своју душу да прихвати „усађену реч” (Јаков 1,21) – у тишини, благодати, усредсређености и чистоти.

Ево супротности: развезан језик (уместо тишине и слушања); распонасана емоционалност, лакомост на грех; нечистота, гнев, плиткост, забравност.

Пошто смо створења од психе и тела, а духовни елемент у нама је тек слабо развијен, не можемо у потпуности да спознамо Бога и зато често поричемо Његово постојање. Ми смо као слепци који поричу постојање светла, само зато што не могу да га виде.

¹ Упореди стр. 92.

„Изиђи од мене, Господе, јер сам човјек гријешан.” (Лука 5,8) Ова прича из Јеванђеља, као и остале јеванђелске приче, ма како кратке, садржи многе поуке: (1) поука о послушности: морамо да чинимо како нам је речено, макар то било и противно здравом разуму; (2) живот у складу са сопственом вољом и вољом Божијом – то су потпуно различите ствари! (3) страх испред манифестацијом Божије милости.

Погрешно је мислити да се Христос сажалио на све и да је опростио свакоме. Он је повремено био строг и изазивао је страхопоштовање. Долазак Светлости је био застрашујући за лаж и грех. Страх Божји је почетак мудрости, почетак покајања, почетак спасења. „Ја сам грешник!” – то је узвик покајања.

„Нервоза” је у одређеном смислу психосоматско стање светости. Тело које је прочишћено и преображено сузама, постом, болешћу и искушењима, постаје подложније утицају благотворних духовних снага. Али, у исто време, оно постаје нездравно осетљиво на свет скаредних материјалних предмета и његова реакција на тај свет узима облик нервозе.

Када се свецу одузме светост, он постаје неуротик. (Упечатљиве речи једног доктора који је посетио Свету Гору:! „Сви су они тамо неурастеници.”)

Светитељ који је пао и изгубио своју светост постаје лак плен за демоне; зато Црквени оци тврде да је стање онога ко је сишао са вишег нивоа духовне дисциплине, опасније неголи стање особе која је крајње нерелигиозна. У томе лежи опасност поста и аскетизма, ако их не регулише искусни духовник и ако су лишени садржаја молитве.

Црно „милосрђе”. Прилив изванредних моћи и скоро неограничено ширење енергије, може се видети код људи у нападу беса. Ако је истина да „нико не може да се одоли човеку када је љубазан”, онда је ис-

¹ Полуострво у северној Грчкој, на коме се налазе само монашке насеобине – од 10. века главни центар православног монаштва.

тина и да је тешко одупрети се снази човека који је љут. Човек који се препушта раздражљивим расположењима, отворио је душу демонским силама.

Заједничка особина свих ђаволових искушења – искушење хлеба, чи-њење чуда, моћи (Мт. 4,1-11); тела, душе и духа – јесте чињеница да су она суптилна, не груба: он у својим искушењима не користи уобичајена средства за завођење људи. Нема прибегавања очигледним, grubим гресима. Али, сва три искушења укључују одбацивање слободе, то јест, вере и љубави према Истини. Греси сензуалности, таштине и љубави према моћи наговештени су само индиректно. Ти греси се стално изнова јављају током историје у облику социјализма, окултизма и *етатизма* (обожавања државе).

Зашто су светитељи, пре него што су стекли светост, често поседовали и врло осредње дарове, ако можемо тако да кажемо? Зато што наши изузетни (али, телесни!) дарови сметају донекле развоју благодатних способности. Узмимо, на пример, сећање. Неко може да има слабо људско памћење, а да се ипак, у тренутку надахнућа, сети свега што је неопходно. Често то доживим током исповести, разговора или проповеди: неопходни цитати и примери, конкретне речи, долазе ми спонтано. Зато, можда, хватање бележака и други тривијални методи памћења, представљају знак недостатка вере у Божју моћ – „јер се сила моја у немоћи показује савршена... јер кад сам слаб онда сам силан” (II Кор. 12,9-10). Али, још нешто је тачно: за све је потребан напор, труд.

У одломку „... нека... узме крст свој и за мном иде” (Лука 9,23) у латинском тексту постоји једна реч која је изостављена у руском преводу – *quotidie* (свакодневно): *et tollat crucem suam quotidie et sequatur me.*

Помисао да се свакодневно носи крст!

Неки људи имају предиван, рајски карактер, са душама као пре грехопада – попут детињих у својој једноставности, не познајући лаж и злобу. А то није резултат борбе и напора у њима самима; они су тако рођени – без греха. И, за дивно чудо, стално се дешава да су ти људи ван Цркве, па чак, понекад, живе потпуно без религије. Они су исувише једноставни, исувише су целовити да би се упуштали у теолошке спекулације, а, такође, и сувише скромни и стидљиви да би изражавали своја осећања речима или знацима (односно, ритуалима). У религији најважнија је љубав према Богу, а они воле Бога јер воле Лепоту, Доброту и Истину – а све су то атрибуту Божанства. Колико људи тврди да су верници, а немају тај осећај за Лепоту и Доброту: у њиховим душама је грех и гнев у потпуно су равнодушни према Истини – њено место је заузело десетак малих истина којих се поносно држе. Али, они други – истинске и једноставне душе које живе у радости чак и на земљи – након смрти сигурно ће ући у Царство Светлости и Радости. Слично их привлачи и оне се у налазе у свом природном елементу када су у друштву светаца – једноставних и благословених душа. Ми, такозвани, „верници”, кажемо „Хоћу” (Мт. 21,30) и не покренемо се, док они ништа не кажу, већ једноставно испуне Очево вољу.

Генијалност особе Х. почива на две особине: његовој искрености, његовој способности да гледа свет без изопачености и предрасуда, са свежом визијом; и његовој љубави према свему. Он *воли* свет, било да се ради о некој новој књизи, о маслиновом дрвету или о сусрету са другом особом.

Шта мислите о бесмртности? (Имагинарно питање постављено особи Х, која је блисак праведности). Он би, сасвим исправно, одговорио: „Не мислим ништа.”

Можда заповести – „будете као деца” (Мт. 18,3) и да се „не брините за сутра” (Мт. 6,34) садрже још један савет: да, по том питању, имамо и поверења у Бога.

Истинска љубав невером и грехом против љубљеног сматра свако одушевљење, сваку снажну реакцију која је доживљена одвојено, као и сваку повезаност са другим људима – чак и узимање хране коју припреме туђинске руке.

У љубави постоји истинско, стварно стапање у једно; отуда бол која долази од раздвајања, од чињенице да нисмо једно.

Трансцендентни аспект односа између мужа и жене јесте истинска суштина брака.

Запетљаност и комплекси младости (као код Хамлета) извиру обично из следећег: узмите једног надареног младића (или, ређе, девојку) обдареног интелигенцијом, имагинацијом, природом која оставља живи утисак. Под утицајем књига, примера, особа, и уз помоћ те исте интелигенције и имагинације, он ствара паралелне личности у себи, читаву гардеробу маски и костима. Оне су као ларве – гуше суштину личности и умножавају се, прекривајући је паразитским растом. Отуд замршеност, запетљаност, неизбежне лажи и губитак личности. Само уз силни напор ће истинска личност поново открити себе међу свим тим паразитима и пронаћи свој пут кроз ту бучну, шарену гомилу. Човек може да уништи те паразите презирући их и игноришући, и ограничавајући сферу својих интересовања. Али, то је скоро немогуће постићи без помоћи пријатеља или свештеника, јер права личност може да буде угушена и сузбијена толико да њено поновно откриће представља огромну тешкоћу; неискусни више воле ризик да дају нову снагу сопственим ларвама. Уобичајен резултат је хаотичан живот, погрешно одабрана професија, а у најгорим случајевима, лудило.

Испрекидан говор пун погрешки, пауза и тражења речи, често је карактеристика веома искрене особе која не може да користи клише, па болно тражи своје речи и прецизне изразе. Зато ми је увек симпатична

одређена врста „мутавог“ говора – наравно, под условом, да он ипак није знак чисте неспособности.

†

Како да одговоримо на уобичајени захтев неверника, да „доказ“ треба дати одмах, истог тренутка? Не трудите се да пијанцу покажете научну, математичку истину. Може се рећи и ово: прво се отрезните од опијености светом – његовом ужурбанашћу, бригама, таштином – а онда ћемо ући у разговор и ви ћете моћи да разумете. „Мудрост неће ући у душу која смишља зло.“ (Премудрости Соломонове 1,4)

†

Самоодрицање, које се толико често помиње у вези са хришћанским животом, неки замишљају као крај за себе; они на то гледају као на суштински део живота сваког хришћанина.

Али, то је само *начин и средство* да постигнемо свој циљ – обући се у Христа.

Не смемо ни да мислимо, као што то чине други (који иду у другу крајност!) да самоодрицање значи одрицање од сопствене личности, сопствене стазе, неку врсту духовног самоубиства. Баш супротно: самоодрицање је ослобађање од ропства греху (без самоодрицања – ми смо заточеници) и слободна манифестација наше истинске суштине какву нам је првобитно наменио Бог.

†

Љубав је љубав само онда када је упућена свима без изузетка. Докле год је усмерена само према онима које ја волим, она је чиста себичност. Говорим о хришћанској љубави, не о љубави у браку или породици.

†

Призор смрти увек крепи душу. Како год да се догоди, она увек представља чудо и тајну. Наше мисли и, уколико нам је мртва особа драга – наша љубав, као да прелазе преко прага заједно са умирућим, тако да можемо да завиримо у други свет и тако се уверимо у његову реалност. Ја сам то први пут искусио када сам видео како неко газу

ухолажу и „претвара је у ништа“. Тада сам први пут схватио да ништа не може да буде уништено, да би то била бесмислица коју ни наш ум, ни наш дух не може да поднесе, да је чак и ухолажа прешла у други свет: заиста је нестала из царства постојања какво ми знамо, али, није уништена.

Дефинисати и формулисати свој бол понекад значи ослободити се истог (зато људи који размишљају поседују слабу осетљивост).

Савремена цивилизација је створена захваљујући стваралачком напору човечанства, не само независно од закона Божијег, већ често и у супротности са њим. Она је добила чврсте, снажне, антирелигиозне облике, заоденуте страним духом који је непријатељски према нама.

Како да решимо тај проблем, ми који желимо да живимо у складу са Божијим законом, а не желимо да напустимо свет? Лакше је донети одлуку као појединац – да одемо у свет, а да не изгубимо себе, да нам срце увек буде посвећено Христу, да у потпуности живимо живот Цркве, да не будемо претерано попустљиви према себи.

За друштво, ово решење је много теже.

Католицизам нам даје пример енергичног „зауздавања“ света: свет је приморан да живи у складу са Црквом, да буде слуга Цркве.

Али ја не мислим да се овај проблем може решити појединачним снагама, чак ни снагама Цркве. Не можемо да пролазимо кроз свет ненаоружани; то би била само лажна гордост. Морамо да користимо оружја овога света. Морамо смирено да признамо државу и спољне методе утицања на свет. Чињеница да смо изгубили Русију није само политичка грешка, већ и грех против Цркве.¹

У нашој емиграцији понекад се изражава мишљење да је све у савременој Русији мрачно, крваво, блатњаво, и да је само емиграција сачувала искру истине. То је психологија Викинга који чекају да буду

¹ Незавршено.

позвани натраг па да запале ватру у тами.¹ Докле год такво расположење постоји међу нама, ми се не усуђујемо да се вратимо у своју родну земљу где људи својим животима плаћају веру и све оно у чему ми овде слободно уживамо, о чему „причамо”, али, не живимо тако.

Прослава овог великог дана² обележена је тек незнатно, због изузетне слабости наше вере. Централна администрација требало је да изда упутства да се организује посебна недеља молитве и сећања,³ са честим проповедима да би се верни припремили. Али, данас, на Литургији, када сам рекао: „Са страхом Божјим и вером приступите”,⁴ нико није пришао. Читава ова година би требало да буде проглашена за посебну годину поста и молитве, великог прочишћења Цркве.

О томе можемо доста да научимо од католика – како држе своје јато на окупу, како их вешто образују.

Када се времена испуне и приближи крај, када дође јесен света и Бог пошаље Своје анђеле да пожању жетву – шта ће пронаћи на оголелим пољима наших срца? Ипак, време се скоро испунило и крај је близу за свакога од нас, крај са којим ће се свако од нас суочити још пре опште жетве.

Али да не будемо малодушни. Погледајте како сејач наставља да сеје по камењу и трњу и поред пута. То значи да он неку наду полаже чак и у таква поља. А ми из Житија Светих знамо колико је често душа која је изгледала неповратно угушена грехом, ослепљена страшћу, око-

¹ По средњовековној руској *Повести о древним временима*, Викинге који су убирали данак од Источних Словена, Словени су отерали, а касније (у 9. веку) су их позвали да се врате и заведу ред у Русији.

² 2. (15) јануар 1933. године, стога годишњица од смрти Светог Серафима Саровског (1759-1833), најчувенијег и највољенијег од свих руских светаца.

³ „Молитва и сећање” – на руском: *говеније*. Оно у неким аспектима одговара западњачкој пракси „повлачења”. То је посебан период молитве и поста (који траје око недељу дана) када се често посећује служба у цркви и обично је припрема за исповест и причест.

⁴ Речи на Литургији, које изговара свештеник непосредно пре причешћа, када изађе из Олтара са путиром.

рела злом, постала добро земљиште, плодно и продуктивно, очишћено од отровних мешавина и страног семена.

†

Суштина вере и религозног живота не лежи у натегнутој потрази за доказима, већ у труду и моралном избору. Вера представља стазу која води до Бога, експеримент који је увек успешан. Праведни су тежили ка небу и небо их је прихватило. „Приближите се Богу, и Он ће се приближити вама.” (Јаков 4,8)

†

Знање се добија кроз љубав.

Љубав према свету, људима, еротска љубав – они пружају најбоље могућности да се стекне знање.

†

Не смемо да мислимо да постоји само једна врста богатства, нпр. новац. Човек може да буде богат младошћу, да поседује имовину талената, природних обдарености, капитал здравља. И та богатства представљају препреку за спасење.

Материјално богатство нас поробљава, пооштравајући наше самољубље, нагризајући нам срце, преплављујући нас узмениреношћу и страхом; као незасити демон, оно захтева жртву. Уместо да нам служи, оно нас обично приморава да ми служимо њему. Али, зар то није исто као и блага здравља, снаге, младости, лепоте, талента? Зар и они на исти начин не потврђују у нама нашу гордост и заробљавају срце, одвлачећи га од Бога?

Да, заиста: „Блажени су сиромашни” овоземаљским добрима. Како лако они добијају јеванђелску лакоћу духа и слободу од земаљских окова. Али, благословени су и они који немају здравље и младост, јер „ко пострада тијелом, престаје од греха”. (I Пет. 4,1) Блажени су ружни, ненадарени, неуспешни – они немају главног непријатеља – гордост, јер немају због чега да буду горди.

Али, шта да радимо ако нам је Бог дао тај овоземаљски дар? Да ли је могуће да нећемо бити спасени све док га се не решимо? Можемо да задржимо своја богатства (али не за себе) и да ипак будемо спасени;

али, морамо изнутра да их се ослободимо; морамо своје срце да откинемо од њих и да своја блага чувамо како их досад нисмо чували; да их поседујемо, али да не дозволимо да она поседују нас; да их положимо пред Христове ноге и да Њему служимо преко њих.

Наша љубав према Богу мери се нашом спремношћу да прихватимо патњу и несреће, и да у њима видимо руку Божју. Можемо пронаћи ослонац у чињеници да те патње представљају и меру љубави коју Бог има према нама.

Често погрешно религијом сматрамо неодређену мешавину сећања на детињство, сентименталних емоција које понекад доживимо у цркви, фарбаних јаја и колача на Васкрс. Како да успемо да у својој души пробудимо било какав осећај за Пут Крста који она мора да иде ка Богу?...¹

Понекад смо анђеоски љубазни према онима који се према нама односе са поверењем и љубављу. Али, када се суочимо са гневом, критиком и непријатељством, та љубазност се претвара у своју супротност. То јасно показује нашу потуну безнадежност пред злом и то, пре свега, – пред злом у нама самима, које се подиже у нама када је испровоцирано критиком других. Приговори и критика јесу горак лек за нашу гордост, за наше самозадовољство.

Свако задовољство и уживање деградира душу, ослабљујући је духовно и подривајући њену снагу. Значење патње је у овоме: то је учествовање у патњама Христовим, изградња тела Христовог у свету (Цркве), ношење крста, идење за примером светаца, непомирљивост са светом.

¹ Незавршено.

Напрегнутост труда и рада, увек води ка расту наших духовних снага.

Када се молимо за мртве, у себи развијамо осећај нестварности овог света (јер је нестао део њега који нам је био драг) и стварности оног другог света, чије нам истинско постојање потврђује наша љубав према мртвима.

... Што смо старији, то се више учимо да ценимо чврстину пријатељства у овом несигурном, непоузданом, сеновитом свету...

Ако приметимо грех, то значи да смо саучесници – и то баш у тој врсти греха. Да ли дете осуђује разузданост? Оно то не примећује. Ако нешто примећујемо, онда донекле имамо и удела у томе.

Понекад изгледа да душе старих људи умиру постепено, заједно са њиховим телима. Овај утисак да душа постаје осиромашена потиче од чињенице да тело, како постаје „сенилно“, постепено престаје да буде задовољавајуће средство израза за душу. Тај процес је сличан ономе што се дешава на отиску: влажан папир одаје слабе контуре слике (живот); потом она (тело) полако нестаје (болест, старост). Поједини делови слике нестају, а потом потпуно избледе (смрт). У нашим рукама преостаје само празан папир (мртво тело), али, ако погледамо са друге стране, видимо светлу слику (живот у будућем свету).

План рада о којем размишљам већ дуже време: сећање и недостатак сећања.

Морално и религиозно значење сећања; његов однос према захвалности и покајању.

Мислим да слаба меморија представља један од симптома грешности. Она садржи следеће елементе греха: неспособност духовног напора, одсутност ума и недовољну љубав. Да ли можете да замислите „заборавног светитеља“? Наравно да не можете, јер светац има активни став према свему, он на све ствари усредсређује своју пажњу и љубав. Слаба меморија = сужена свест. Са друге стране, морамо да имамо на уму позитивну вредност слабе меморије, заборавности; делимичан губитак меморије често је директна предност у духовном животу. Он нас ослобађа од онога што је овоземаљско, од терета асоцијација, подсећања, знања, омогућава нам да будемо потпуно директни, односно – искрени, надахнути духом; омогућава нам да живимо у садашњости, да се задовољимо чином у коме тренутно учествујемо, особом која је тренутно пред нама – да будемо „као деца“; да на све гледамо као да је то нешто ново, да свет посматрамо свежим погледом. Заборавност је превазилажење времена, брисање увреда, олакшање услед послушности, занемаривање сопствених вредности, задобијање једноставности. Сећање, са друге стране, све чува ускладиштено и само привремено одбија да га репродукује. Заборавни старац подсећа на путника који је предао пртљаг и сада празних руку чека воз. Када дође време, његове кофере ће отворити строги цариници, и он ће се згрозити њиховим садржајем.

„И мноштвом величанства свога оборио си оне који устадоше на те“ (II Мој. 15,7) – то је метод духовне борбе, једини могући метод: уништити, „избрисати“ непријатеља у нама, обиљем и силом божанског зрачења.

Грех лежи у томе што се *препустимо* злим мислима, а не што их *имамо*. Никада нисмо сасвим без таквих мисли, јер таква је наша природа, загамањена грехом; чак су и свети људи имали зле мисли. Да ли се препуштамо злим мислима, или се боримо против њих – у томе лежи наш пораз или наша победа.

Обдарени смо чисто православним, аскетским осећајем „трезвености“ – насупрот „духовној затрованости“, „одушевљењу“ и „милини“...

То означава једну од разлика у односу на са католике. Ова разлика се посебно види у религиозној уметности.

Наш живот не тече глатко и по поретку. Он се креће, као и сваки живи процес у животу природе, означен тренуцима пада и уздицања. Велики пост је време духовног напора. Ако не можемо Богу да подаримо читав свој живот, онда бар треба Њему да посветимо читаво време поста, да своју молитву ојачамо, да умножимо своју милостињу, да контролишемо своје страсти и да се помиримо са својим непријатељима.

Ништа што је Бог створио није зло; *ми* смо ти који изопачују, који претварају у зло – себе и све што нас окружује; избор зла зависи од наше слободне воље.

Ниједно зло не долази од Бога. Он никога није завео на погрешан пут. Сваки човек себи доноси искушење због својих грехова. Грех не рађа само тугу, већ и смрт.

„Толстојевштина” је резултат вредних напора медиокритетске интелигенције да тестира све темеље људског живота које су поставили генијални људи, свети људи, дух великих народа. И пошто је та медиокритетска интелигенција неспособна да схвати значење свих тих темеља, закона и институција, долази до тога да их пориче (Цркву, брак, верске ритуале, облачење, понашање, итд.). То сам јасно видео током разговора са особом Х. (која је „толстојевац”).

... Можда постоји зрнце наде у чињеници да, ма колико смо слаби, ма колико духовно слаби и склони греху, Христос ипак остаје наше уточиште, непокретно и увек жељено, коме се увек враћамо.

Стално оправдавамо себе, говорећи: „Ово је само безначајан грех“, и уверавамо себе: „Нећу допустити да учиним нешто горе.“ Али, горко искуство нам је много пута показало да, када једном почнемо да попуштамо пред грехом – он нас и обузме: и тада скоро нико нема довољно снаге да се врати...

Карактеристично је да су два главна типа лудила – мегаломанија и манија гоњења – могући једино када их подстиче самољубље. Оба су облици греха гордости.

Живи лешеве ходају у нашој средини. Њихове душе су умрле пре тела и они немају наду у васкрсење; јер управо *овде* се припремамо за живот у будућем свету. А има и душа које су већ устале из мртвих пре смрти тела: својим делима, искуством и љубављу добили су приступ највишим нивоима духовног живота.

У овом суморном свету, своју сопствену сенку има чак и сјај сваке врлине: смироноумље – малодушност и лукавство; љубазност – неправду; љубав према истини – претерану грубост. И пошто смо увек склони да видимо најгоре, управо те сенке прво видимо, а понекад само њих и видимо. Нашем грешном погледу изгледа – да кроткима недостаје снага и једноставност, они које привлачи молитва изгледају нам сувопарни и себични, великодушни и незаинтересовани за своју корист изгледају непрактични и екстравагантни, контемплативни нам изгледају лењи.

Способност да се види мрачна страна свега – чак и онога што је добро – није баш доказ да тама заиста постоји тамо где замишљамо да јесте: то је пре јасни доказ таме у *нама самима*, грешности коју сви делимо.

Не смемо тек да подносимо и трпимо несреће, већ треба и да у њима видимо руку Господара над судбинама.

...Рећи ћу вам закључак до кога сам недавно дошао читајући Свете Оце: периоди неплодности су сасвим нормални и морамо да их подносимо стрпљиво и мирно. Ти периоди у нас усађују скрушено схватање о својој беспомоћности и нагоне нас да само у Бога уложимо сву наду за оживљавање наших срца.

Живот би нам постао много лакши, многе ствари би дошле на своје место, када би само чешће мислили о пролазном карактеру овог живота, о увек присутној могућности да данас умремо. Онда би саме нестале ситне невоље и безначајности којима смо преокупирани, и важније ствари би заузеле важно место у нашим мислима.

Живот не тече глатко и та „неравномерност” представља неко опште правило: наш напредак у прошлости је толико далеко (далеко не само споља, већ и изнутра) да чак ни не уздахнемо жалећи за њим. Наравно, заједничко је за све и познато свима, а посебно нама Русима, да је патња добра за душу; али, недавно сам поново проживео тај трагични закон. Ако добровољно прихватимо терет својих тешкоћа и туга, ако се помиримо са њима – оне нам јачају и хране душу, оне се одмах претварају у духовна богатства: „Јер наша пролазна мала невоља припрема нам преизобилно и неизмјерно вјечно богатство славе.” (II Кор. 4,17) То је повољан ветар који пуни једра нашег духа...

Није важна праведност сама по себи, јер су и фарисеји били праведни; али, у њиховом случају то је била лажна праведност, која није заснована на суштини – дакле, на нашој љубави и вери; то је била спољна

праведност, охола, лажна, троструко неправедна. Све вредности не вреде ништа, без смиренуомља.

Каква је вредност наше праведности – такве каква је? Зар она није скопчана са грехом? Зар није формална и пуна таштине?

Стара госпођа Х, која сматра да се дефинитивно сачувала од религиозног начина гледања на ствари, када јој донесем књиге да чита, каже: „А, ово је управо оно што ја мислим, морам то да препишем.” Ташта особа је безнадежно слепа и усамљена; она не види ништа у свету или код других људи, осим себе и оног што је њено.

Људска ограничења, сама по себи, нису исто што и глупост. И најинтелигентнији људи су видљиво ограничени на неки начин. Глупост почиње са појавом тврдоглавости и самопоузданости – то јест, са појавом гордости.

Добро и зло не представљају само укупан збир добрих и злих дела, али постоји зла или добра сила која поседује човека. Овај притисак зла, снага тог принципа зла, немерљива је. Сама дела имају малу религиозну вредност. Она која су „добра” по својим плодовима (давање хране и друге помоћи) могу у основи да буду лоша ако их чини особа која је запоседнута злом; а дела која немају плодове, која су глупа, па чак и штетна, могу да буду добра, ако потичу из доброг извора и ако су подстакнута добрим нагоном.

Често се суздржимо од греха не зато што смо га савладали или сузбили изнутра, већ захваљујући спољним околностима: због осећаја пристојности, страха од казне, итд. Али, чак је и склоност ка греху – већ грех.

Међутим, унутрашњи, латентни грех мање је озбиљан од онога који је заиста почињен; у таквом случају нисмо окорели (за грех), нити смо

пружили искушење, нити оштетили друге. Често осетимо жељу да згрешимо, али јој не подлегнемо, већ се боримо против ње.

Ово су етапе преко којих грех улази у нас: слика, пажња, интересовање, привлачност, страст.

Ми чинимо добра дела, прочишћавамо своје срце и приближавамо се Богу, не да бисмо добили награду, већ из љубави према Богу. Једнога дана сам се запитао: да ли бих остао са Христом када бих сигурно знао да ће ђаво победити Христа? И одговорих без оклевања: наравно да бих остао са Њим. Какве везе себичност има са тим?

Комплекс инфериорности није ништа друго до гордост, усредсређивање пажње на себе, егоизам у другачијем облику. Ни мегаломанија, ни болни осећај о сопственој безначајности, никада не муче умове скромних и једноставних људи.

Уопштено говорећи, досадни су ми *Канони*,¹ а посебно *Акатисти*,² и читам их само из осећаја дужности. Изузетак су само покајни канони *Октоиха*³ и *Триода*.⁴ Али, понекад је моје срце тако тешко и тужно, и онда читам Каноне – Пресветој Богородици и Преслатком Господу Исусу Христу – као да су те речи моје. То значи да смо сами криви што „немамо осећај” за каноне – доказује да датој особи недостаје религиозно расположење које ти канони имају.

¹ *Канон*: низ црквених химни, уређених у девет песама и обично посвећених одређеној теми – Васкрсењу Христовом, празнику неког свеца, покајању, и слично.

² *Акатист*: религиозна поезија од 24 дела, посвећена (као и *Канон*) некој одређеној теми. „Акатист” буквално значи (од грчког *Akathistos*) „неседећи”, тако да сви стоје док се он чита или пева.

³ *Октоих*: „Књига осам гласова”, једна од основних књига које се користе током православне службе.

⁴ *Триод*: „Књига три песме”, још једна од књига које се користе током службе, за време Великог поста.

Морал није баш секундарно питање у хришћанству, већ је то више *изведено* питање. Наш морал би требало природно да проистиче из пуноће наше вере; а ако то није случај, онда је то или пука честитост, или је питање природе, или – што је врло чест случај – врхунско лицемерје.

Што човек више даје своје срце Богу, свом позиву и људима, заборављајући на себе и на оно што му припада, то ће више бити ведар; све док не постигне мир, смиреност, радост – особине једноставне и скромне душе.

Прва посланица Светог Јована, говори о божанској љубави, о оној љубави која покрива мноштво греха, која укида закон и замењује све заповести: оној љубави која даје живот јер нас доводи у контакт са Извором Живота, која преноси највише знање: „Који је љуби не познаде Бога,” (1 Јов. 4,8) и, супротно од тога, „сваки који љуби... познаје Бога” (1 Јов. 4,7) – познаје Бога по закону сличности.

Размишљајмо као да ми учествујемо у тој љубави, јер свако од нас воли нешто, некога. Чак, и ако постоје људи који не воле ништа, који већ овде живе у „тами испод”, такви случајеви су врло ретки. Сви ми волимо своје рођаке, своју породицу, своје пријатеље, људе који мисле као ми. Али, да ли је то љубав коју Христос очекује од нас? Што се тиче љубави према породици, јасно је свима да је то само себична љубав, љубав према ономе што је наше, према нама самима. А зар није себична и љубав према рођацима и пријатељима? Међу безбројним стварима и особама, ми проналазимо себи сродне, окружимо их увећаним границама свог ега и волимо их. Али, довољно је да изгубе нешто од оних особина које су нас навеле да их изаберемо, и одмах ћемо искалити на њих пуну меру мржње, презира и, у најбољем случају, равнодушности. Таква љубав представља људско, природно, физичко осећање, понекад веома драгоцено на овом свету, али, она губи на значају у светлу вечног живота. Она је непоуздана и лако се претвара у своју супротност, задобивши демонски карактер.

Када би дух љубави заиста живео у нама, у својој љубави бисмо прихватили свакога – доброг или злог, привлачног или одбојног.

Али, како је то могуће? Не може бити немогуће испунити заповест Јеванђеља; иначе би Јеванђеље представљало збирку лепих изрека које су неприменљиве на стварни живот. Неприменљивомсе чини и заповест да љубимо своје непријатеље. Како је могућа таква љубав?

Две ствари нас спречавају да разумемо ову заповест. Прва је да нисмо испунили заповест која иде пре ње: „Ако хоће ко за мном ићи, нека се одрекне себе” (Мт. 16,24) – заповест духовног сиромаштва. Само одрицањем од себе и свега што нам припада, наших симпатија и антипатија, мишљења, навика, гледишта – само тако можемо да схватимо Јеванђеље и, посебно, заповест да волимо своје непријатеље.

Друго, морамо да напустимо идеју да се човечанство састоји од два непријатељска табора, две различите врсте људи: праведника и грешника – оних који су предодређени за блаженство и оних који су осуђени на пропаст. Није тако. Сви смо грешни, сви укаљани првобитним грехом, и ваш Господ је патио због свих нас. Он је пријатељ грешницима и упозорава оне који себе сматрају праведнима да ће цариници и блуднице ући у Царство Небеско пре њих. Сви су му подједнако драги и Њему припада последњи суд. Зато иза Христових речи о љубави директно следи опомена да се не суди: „Не судите, и неће вам се судити.” (Лука 6,37) Не судите, и онда ће вам бити лакше да волите свакога; не судите, и нећете имати непријатеље. На своје „непријатеље” гледајте као на болеснике који пате од исте болести као и ви, који ће нестати, као и ви. Оставите свој лични суд и гледајте на све са аспекта Божијег плана у свету. Сетите се да добра воља увек побеђује, коначно и универзално, не остављајући ништа ђаволу.

†

Пролазак времена ужасава докле год је човек непокретан. Морамо да уронимо у дубине, где време нема значаја.

†

И најоштрија туга за преминулим – јесте туга због нас самих, себи-чан, лични бол. Праведни, смирени, свети људи не знају за тугу.

Очекивати и захтевати чуда није само безбожно, већ показује и недостатак поверења у Бога; то је и неразумно, јер можемо да набројимо милионе чуда која су се заиста догодила и, ако нас ниједно од њих није уверило, зашто би нас уверило само ово једно додатно чудо?

Можемо да проживимо читав живот (што многи то заиста и чине) као бледи одраз и копија неког другог. Први и основни смисао живота – јесте да будемо своји, а одатле и да се уздигнемо и преобразимо у „слику и прилику Бога”.

„Не чини прељубе” – словенска реч *прељуба* користи се за љубав која прекрши закон. Чистота или нечистота не бораве у неком предмету или делу самим по себи; нечиста је промена, преступ. Ђубриво на пољу, представља радост за сељака јер доноси хлеб; али, када се постави, рецимо, на сто, онда је то нешто одвратно и на погрешном месту.

Ако „Отац зна”, зашто онда да тражимо било шта у Господњој молитви и другим молитвама?

Оно што је важно у таквим молитвама јесте наш чин свесног окретања ка Богу, наша послушност, осећање повезаности и зависности; а осим тога, ту је и важност уобличавања ствари експлицитно у речи, у заједништво.

О судбини нехришћана након смрти: „Јер који без закона сагрешисе, без закона ће и изгинути.” (Рим. 2,12) Да ли то значи да ће они који нису згрешили „без закона” бити оправдани? Јер речено је (у стиху 15.) да они „доказују да је у срцима њиховим (и њиховој савести) написано оно што је по закону”.

Заклетва садржи делимично прихватање патње која нам је послата и нашег пристанка на њу: Господе, Ти шаљеш патњу да би нас просветлио; молим Те, замени ову патњу неком другом – нека моје дете оздрави и обећавам да ћу носити бол у другом облику: постићу, ходочастићу, или ћу поднети неку другу духовну или физичку жртву.

Зној, сузе, крв... Ако зној иде заједно са унутрашњом побуном, љутоњом, мрмљањем; ако су сузе резултат бола, увреде, беса; ако се крв пролива без вере – душа неће имати никакве користи.

Али све ово се постиже духом послушности, скрушености и вере, то нас прочишћава и уздиже.

Срећа није циљ сам по себи; она је резултат правилног живљења. Ако је живот исправно конструисан, срећа ће уследити: а исправан живот је праведан живот.

Из писма болеснику:

Да ли си икада размишљао, драги пријатељу, о речима Светог Павла: „... ми не малаксавамо, него ако се наш спољашњи човјек и распада, ипак се унутрашњи обнавља из дана у дан. Јер наша пролазна мала невоља припрема нам преизобилно и неизмјерно вјечно богатство славе.” (II Кор. 4,16-17) Која је то тајанствена веза, наглашена свуда у Јеванђељима, између патње и „славе”, односно, духовног зрачења, цветања и снаге? Дошао сам до закључка да за сваки духовни напор, за свако вољно (па чак и невољно) лишавање, одрицање, жртву, и патњу, одмах заузврат добијемо унутрашња духовна богатства. Што више изгубимо, то ћемо више добити. Тешко онима који су срећни, сити и стално се смеју – осиромашити и достићи потпуну духовну немаштину. Херојска душа инсинктивно тражи жртву и прилику за патњу и искушења је духовно јачају. Треба да молимо Бога да нам шаље искушења, скоро да смо тужни када живимо у безбедности. Деца која

су живела у удобности, размажена и сита, одрастају духовно празна. С друге стране, они који су упознали болест и сиромаштво, развијају се духовно, „јер наше мале невоље, које трају само тренутак, доносе нам далекосежан и вечан терет славе”.

Многи су шокирани оним што сматрају прозаичним и неодговарајућим обичајем скупљања новца у цркви.

Тешко нама ако то посматрамо са овоземаљске, опште тачке гледишта. Начелно говорећи, не постоје општа, заморна или нерелигиозна питања; докле год се то ради на хришћански начин, све постаје дубоко и значајно. Не рачуна се толико сама ствар, колико наш став према њој. Зар се не дешава често да се племенита, света тема третира на богохулни или лицемерни начин?

Свети Павле, скупљајући прилог за Цркву, преносећи дарове, пише о томе без имало сумње у то да обавља свети посао: они који дају, на тај начин, у својим срцима умножавају плодове Духа; они који примају, управо тим чином су подстакнути да хвале Бога и да буду захвални, јер њихова браћа хришћани не само што својим језицима проповедају Јеванђеље, већ и испуњавају његове поуке у својим срцима. Ако смо ми једно тело везано за једну Главу – Христа – како онда можемо да толеришемо да међу нама постоје сиромашна, гладна браћа? Треба да прихватите прилоге у цркви као искушење своје вере, своје љубави, свог патриотизма. Када дате новац као прилог, то је израз, не толико ваших финансијских могућности, колико богатства вашег срца. Пажљиво размотрите какво осећање се јавља у вашем срцу када вам неко тражи помоћ. Кроз руке хиљада сирочића и инвалида – Сам Христос вам куца на врата срца; и ви отворите врата и пустите Га да уђе и знате да је то Он, јер у себи осећате радост какву осећају сва милосрдна срца. Бог може да помогне „чудом” које је Његово, али, то чудо се остварује кроз човека. Блажени су они који постају „слуге чуда”.

Зашто морамо да дајемо милостињу сваком просјаку, не проверавајући његове вредности, па чак и када знамо да он то не заслужује? Осим чињенице да се на тај начин човек који даје духовно обогаћује, док онај ко затвара срце и свој новчаник себи наноси штету, – ако одбијемо

милостињу, посебно у близини црквених врата, наносимо велику штету просјаку, наводећи га на гнев, убијајући његову веру, подстичући његову мржњу према богатим, ситим, побожним.

Има људи који, наоко не верујући у Бога, „живе морално, чинећи добро”. То је углавном лажни морал и лажна доброта, изнутра затрована скривеном таштином и гордошћу. А ако је то и чиста доброта, ти људи „додирују Божију одору” не схватајући то, и не знајући како да Га позову именом.

Ако схватимо да речи нашег Господа о знацима вере (Марко 16,17-18) значе да сваки верник поседује *све* те знаке, можемо потпуно да се снујдимо: јер у том случају је јасно да у нама нема вере. Можда можемо да пронађемо утеху у ономе што Свети Павле каже о разним даровима Светога Духа (I Кор. 12,8-9): „Јер једноме се даје кроз Духа ријеч мудрости, а другоме ријеч знања... а другоме дарови исцјељивања...”

Светост и знање дати су духом *саборности*.¹ Незнање и грех су карактеристике изолованих појединаца. Само у јединству Цркве ове мане су превазиђене. Човек своје право ја проналази само у Цркви: не у беспомоћности духовне изолације већ у снази заједништва са својом браћом и са својим Спаситељем. Црква је живи организам, повезан заједничком љубављу, који ствара живих и мртвих апсолутно јединство у Христу.

Не верујем у основни метод сваке теолошке спекулације (иако је то метод Светих Отаца); све симетричне конструкције, хипотезе, итд. се постижу са очигледним напором. Рекао бих отворено: ако теолошка истина изгледа логично, симетрично, итд. нашим грешним умовима, то

¹ То је руска реч за „католицизам”. Израз *саборност* означава, пре свега, уједињење многобројних особа у Телу Христовом, Цркви – уједињење у коме сваки појединац задржава пуну слободу и лични интегритет, а, у исто време, има удела у заједничком и општом животу целине.

значи да то није истина. Више волим да останем веран „апсурдности-ма” Јеванђеља, него да верујем у философске конструкције које су све привлачније што су сумњивије. Само мртва тела и похабане идеје имају прецизне контуре; ни који су живи, окружени су стално променљивом ауром, испуњеном светлошћу и дахом живота. Свака дефиниција или фиксација у нашим људским плановима ограничава и блокира тај дах живота и увек је некомплетна, арбитарне и, самим тим, нетачне.

Јевреји нису веровали у истинитост Светог Писма, иако су имали сведочење Самог Христа, Светог Јована Крститеља, самих Христових дела, и коначно глас са неба, Очево сведочење. Нису веровали, јер „љубави Божије нису имали у себи” (Јв. 5,42). То је тајна сваког неверовања: ако нема љубави према Богу, онда нису од користи ни директни глас са Неба („халуцинације”), ни унутрашње просветљење („психоза, манија”), нити истинска сведочења.

Али, где има љубави Божије, и када знате да је ваш истински живот у Њему, никакви докази нису потребни, јер је *сама та љубав доказ*. Чак и кад би читава философија, правила логике и сви докази били против тога, ипак бих више волео да останем са својом љубављу, противно логици, противно свим доказима. Вера није доказ, она је избор: стојите пред животом и смрћу, проклетством или блаженством – „изабери живот, да будеш жив ти и сјеме твоје.” (Пета књ. Мој. 30,19)

Скретањем погледа са светлих сцена Јеванђеља – на себе, упадамо у стање хаоса. Не само да не „померамо планине”, већ нам чак и недостаје смирености, стабилности, радости које пружа вера; депресија, страх, узнемирено срце постају наше нормално стање. Очајни, често се молимо за некакав доказ, неки безначајан знак Божијег присуства у нашој близини – најмањи наговештај Његове љубави и бриге за нас.

Али, очекивати доказ Божијег постојања – значи да смо одбили да задобијемо херојски подвиг вере.

Бог не приморава, не користи присилу. Вера је чин љубави која слободно бира.

Ипак, можемо да приговоримо како је наш Господ Томи дао опипљив доказ Свог постојања. Али, ни то не би помогло једној грешној души:

ми можемо чак и да видимо, а да не верујемо, као што су то чинили фарисеји. Знамо и за чуда која су се десила у наше време: чудесна излечења, чуда у нашој породици, догађаји у нашем животу које не можемо другачије да објаснимо осим као чуда. Нека нам Бог онда помогне да запамтимо бројне манифестације Његове љубави, да бисмо томе могли да додамо потврду наше вере која даје снагу, радост и мир.

†

Како је тужно и некомплетно девојаштво, а каква се пуноћа живота налази код жене. Никаква љубавна веза не може да замени брак. У љубавним везама људи се виде у свом сјају и цвату, али нису своји: љубавна веза ствара лажну, претерану слику стварности и живот оба љубавника је неизбежно поза, иако је невина и за њу се може наћи оправдање.

Само у браку људска бића могу у потпуности да се упознају – чудо осећања, додири, гледања друге личности – то је дивно и јединствено, као и мистично знање о Богу! Из тог разлога, пре брака човек лебди над животом, посматрајући га споља; тек у браку он урони у њега, улазећи кроз личност оног другог. Ово одушевљење стварним знањем и стварним животом даје нам осећај да смо постигли пуноћу и задовољење, што нас чини богатијим и мудријим.

А та пуноћа постаје још дубља појавом трећег бића, нашег детета, од нас двоје – спојених и помирених.

Али, из тога настају непремостиве тешкоће: уместо сложене пуноће, обично се појављује узајамно неразумевање, протести и скоро неизбежно одвајање тог трећег од нас. Пар не може да постане савршено тројство. Зашто би било тако? Да ли је тај недостатак неизбежан? Можемо ли икако да спречимо да до тога дође? Оно што смо изродили део је нас самих, наше тело и крв и душа. У детету препознајемо своје навике, тежње – откуд онда неслагање, раздвајање? Мислим да ће савршени пар родити савршено дете које ће наставити даље да се развија у складу са законима савршенства. Али, ако у брачном животу пара постоји неразрешени сукоб, противречност, дете ће бити потомак те противречности и продужиће је. Ако смо свој антагонизам превазишли само споља и нисмо га савладали подигавши га на нови ниво, то ће се одразити на детету.

Још једно објашњење: у детету, поред душе и тела које је добило од нас, постоји још нешто суштинско – јединствена и недостижна личност са сопственим начином живота.

У образовању деце, најважније је да виде како њихови родитељи воде интензиван унутрашњи живот.

Философија породичних свађа: оне су често резултат жениних приговора које муж нерадо прихвата иако су можда заслужени (гордост). Неопходно је открити првобитни узрок тих приговора. Често долазе због женине жеље да њен муж буде бољи него што јесте у стварности, због тога што она захтева превише, што долази од неке врсте идеализовања. Том приликом, жена постаје савест свога мужа и он њене приговоре треба да прихвати као такве. Мушкарац има обичај, посебно у браку, да допусти да му ствари исклизну, да се задовољи емпиријским чињеницама. Жена га одвлачи од свега тога и очекује нешто више од свога мужа. У том смислу, породична неслагања, ма како изгледала јака, доказ су да је брак испуњен (не само планиран): а у новом људском бићу, у које су се ове две особе стопиле, жена игра улогу савести.

Зато су свађе између људи који су међусобно блиски, повремено веома корисне: пламен свађе сагорева сво ђубре озлојеђености и неразумевања, понекад нагомилано током дугог периода. Након обостраног објашњења и исповести следи осећај потпуне смирености и спокоја – све је разјашњено, ништа нам не притиска ум. Тада се ослобађају највиши дарови душе; улазећи у заједницу једни са другима, долазимо да причамо о дивним стварима, достижемо пуно јединство душе и ума.

У браку, гозбена радост првога дана требало би да траје читавог живота; сваки дан треба да буде празник; свакога дана муж и жена треба једно другом да изгледају као нова, изузетна бића. Једини начин да се то постигне јесте да обоје продубе свој духовни живот и да вредно раде на задатку саморазвоја.

У браку је тако драгоцену сама љубав, и тако је ужасно изгубити је (а понекад она нестане због потпуно безначајних ствари!) да све своје

мисли и напоре морамо да усмеримо ка том циљу (а такође и ка „божанском“). Све друго ће доћи само од себе.

О браку:

Теза: брак је институција коју је Бог благословио: Кана Галилејска, „рађајте се и множите се“ (Прва Мој. 1,28), Света тајна брака, свадбена церемонија. Све је у реду.

Антитеза: „Добро им је ако остану као и ја што сам.“ (1 Кор. 7,8); 144 хиљаде девственика „који су откупљени са земље“ и „који се не упрљаше са женама“ (Отк. 14,3-4); „има ушкопљеника који су сами себе ушкопили Царства ради небескога“ (Мат. 19,12); нема светаца који се славе због својих породичних врлина.

Синтеза (мада не потпуна, јер за нас још није испуњено, све је заражено грехом, укључујући и брак): Адам и Ева су створени пре пада; „Песма над песмама“; симболизам Јеванђеља: „свадбена гозба“, младожења и млада – Христос и Црква, „тајна је ово велика“. (Ефес. 5,32)

Тешкоћа личних односа међу рођацима, и уопште у породици, долази од чињенице да у породици (муж и жена, родитељи и деца) обично преовлађује однос који је нагонски и природан и ако један од чланова породице води духовни живот, он лоше пролази. О тој ситуацији је речено: „И непријатељи човеку постаће домаћи његови.“ (Мат. 10,36)

Лажни суд, процена, било добра или лоша (али, најчешће погрешна), коју скоро свако доноси у вези са својом породицом и крвним сродницима: последица је наше неспособности да будемо објективни према својима, физичке и страсне заинтересованости за своје, што води ка слепилу и претеривању.

Када, захваљујући заслугама једне особе, Христос каже: „Данас дође спасење дому овоме“ (Лука 19,9), ове речи значе да се вечни карактер наших овоземаљских веза, крвних веза, признаје на оном свету.

Заслуге и патње једне особе спасавају његове рођаке. Како су утешне и значајне ове речи, какву вечну вредност оне дају нашем овоземаљском животу!

Неповерење према интелекту, философији и теологији, које је данас уобичајено, нема никаквог оправдања у Јеванђељима или Црквеним Оцима, који су и сами много размишљали и расуђивали – на пример, Григорије Ниски, Максим Исповедник, Кападокијски оци уопште.¹ Не могу да се сетим ниједног Оца који се бојао људског интелекта, разума, различитости мишљења. Подразумева се да наша интелектуална активност мора бити надахнута љубављу према Богу, жудњом за истином.

Теоза (обоготворење): наши професори олако говоре о томе. Суштина тог питања није у томе да ли је то хришћанска идеја – она јесте хришћанска. Питање је који пут да следимо да бисмо достигли ту теозу. Како хришћанин најправилније да уђе у живот и културу око себе?

1. Социјални и екомоски рад. То је најлакши начин. Али и ту има тешкоћа: одвлачење пажње, обузетост овоземаљским, недостатак усредсређености.

2. Наука, технологија. Ово је много теже; научни рад уништава духовни живот, окреће нас од духовних ствари.

3. Уметност – ово је најтеже, јер ова сфера је двосмислена, демонска.

Учествовање у култури, са једне стране, представља компромис када се ради о духовном животу. Зар није метод обожења света изнутра – пут којим је ишао Свети Серафим – сигурнији пут? Тада се и све остало преображава.

¹ Свети Григорије Ниски (умро 394) и Свети Максим Исповедник (умро 662) – грчки оци.

Тројица Кападокијаца су Свети Григорије Ниски, његов старији брат Свети Василије Велики (умро 379) и њихов блиски пријатељ Свети Григорије Назијански, познат у Православној Цркви као Григорије Богослов (умро око 390.). У младости су сва тројица изучавали паганску философију и никада је се нису одрекли, већ су је користили у хришћанској теологији.

Каква се трагедија крије у човековом односу са Богом. Тражимо Га и патимо јер смо одвојени од Њега – иако знамо да Он обитава у нашим душама – и у исто време осећамо некакво умртвљено осећање, некакву неумољиву окамењеност која нас безнадежно одваја од Њега.

Страст, чак и интелегентног човека чини глупим.

Гордост = усамљеност = спољашња тама. Гордост води ка амбицији, пристрасности, неспособности да исправно проценимо сами себе, а самим тим и до глупости. Сваки горд човек је глуп у својим проценама, макар га природа обдарила генијалним умом. Насупрот томе, послушан и смирен човек је mudar макар и не био „паметан”, јер суштина мудрости – осећај за Истину и смиреност пред њом – њему је доступна.

О непружању отпора злу – Толстој је то екстерно схватио, и у име ове заповести љубави, донео је много узнемирења и велико зло, одричући институције и правду државе и надахњујући атмосферу побуне. Аскетска идеја је испуњавање ове заповести у *појединачном моралу*.

Сила која прочишћава и значај патње су огромни. Наш духовни раст углавном зависи од тога *како* подносимо патњу. Храброст да се суочимо са њом, спремност да је прихватимо – то су знаци „исправне” душе. Али, не смемо да тражимо патње, нити да их измишљамо.

Стално наилазимо на овоземаљске људе, чији је став према животу у потпуности спољашњи, који стоје на растојању од Цркве, који не желе да признају *своје* неразумеване, *своју* неспремност да приме Истину, па то

неразумевање приписују Цркви, самој Истини. Наше православно гледиште, наш приступ Богу, нису емпиријски – засновани на доказу чула, нити се изводе из формалне логике и резоновања. Они се заснивају на живом искуству, које расте у складу са мером нашег духовног раста, и повезани су са молитвом и нашим моралним животом. „Мудрост неће ући у душу која смишља зло.” (Прем. Сол. 1,4)

†

„Упрљали смо Твоју лик (у себи), и поробила нас је жудња.”¹ Задовољства овог света уништавају духовни живот; она доводе до губитка хладне трезвености духа, јасноће мисли, самоконтроле; пажња је распршена, воља ослабљена личност изнурена, раштркана, збркана.

†

Сила девичанства (сјај непроћердане сексуалне снаге) представља уздизање на највише духовне вредности. Чистота је услов и извор истинске креативности.

†

У присуству богатог унутрашњег живота, силе сексуалне сфере до извесне мере се преобраћају у естетске, моралне и друге енергије. Али, ако се то не деси (као што је случај са већим делом европске младежи) – остаје чиста бестијалност која, заузврат, сама од себе упија сваку искру других, виших манифестација.

†

Читао наше окружење (наше образовање од најранијег детињства, „борба за опстанак...”) – учи нас „самопоштовању”. Али, ако ико може себе да стави на место цариника (а дај Боже да се сви тако осећамо!) нека се радује, јер је он она заблудела овца, она изгубљена драхма, због које је Христос дошао; његово спасење изазива више радости на небу, него спасење стотину праведника.

¹ Речи из једне од молитава пред Свето Причешће.

Не схватају сви подједнако озбиљно велики значај размишљања о Житијима Светих Отаца за наш духовни живот. Неки иду чак тако далеко да кажу: „Имам Јеванђеље; имам Христа – не требају ми посредници.” Неки не изговоре ове самоуверене речи, али се ипак не обраћају свецима у периоду духовне депресије (а ко није имао таква искуства?). Јер шта је светац? Човек као и ми, али онај који је, идући правим путем, пронашао оно што сви тражимо – Бога. Зашто онда да их не проучавамо и да не следимо њихов пример? Строго узев, сви ми имамо исти циљ – светост (али, у складу са количином наше моћи).

Погрешно је једноставно пригушити или успавати оно што је грешно у нама; јер грех ће остати и пустити нове изданке, чак и ако их стално чупамо.

Добра биљка мора да се накалеми на злу – то јест, морамо да уздигемо своју грешност, преображавајући је у виша духовна стања, (управо изопачење тих стања – је стање грешности). Пример за то: Свети Павле и сви они који активно и свесно „изграђују” своју душу.

Заједничка црта гордих људи – да се љуте због лажи других, да се буне против неправде, да воде крсташки рат за поновно успостављање истине. У свом слепилу, они не примећују да су се и сами запетљали у лажи, да не могу да поднесу истину чак ни у „слабом раствору”, да право на истину мора да се заслужи. Они не могу да поднесу да чују истину о себи; а може ли се истина рећи ономе ко пати од менталне болести? Шта је њега брига за истину? Свака истина о њему самом само ће навести још воде на воденицу лудила.

Туга уништава наше грехе: „Где нема туге, нема ни спасења.” (Свети Серафим) Не само патња коју шаље Бог, већ сваки духовни напор, свако вољно лишавање, свако одрицање и жртва, одмах се „преводе” у

духовна богатства у нама; што више губимо, то више добијамо. Зато је тешко богаташу да уђе у Царство Небеско (Мат. 19,23), јер у његовом случају нема превођења овоземаљских, пролазних, распадљивих ствари – у небеске и нераспадљиве. Храбре душе инстинктивно траже жртву и патњу, и јачају себе самоодрицањем. То је много пута потврђено у Јеванђељима и Посланицама, посебно код Светог Павла. Чак су и нехришћанске религије свесне тога: погледајте како себе муче факири, јогији, дервиши – за њих је то ствар прецизне калкулације.

Бог нам шаље тугу – прихватимо је храбро и мудро, уздижући се духовно и јачајући кроз њу.

Сваког Великог поста, током исповести, Бог ми подари једну преовлађујућу мисао. Ове године је то – љубав према Христу и основно средство борбе против греха – молитва упућена Њему.

... Тако је тужно растати се од Великог поста и Светле недеље. Увек ме растужи затварање двери Светиње у суботу на Светог Тому¹ и, уопште, крај Светле недеље. Још увек се пева „Христос воскрес“, али све постаје теже, као да су се двери небеске заиста затвориле, оне двери које су се недавно отварале као одговор на молитве и пост. Људи се поново похлепно бацају на јалова, овоземаљска стремљења и цркве постају празне.

Лаки су само први кораци у прилажењу Богу; након осећаја да смо добили крила, након одушевљења због сигурности да се приближавамо Богу, долази постепено хлађење, сумња. Да бисмо очували веру, неопходно је да учинимо напор, да се боримо за њу.

Почетак духовног живота јесте – изронити из субјективности, из себе, прерасти себе, улазећи у заједницу са највишим принципом – са Богом.

¹ Субота након Васкрса.

Смрт се толико често дешава око нас да је скоро престала да бива застрашујућа; повремено ми изгледа стварнија од живота. А што је већи број наших вољених који су прешли на другу страну, то нам лакши постаје наш прелазак.

Зашто Црква ћути о свету након смрти? Човек живи, мисли и осећа у оквирима времена и простора. Изван тих оквира, не можемо да мислимо ни да говоримо. Живот после смрти се одвија у раличитим оквирима. Ако покушамо да говоримо о њему, говорићемо овоземаљским језиком. Отуд суздржана тихост Цркве.

Православље је посебно осетљиво на контраст између „духовне лепоте небеског света“ и лепоте „овога света“. Ми пагимо од осећаја таме и греха који је помешан са свиме на овом свету. Постајући православни, сви постајемо делимично аскете.

Бог је створио живот.

Ђаво је поразио живот смрћу.

Бог је оповргнуо победу смрти Васкрсењем.

Читав савремени свет каже: „Грешите!“ Они који хоће да живе у складу са законом светлости сусрећу се са противљењем и не смеју да очекују лаган, „пријатан“ живот.

Често размишљам о томе шта су сви наши греси у поређењу са „грешношћу“? Али, онда схватам: ми дозволимо себи да згрешимо, али, можемо и да се боримо против грехова; док нам сама „грешност“ као таква – припада по природи и немамо контролу над њом.

Тешкоће током читања Књиге о Јову настају због тога што се решење супротности које Јов поставља не тражи тамо где би оно требало да буде: суштина је у томе да се Јовови проблеми могу решити само Христовим Вазнесењем.

Употреба бројних речи у молитви је корисна, макар и само зато што је на тај начин наша свест дуже усредсређена на свете речи. Чак и ако нисмо у потпуности усредсређени на значење речи које изговарамо, већ нам је пажња макар скренута са безначајних ствари, са таште љутње, бриге, нечистих мисли – па је и то велика корист. А ако томе додамо и жив осећај макар и стогог дела онога што читамо, душа добија бројна богатства.

Тајанствена сфера уметности, тако привлачна, тако заносна, – својим слугама пружа само малу помоћ у приближавању ономе што називамо истином; њихове уобичајене карактеристике су себичност, гордост, глад за славом, а често и крајња сензуалност. У сваком случају, сфера уметности није духовна, већ само природна.

Зашто свештеници не треба да иду у позориште? Црква одбацује сам принцип позоришних представа јер забрањује маскирање, прерушавање, облачење одеће супротног пола, зато што је све то превара, двосмисленост, лаж. Чак и ако сте само посматрач, ви на неки начин учествујете у томе. Што се тиче глумца, што је већа његова страст за глуму, то он већу штету наноси својој души, дозвољавајући да се у њој настану збрка и неистина.

Зашто људи мешане крви тако снажно осећају руску националност? Даљ, Гершензон, па чак и Пушкин? Зато што помешаност различитих крви даје способност да се ствари виде у сјајном, стереоскопском рељефу.

Читам о случајевима исцељења оца Јована Кронштатског,¹ и збуњен сам: често сам склон да болест сматрам Божјом посетом и не налазим увек храброст да се молим за исцељење болесника, толико дубоко признајем руку и вољу Божију у болести. Зар није молитва за исцељење – мешање у судбину коју даје Бог? Али, шта је онда исцељење?

Можда, ослобађање од греха, кроз молитве праведника, са исцељењем као резултатом.

Разрешење, опраштање грехова, Бог даје у складу са мером нашег покајања и вере.

Како разликовати истинско од формалног покајања, оног које често заваља чак и самог покајника? Неопходно је само сложити се са њим, и, ако његово покајање не долази из дубине срца, уместо да буде скрушен, он ће почети да се правда, да буде незадовољан и увређен.

Сваки човек је прошао кроз живо и убедљиво искуство борбе против греха, радости због победе над њим, окрепљења добром и молитвом.

Сви смо искусили просветљење, када у потпуности схватимо таштину свог свакодневног живота, када нашу душу привуче чистота и

¹ Отац Јован Кронштатски (1829-1908), парохијски свештеник у предграђу Санкт-Петербурга, слављен широм Русије као проповедник и духовник нарочито познат по свом дару исцељења. Део Руске цркве већ га је прогласио за свеца.

доброта (као нека заборављена родна грудa), где као да осећамо дах Христовог духа. Како да продужимо те тренутке, да учинимо да мало дуже трају и да их тако пренесемо људима око нас, да живе и да се хране њима, тражећи сигурност томе, када дође време слабости и утучености?

Најмлађа деца у породици и деца добијена у старијим годинама обично су одабрана: Света Дева, Јован Крститељ, Исак, Јосиф; Света Тереза је била најмлађе од деветоро деце. У бајкама, најмлађе дете се разликује од осталих, и то по нечему духовном. Нема сумње да то потиче од чињенице да је физички, себични и страсни елемент ослабио код родитеља, а увећао се духовни елемент.

Оно што ми називамо стварношћу, само је напола стварно. Наш став према стварима претвара их у ово или оно, даје им завршни потез, претвара их у добре или зле. Исто се може рећи и за људе. Нико осим Бога не зна какви су они стварно; тачније речено, људска личност је нешто течно, пластично; ми за себе обликујемо замишљену, шематизовану фигуру – често око неке успутне особине – и онда јој се дивимо или је грдимо. Колико су само мудрији једноставни људи – они уопште не измишљају човека, они га виде онаквог какав је и прихватају без поговора најнескладније особине.

... Брз, неодољив, живи проток сага, дана, година, често нас баца у очај. Једва да имамо времена да живимо, да видимо своју породицу. Тешко ми је да изразим своја осећања – болно сам свестан и горчине и снаге своје љубави, као и њене таштине, и болне пролазности.

Понекад видим стање душе која, по спољним знацима, изгледа апсолутно здрава: дотичан човек се често и дуго моли, ужива да борави у цркви, сва његова интересовања усредсређена су на његов црквени

живот. Али, у исто време, он је крут, нељубазан, не воли никога. Ја то скоро не могу да разумем: знам за молитву након које се читав човек промени; али, мислим да таква молитва, „изолована“ од свега осталог; не представља исправно, здраво стање, јер садржи само један елемент, и то онај најмање важан – форму, а нема стварне, опипљиве резултате.

†

Немамо никакву основу да очекујемо да ће нам се Бог показати – онаквима какви смо сада – у потпуности и апсолутно очигледно. Али речи Апостола – „Сваки који љуби... познаје Бога... јер Бог је Љубав.“ (1 Јов. 4,7-8) – показују нам пут којим треба да идемо.

†

Ако смо попут детета, изгубљени смо у животу, а задобили смо свест.

†

О несрећи близу Париза:

Свака несрећа је претња и подсетник: „Ако се не покајете, сви ћете тако погинути.“ (Лука 13,5) Свака несрећа је искушавање наше оданости Богу, покушај ђавола да нам уздрма веру. Наш страх углавном потиче од чињенице да нам је ум заробљен у телу. Свет је пун крви и суза, а ми смо, као деца, ужаснути призором две стотине мртвих. Воз који је слетео са шина, слоњене ноге, руке и лобање сматрамо реалношћу, а, у ствари, све то је само илузија, привремено стање када смо само на пола живи, јер овај свет пролази. Ако погледамо ову несрећу са њеног духовног аспекта, душа наше деце, итд. – не треба да се бојимо. Кад би само мајке могле све то да схвате!

†

Човек долази из вечности и враћа се у вечност. Зашто се онда већина обичних људи, током свог краткотрајног живота, толико ужасава свега што их повезује са вечношћу, свега што излази изван уобичајеног, уског оквира свакодневног постојања? Они изграђују свој живот (скоро намерно) не остављајући нимало простора за било шта духовно?

Већина животних проблема (туге, унутрашње тешкоће...) за које чујемо током исповести, долазе од тога што људи живе изван Цркве, а обраћају се Цркви тек тражећи решење својих невоља. Они нису одлучни да промене свој живот. Чак и не размишљају о томе – и баш зато је Црква беспомоћна у тим случајевима.

Уђите у Цркву, прихватите читав поредак црквеног живота и онда ће се тешкоће решити саме од себе.

Култ крста, озлоглашеног инструмента погубљења, регрутовао је за хришћанство људе обдарене крајњом унутрашњом слободом.

Читав наш живот се гради као Васкршње песме: са једне стране – гроб, смрт, силазак у пакао; а, са друге – васкрсење, живот, радост. „Јер Ти си сишао у гроб, Ти Који си бесмртан, па ипак си уништио моћ пакла.”

Задатак нашег живота јесте да допустимо да елементи небеса и Васкрсења победе над силама пакла и смрти.

Божански је волети оне који мрзе.

Ђаволски је мрзети и вређати оне који воле.

Људски је волети оне који воле и мрзети оне који мрзе.

Али – „Будите ви, дакле, савршени, као што је савршен Отац ваш небески.” (Мат. 5,48)

Посебно код омладине, осећај крајње грешности није ништа друго до други облик страсти гордости: „Ја сам изузетан у свему, чак су и моји греси дубљи, блештавији, од греха других људи.”

„Не забрањујте се једно другом, сем по договору привремено, да би се предали посту и молитви.” (I Кор. 7,5)... То је приз-навање потребе за ритмом у хришћанском животу, за смењивањем поста и молитве, и обичног живота. Ово упутство је пуно најдубље мудрости: покушај да се борави на висинама молитве, без опуштања, води у депресију и очај.

Како да помиримо усредсређеност на себе (у аскетском смислу) и самоодрицање? Обраћањем пажње на грехе, одричемо се себе.

Није важна дефиниција греха, нити његов тачан психолошки опис, па чак ни прави аргументи у вези са изворима и последицама греха. Не, важан је осећај *суштине* од које је грех сачињен; природа греха; бол и туга које он проузрокује, и жудња да га се ослободимо.

Не смемо да *успавамо* своје пороке – морамо да их *искоренимо*. У томе је предност овоземаљског живота: кроз сукобе са другим људима и кроз ситуације које нас излажу искушењима, открива нам се наше срце.

Постоје две врсте људи, што се тиче способности за духовно разумевање, (а и искуство):

Када разговарамо са првима, језик нам се залепи за непце, нема одјека, одговора – само глувоћа и слепило. А то су, скоро увек, људи који су срећни, сити, чији су животи уређени. Они имају смисао за хумор, домишљати су и доброћудни.

Али, има и оних других који упијају сваку реч о духовним стварима, који разумеју и најмањи наговештај, који су строги према себи, способни да се покају и да осећају, који су просто нездраво осетљиви према тугама других – то су болесници, несрећници, умирући. Некада сам их се бојао, али, сада се радујем свакој прилици да будем управо у так-

вом друштву и да увек нешто научим из тога. Колико сам само пута видео да безнадежно неосетљиви људи под утицајем болести постану осетљиви, духовни и саосећајни. Међутим, понекад се деси супротно: човек некако огруби под утицајем несреће. Разлог је јасан: човек жудно пригрли живот и срећу, стављајући их изнад свега осталог, изнад Цркве, Бога, љубави према Христу; и тако га несрећа, која га изненада задеси, затекне неспремног и огорчи га и огруби.

Болест није несрећа, већ поука и Божја посета: када је Свети Серафим побољвао, посетила га је Богородица, а и нас посећују узвишене силе, ако смирено прихватимо своје бољке.

Сви смо ми срећни, макар и само због чињенице да припадамо Православној Цркви која нас је научила да се молимо, која нам је открила сву мудрост коју можемо да примимо, и која и даље наставља да нас подучава, видљиво или невидљиво.

Ми знамо Пут и Истину и Живот. Колико се само великих умова и срца запетљало и нестало, не откривши истину. А ми је знамо. Неки од нас пуне конопац неко време, као они који уче да пливају, али, чак и они знају да постоји само један пут и да је све друго самоповлађивање и грех.

Човек који живи изван Божијег закона зна да је слаб, пун противречности, подложен греху и смрти. Зато му и свет изгледа поробљен, а у исто време жуди за обожењем и себе, и света.

Ову драматичну противречност између очигледних ограничења света и човечанства, и човекове жеље за апсолутним, разрешава хришћанство, које је задовољило све жудње претхришћанског света. Бог, кога је антички свет замишљао антропоморфно, који је за паганске религије био *све*, а за будизам *ништа*, у хришћанству постаје Бог-Љубав, Који човеку даје знање, слободу, снагу и спасење.

Покушајмо да живимо тако да све што радимо, читав наш живот, не буде поспано вегетирање, већ развој – снажан и дубок колико год је то могуће – свих наших потенцијала; и да се то деси, не у неко време у будућности, већ сада, одмах, у сваком тренутку. Иначе ће се из неодлучног и алкавог живљења изродити немоћна и млитава душа, неспособна за веру и снажно осећање; живот протраћен улудо, и тешко ћемо моћи да се решимо хладне скраме која нас покрива – тада ће једино пламен истинског јунаштва моћи да је сагоре...

Већ имамо довољно доказа за то да је сила којом хришћанске идеје делују на човечанство, без преседана. То признају и сами непријатељи хришћанства. Ниче је рекао да је читаво човечанство „изопачено” хришћанством, да су људска психологија и морал у потпуности прожети хришћанском „декаденцијом”. Розанов¹ је, пре него што се преобратио у православље, тврдио са страхопоштовањем и суморно да су људи неизлечиво заражени тим „слатким отровом”, укључујући ту и себе. Не можемо да кажемо да је након Христа читава историја постала хришћанска; знамо колико смо далеко од тога, посебно данас. Али, можемо да тврдимо да је под утицајем хришћанских идеја историја постала *квалитативно* другачија. Тесто расте под деловањем квасца, али, ипак не постаје идентично квасцу; дрво гори под деловањем ватре, али пепео и угљевље немају ничег заједничког са ватром. Исто се може рећи и за идеје, и за њихов утицај на човечанство. На тај начин је хришћанска религија преобразила човечанство.

Хришћанство нас учи да ценимо човека, не његове особине и квалитете, већ његову суштину – његову душу. Хришћанство је прво прогласило апсолутну вредност и јединственост *сваке* људске душе. Хришћанство је, такође, успело да очисти људску душу од свега што је небитно и грешно, откривајући на тај начин њену бескрајну лепоту и божанску суштину. Сва богатства света нису ништа у поређењу са том врхунском вредношћу душе: „Јер каква је корист човеку ако сав свет задобије а души својој науди?” (Мат. 16,26) Отуд сва убедљива снага Христових речи, када нас упозорава на неки порок који уништа-

¹ Василиј Розанов (1856-1919), руски писац и религиозни мислилац.

ва душу. Ако је човек тако узвишено биће, онда свако непромишљено деловање према себи или другима представља злочин, и, дозволити себи да починимо тако нешто, значи уништавање тог у човеку. Сваки грех је дубоки ожиљак на предивној слици, ружна бора на анђeosком лицу. Чувајте се греха – тј. заштитите себе од изопачења, уништења, од смрти душе.

Баш као што су дрхтаве руке, кржаве очи и повијена леђа природна последица лоше проведеног живота, баш као што су ослабљена меморија и сенилна слабост ума, последица греха – тако је свако јаче пропадање личности – резултат окретања од божанског закона. Али, у чему је тајна ове драгоцености нашег „ја“? Она лежи – одговара Нови Завет – у чињеници да смо ми „деца Божја“ (1 Јов. 3,2), да смо „Божији род, Божији народ“ (упореди: Дела ап. 17,28). Ова доктрина о човековом учешћу у Божанству, која се може наћи још код Платона, оживела је у хришћанству и подигла човекову свест на невиђене висине, отварајући пред њим сјајне перспективе у будућности кроз заповест: „Будите ви, дакле, савршени, као што је савршен Отац ваш небески.“ (Мат. 5,48)

†

Приближавање светлости је ужасавајуће и мучно за неистину и грех. Страх Божји почетак је мудрости, почетак покајања, почетак спасења.

†

Слаба контрола коју имамо над емоцијама, над деловима знања које смо стекли, долази од тога што нам недостаје религиозна култура. Отуд унутрашњи хаос савремених европских умова и дисциплинованост умова на Истоку, где се све заснива на религији. Без тога, сви напори на саморазвоју су јалови.

†

Суштину не чини наше понашање, речи и дела, већ оно што нам испуњава срца. Добро дело није оно које изгледа добро, већ оно које долази од пуноће милосрдног срца. Исто тако зле речи и дела настају из срца пуног злих сила. Бити добар не значи бити научен да чинимо добра дела, већ накупити топлину милосрђја у свом срцу, изнад свега

кроз исповедање и молитву. Да се не бисмо смрзли од мраза, морамо да будемо изнутра топли. Шта да учинимо да не постанемо хладни на свету? Обавијањем свога срца у топлоту милосрђа Светога Духа.

Молитва је вештина; погрешно изговорена молитва повећава унутрашњи хаос, посебно код људи са нестабилним нервима.

Од почетка Часног поста читао сам Исака Сиријца. Испуњен сам дивљењем, дирнут сам, он ме је духовно обогатио. Дивим се снази његових аргумената, његовом неустрашивом бекству, без напора, у најскривеније сфере. Дирнула ме је нежност, света љубав којом одише његов стил. Окрепљују ме његови мудри савети, увек прецизни и конкретни, увек изражени у духу љубави. Ипак, у исто време сам испуњен и страхопоштовањем; он пише за монахе и толико тражи од њих да читаоца – световњака баца у очај. Чему да се надамо ми који смо огрезали у ташту нервозу, неистину, гнев и страст? Од монаха он тражи да се осаме, од пустињака да ћуте, а од оних који су се заветовали на ћутање да се потпуно усредсреде на молитву, тако да чак и пажња која је потребна да се узме вода или покупе прилози, представља свј. издају Божијег задатка. Заиста, наше једина нада лежи у Божијој милости, а не у нашим делима или заслугама, ма какви они били.

Тужан сам се опростио са Великим постом. Током Великог поста, – колико се лакше постиже добро, колико само зло губи своју моћ и бледи, каква је радост посматрати оне који се моле, посте, приступају Светом Путиру са оданошћу! Ма колико су честа разочарања и потиштености током исповести, ма колико много има лењих, равнодушних душа, заслепљених грехом и страстима – ипак има много и оних са врло осетљивом савешћу, оних који су немилосрдни према себи, који воле Бога и жуде за прочишћењем. Свака исповест је и поука, и духовна добит за свештеника који је слуша.

Као одговор на питање – да ли се они који светим тајнама приступају без довољно покајања и вере – разрешавају греха, Владика Инокентије Херсонски каже:¹ „Без тога нећете добити опроштај од Бога, ма колико често свештеник понављао: опроштено, разрешено.”

Велики пост јача човеков дух. Током Великог поста, човек иде у сусрет анђелима и демонима.

Корнилије капетан је постио до деветога сата, а онда му се појавио анђео. Исто се десило и Петру (Дела ап. 10). Обратите пажњу на везу између поста и мистичних дарова.

Околности којима нас је наш Господ окружио представљају прву фазу која води до Царства Небеског, и то је једини могући начин спасења за нас. Те околности ће се променити чим будемо имали користи од њих, претварајући горчину увреда, напада, болести и мука у злато стрпљења, трпљења и благости.

Чак се и наше добре особине често изврну у мане. На пример, равнодушност према новцу, према положају у свету, понекад није толико резултат нашег поверења у Божанско Провиђење, колико лењости и неспособности. И Обломов је био равнодушан према својој каријери, а Стива Облонски је изгледао незаинтересован за новац.²

¹ Инокентије Борисов, архиепископ Херсонки (1800-1857), најпознатији руски проповедник 19. века.

² Обломов – јунак романа Гончарова са истим насловом. Стива Облонски – лик у Толстојевој *Ани Каренини*. Обојица су доброћудни и великодушни, али, осим тих особина, имају и оне мање дивљења вредне: лењост, недостатак воље, слабост.

Наше унутрашње „ја” увек је у лошем стању; не дао Бог да једног лепог дана откријемо да није све у реду у домаћинству наше душе. Њено стање ће остати нездраво све док нас Бог, у Својој бескрајној милости, све не прихвати – били слаби или јаки, болесни од греха, или праведни и то – само захваљујући нашој љубави према Њему.

„Очи су им пуне прељубочинства и непрестаног греха.” (II Пет. 2,14) „Непрестаном греху” можемо се супротставити молитвом без престанка. (I Сол. 5,17)

„Неосетљивост”, окамењеност, мртвило душе – резултат су давно учињених грехова који нису исповедани на време. Души се знатно олакша ако одмах исповедимо грех који смо управо починили, док још осећамо његово „жигање”. Ако се исповест – одложи, постајемо неосетљиви.

„Неурастенија”, „нервоза” и слично, изгледа ми, да су само аспекти греха – и то, греха гордости. Највећи неурастеник јесте сам ђаво. Може ли да се замисли да је један скроман, љубазан, стрпљив човек – неурастеник? И, обрнуто, зашто се неурастенија неизбежно изражава као гнев, нервоза, критиковање сваког осим себе; у нетолеранцији, мржњи према другим људима, изузетној осетљивости према свему што се тиче нас лично?

Лакоћа са којом напуштамо предмет наклоности – кога смо често са напором достигли – заиста је застрашујућа. Довољно је да постанемо свесни најмањег осећања лоше воље према нама, најмањег приговора или изругивања, и сва наша симпатија према тој особи ишчезава без трага. Љубазни смо док су други љубазни према нама. Ипак, то нема

никакве везе са оним какав би требало да буде истински братски став према људима.

Обична година „нормалног” православца: „добра” исповест, одређено усхићење током половине тог дана. Следећи дан; он већ склизне, али се заустави и сабере. Сат (или дан) касније, он поново згреши. Сабере се, али већ мање енергично. И тако једна ствар следи другу, све док он не слегне раменима и не утоне у безнадежну неосетљивост остатак године, све док опет не дође Велики пост. Онда он опет почне да брине о свом спасењу, сети се предстојећег подвига, итд. Тако он, свега шест или седам дана (од читаве године!) посвети Богу и духовном животу.

О изговарању „молитава других људи” (јер их често поносно упоређујемо са „нашом” молитвом), пример нам даје сам Христос; Његова молитва и тужбалица на Крсту „цитура” речи Псалама: „Боже Боже мој! Зашто си ме оставио?” (Пс. 22,1) и „Оче, у руке твоје предајем дух свој.” (Пс. 31,5)

„Јер се у њему открива правда Божја из вере у веру.” (Рим. 1,17) – очигледна потврда разних степена, нивоа вере.

Pia fraus православних: прича о монаху слуги, који је помирио два старца која су се свађала, користећи притом лажи. Савет оца Јована Кронштатског: не само да се суздржавамо од понављања злих осуда, већ и да преносимо нетачне добре процене и речи. Уопште, равнодушност православља према неким врстама неистина. По мом мишљењу, то је резултат одређеног презира према реалности живота. Наше препирке, свађе, гнев – све то „не постоји” (мада, ипак, некако постоји), док је измишљено добро (иако, измишљено) стварније.

Подвиг започет молитвом мора да буде успешан – зато што је започет са љубављу, надом, вером.

Аргумент за материјалисте и атеисте: религија је *корисна* за душу, па чак и за тело. Духовни мир је најбољи лек за сваку болест – а њега може да пружи само религија.

Многе божанске истине су ван наше моћи поимања – али, њихова вредност лежи управо у томе што се не могу схватити. Да бисмо их са својом ограниченом људском свешћу у потпуности схватили, морамо и сами да им постанемо равни, да постанемо божански.

У овом нашем животу све је тако несигурно, неодређено, болно, скоро неиздрживо, тако да смрт никако не изгледа застрашујуће. Често размишљам о смрти као о мирном и светлом рају, где нема ни болести ни туге, а посебно нема растанка. Када се, током јутарњих и вечерњих молитава, молим за моје вољене у тренуцима туге, скоро ми је драго кад помислим да ћу ускоро бити са њима, и *њихов* живот ми изгледа сигурнији него наше фантомско постојање.

Увек је боље сумњу и несреће превазићи не избегавајући их и стављати у страну, већ пролазити *кроз* њих.

Ако своје несреће поделимо на одвојене тренутке времена, онда се понекад несрећа у целини – не јавља ни у једном од њих.

Природа (или, тачније речено, Божија Промисао) сваком животном добу диктира сопствени ритам. С приближавањем старости, способности нашег тела се смањују, а повећавају се услови повољни за усредсређени унутрашњи живот: има мање активности и више времена за молитву; органи наших спољних чула су затупљени; има мање ствари које нас одвраћају од суштине и више пажње посвећујемо свом унутрашњем свету; смањена нам је способност да сваримо тешку, мрсну храну – отуд природна склоност ка посту; *присиљна чедност*. Блажен је онај ко разуме ове знаке и ко излази у сусрет Божјој љубави и бризи према нама. Блажен је онај ко, у грађењу свог живота, постепено замењује труле грађевинске материјале – материјалима који су отпорни на ватру и неуништиви.

Често најокрутније самокажњавање и експлозије покајања нестану чим се свештеник-исповедник вербално сложи са грешношћу покајника. На тај начин, могуће је открити извор покајања – било да је оно истинско, или је само хистерично задовољство због откривања свог „ја” (чак и ако га прати воља да оптужимо себе за грех).

„Док боравимо у телу, удаљени смо од Господа, јер вером ходимо а не гледањем” – *per fident... et non per speciem* (II Кор. 5,6-7). Колико можемо да будемо „удаљени”? Да ли је могуће да будемо потпуно удаљени? Да ли ми, заправо, седимо у сенци смрти, у пределима пакла? То је моје уобичајено осећање, мој стални бол. Једини начин да се изађе из тога, лежи у Светим тајнама, у молитви.

Стално размишљам о недостижности Божијој, о Његовој бескрајној удаљености од нас. Чак и када приступимо Светом Причешћу, када примимо Божанско Тело и Крв, Бог и даље обитава у другим световима, безнадешно далеко од нас. Једино се Света Богородица – „једна од нас”, „нашег рода” – са великом лакоћом уздигла и изнад серафима; а то је било пре Христовог Отелотворења. То значи да постоји могућност близине.

Вероватно је да су једино деца, и само они који највише личе на децу, близу Бога. Али, шта је са осталима? Зашто су такви надљудски напори неопходни (као код аскета) да би један од милион видео анђеле, разговарао са Богом, молио се и добио одговор? Откуд та тврдоглава мрачност, непробојна за Бога, за Свету причест, за Христову жртву, за Његову Љубав?

†

Усредсређеност на себе, свј. аутоеротичност – почетак је свег греха.

†

Смех (а не – осмех) слаби човека духовно.¹

†

Има ли у мени – колико год да сам лош – ичега што ће се свесно супротставити Христу када буде дошао у Слави великој? Зар неће свака душа полетети ка Њему, дочекујући Га као некога дуго и жељно очекиваног?

†

Списак мртвих за које се треба молити (кога саставе бабушке) садржи много имена (вероватно читава њихова села), док образовани наведу пет или шест имена.

†

Наша толеранција према онима који припадају другим религијама, и, уопште, наша толеранција према разликама у теолошком мишљењу, требало би прво да се храни Јеванђељима и Црквом: јер хришћанство Светог Јована није у потпуности идентично хришћанству Светог Петра, а хришћанство Светог Фрање Асишког није исто као оно Светог

¹ За западне читаоце, учење оца Александра овде мора да изгледа незаслужено строго. Међутим, исти став према смеху карактеристичан је и за читав низ источних духовних писаца. Вероватно да првенствено мисле на груб и подругљиви смех – смејање *некоме*, а не смејање са *неким*. Несумњиво мисле и на губљење у томе, суштински недостатак самоконтроле, што је особина сваког необузданог и разуданог смеха.

апостола Павла. Исто важи и за разне земље и народе. Пуноћа Истине је нешто апсолутно, и самим тим некомпатибилно са светом. Свет и човек су суштински ограничени и стога ограничено прихватају истину хришћанства. А пошто је сваки народ и сваки појединац ограничен на посебан начин, свако од њих има посебну идеју о хришћанству, па ипак, хришћанство свих остаје исто. Дарови Духа се, исто тако, разликују од појединца до појединца, и од народа до народа.

Међу свим хришћанским верама, ниједна нема животворније осећање Христа као *Личности*, од православља.

У протестантској вери, ова слика је далека и нема лични карактер. У католичанству, она је изван света и изван људског срца. Католички свеци Га виде *пред* својим очима, као модел кога желе да имитирају, тако да чак добију стигме, ране од клинова. Једино Га православцац (и то не само светац, већ обичан, побожан човек!) – осећа у себи, у свом срцу. Ова интимност са Богом нема ничег заједничког са западњачким претеривањем и сентименталношћу; трезвеност православног верског осећања искључује сваку романтику и извештаченост. У православљу, руско верско осећање срећно је избегло и рационализам – који је могао да привуче руски здрав разум, и разуздани мистицизам према коме је могло да одлута (као последица оне црте у руској природи коју је Достојевски дефинисао – као тежњу да се прекораче границе и да се завири у провалије). Ипак, те су особине, до извесне мере, остале у руском карактеру, што објашњава постојање бројних секти у Руској цркви. Ове секте се деле на две групе – а оне одговарају управо овим двама посебностима руског карактера.

О протестантизму и православљу: у малим стварима које они имају, постигли су велике резултате, а ми, који имамо велике ствари, животино у осредњости.

Нису важне идеје, већ чињенице и реалност. Хришћанство почива на чињеницама, које човек мора или да одбаци са довољно аргумената, или да их прихвати, са свим њиховим импликацијама.

Тих чињеница има две врсте:

1. Христос, Његов – Живот, Смрт и Васкрсење (што је описано у Јеванђељима). Изузетно је тешко одбацити све то, сматрати Јеванђелистe лажовима и свесним преварантима. Ништа мање није тешко сматрати их визионарима и жртвама фантазије. Ако пажљиво прочитамо јеванђељске приче, посебно причу о Васкрсењу, ако их прочитамо без предрасуда, отвореног ума и слободне душе, немогуће је да не видимо да се све то заиста и догодило; то је најједноставнија и најприроднија хипотеза.

2. Друга група чињеница – живот, осећања, чуда и молитве светаца и обичних верника, чињеница о невероватном напретку људских бића у хришћанству, њихово превазилажење болести, старости и смрти, преображење њихових душа – то се јасно показује у животу сваког светитеља. Може ли неко научно да објасни чињенице из живота Светог Серафима Саровског, Светог Фрање Асишког или Јована Кронштатског? Зар није чудо што је стари свет, свет сит тог времена, уморан, покварен и сенилан, тако брзо стекао младе, свеже силе хришћанства? Заиста, феномен хришћанства је чудо Божје моћи.

Хришћанство је освојило свет без насиља, оно је образовало младе народе, створило је хришћанску културу у којој ми и данас живимо. Ублажило је коришћење правде на судовима, подигло је достојанство жене, створило хришћанску уметност и науку. И ми смо законски наследници тог богатства. Али, нисмо увек свесни тога да смо наследници. Тек танка нит, која само што није пукла, повезује нас са Црквом. Покушајмо да обновимо у себи мисао о свом „рођењу у милости“, о достојанству хришћанског позива. Јер, хришћани су посебна врста људи – „По томе ће сви познати да сте моји ученици ако будете имали љубав међу собом.“ (Јован 13,35) Такви морамо да будемо, упркос свет сиромаштва.

Питања која треба понудити за размишљање непокајнички расположеним грешницима, пре исповести (док говоре сами себи: „И, на крају крајева, шта су моји греси? Нисам ја починио никакве посебне грехе!“):

1. Зашто су свеци себе сматрали највећим грешницима?
2. Шта значе ове речи: „Будите ви, дакле, савршени, као што је савршен Отац ваш небески“ (Мат. 5,48)?
3. „Где, слугама својим не верује, и у анђела својих налази недостака.“ (Јов 4,18)

Зашто грешник није одбојан свештенику који слуша исповест, ма како му грозни били греси? Зато што у Светој тајни покајања свештеник посматра потпуно одвајање грешника од греха (ако се грешник истински покаје).

Као што не могу сви болесници да имају озбиљну операцију, тако ни сви они који исповедају грехе не могу да се суоче са истинском исповешћу. Као што операција – чак и ако је неопходна – може да убије пацијента, тако и призор његове грешности, ако се изненада призове из дубина душе, може да зада смртоносни ударац човеку. Морате да будете благи и да дајете пацијенту окрепљујући лек, све док не дође прави тренутак.

Правило Џејмса Лангеа за духовни живот:

Морамо да имамо прибежиште у одређеним речима, гестовима, знацима (знак крста, наклони, савијање колена), да бисмо у себи пробудили и очували религиозни карактер.

Али, могло би се приговорити, шта вреди тај карактер, ако је само резултат вештачких и спољних метода?

Телесни и психички процеси блиско су повезани и узајамно утичу једни на друге. Нема ничег понижавајућег у чињеници да на духовни живот утиче, не само било која и свака врста знака, већ и побожни и симболични ставови и гестови. Читаво наше тело, његов облик и контуре, нису случајни – „Ја сам слика Твоје неизрециве славе”¹ – и свети и симболични изрази и гестови стварају узвишене духовне особине у бића.

Суштина духовног слепила састоји се у томе да се не види Истина. Оно има различите аспекте – постоји слепило човека претрпано теретом

¹ Речи које се певају на служби за време православне сахране.

пијанства, прождрљивости, овоземаљских брига, слепило прељубника, блудница, грешника; затим ту је и друга врста слепила – Саулова, Христових ученика; а постоји и слепило фарисеја. Прва два су последица незнања, али, посебно погрешних, дубоко укоревених мишљења, као и сензуалних страсти које замагљују наш унутрашњи вид. А трећи је последица гордости. Први и други задобију спасење, а трећи настрада.

Најмањи део добра који је остварен и примењен на живот, или једно једино живо искуство љубави – унапредиће нас много више, далеко сигурније ће заштитити нашу душу од зла, од најжешће борбе против греха, од отпора греху (најстрожим аскетским методама окивања мрачних страсти у нама).

Причљивост је, у суштини, последица, са једне стране, непостојања смирења, а са друге – неке врсте примитивног инстинкта који чини да се одушевљавамо самооткривањем, да излијемо себе као жуборећи поток. То одмах доводи до снижавања нашег духовног стандарда, до слободног, опуштеног начина живота, до унутрашњег слабљења и одсутности духом. Морамо да се боримо против тога сталном будношћу, учењем себе да свему око себе приписујемо духовно значење, озбиљним занимањем за особу са којом разговарамо.

„И ако страда један уд, са њим страдају сви удови.” (II Кор. 12,26) – каже се за Цркву. Ако то не осећамо, нисмо у Цркви.

„Ја тражим истину.” Срећан је онај ко наглашава последњу реч: „Истину.” Много су гори они који гордо наглашавају реч „тражим” и пуни су таштине јер се убрајају у оне који стално теже истини – „које се свагда уче, и никад не могу да дођу до познања истине.” (II Тим. 3,7) Али, оно што је заиста лоше, а веома често се догађа, јесте стављање нагласка на „ја”.

Труд употребљен за успостављање контроле над собом и над својим анархичним и аутономним нервним системом, увелико олакшава права равнотежа пажње и маште. Неизбежно ћемо наставити да се саплићемо на сваку безначајну препреку, све док оно што је безначајно не постане оштро дефинисано, живо и убедљиво у нашој души; све док не почнемо читавом душом, срцем и умом да тежимо ка ономе што је суштина, стављајући на право место тричарије које нам трују свакодневни живот.

Постоје три фазе у борби против „нерава” – медицинско лечење, самоконтрола, и, најважније од свега, изградња највиших вредности у души.

Човек мора пажљиво да избегава нервозно пренаглашавање и декламовање када чита у цркви. Прописан стил – његова монотонија, његови прелазни који не наглашавају ниједно посебно место, који слушаоце стављају пред лице светих речи – управо је манифестација саме слободе православља: чтец, свештеник, не жели да повуче никога за собом, не намеће своје тумачење – јер, можда и не постоји једно значење, већ бескрајна разноврсност.

Често нас речи псалама и молитава не додирују, њихово унутрашње значење нам изгледа чудно и неразумљиво. И то је сасвим природно, јер читаво окружење и структура нашег живота – споља добро организовано, а изнутра – празно, имају мало тога заједничког са пустињама и манастирима где су молитве састављене, са духом који их је надахнуо. У ретким тренуцима – у великом болу, осамљености, ако неко време побегнемо од овоземаљских окова – из нашег срца, као да је само наш, изађе жалосни узвик: „О, Господе, помози!” Тада разумемо искуство тишине и усамљености.

Добар пут за оне од нас који не могу да сагледају своје грехе, јесте да посматрају које грехе њихови пријатељи и рођаци примећују у њима

и приговарају им због тога. То ће скоро увек послужити као исправан показатељ наших стварних мана.

Да ли душа заспи након смрти, да ли остане у стању успаваности до Судњег дана, или не? Субјективно говорећи, то није ни од какве важности: у оба случаја можемо да кажемо да Последњи суд преминулима долази одмах након смрти; јер у том периоду између смрти и васкрсења свест, вероватно, не функционише.

Култ мртвих – најпримитивнији облик религије – такође је најупадљивији верски обичај који је још увек опстао у безбожној Европи. Обележавање Задушница чини неизоставни минимални духовни живот просечног Европљанина.

Ни наша природна приврженост животу, ни храброст у подношењу патње, нити овоземаљска мудрост, па чак ни вера – ма како велика – ништа од тога не може да нас сачува од туге за преминулим. Смрт је двоструки феномен: ту је смрт онога који је преминуо, али, и патња и умртвљавање наше душе као последица тог болног процеса одвајања. Али, пут безнадежне туге, суморности и утучености забрањен за хришћанину. Он не сме да узмакне када се суочи са патњом, нити да остане немоћан и пасиван пред њом. Он мора до крајњих граница да напрегне своје духовне моћи да би прошао *кроз* патњу и да би из ње изашао јачи, снажнији, мудрији.

Иако смо слаби у вери и нестабилни у духовном животу – љубав коју осећамо према преминулом није слаба; а туга је дубока, управо зато што је наша љубав тако јака. Кроз напрегнутост наше љубави, и ми ћемо прећи кобни праг који су они прешли. Напором имагинације закорачимо у свет у који су они ушли; дајмо више места у животу ономе што је сада постао њихов живот; и полако, неприметно, наша туга ће се претворити у радост, коју нико не може да нам одузме.

Разговор са особом Х. о посту.

Х: У чему је основна разлика између хране која је забрањена и која је дозвољена за време Великог поста? Зашто можемо да једемо рибу, али не и месо?

Одговор: У одлуци која храна може да се једе за време Великог поста, Цркву не руководи сентиментални разлози, као што су вегетаријанство или хиндуизам. Критеријуми су чисто физиолошки – забрањена је храна која „гоји” или раздражује.

Х: Пост оставља јадне последице код мене: постајем слаб, неспособан сам за рад, моје нормално стање ума зависи искључиво од тога да ли сам гладан, или не. Зато не разумем зашто бисмо се исцрпљивали на тај начин.

Одговор: Даћу вам објашњење, ако ми прво кажете да ли увиђате јасну разлику између сфере душе и сфере духа.

Х: Не, не схватам јасно ту разлику.

Одговор: Онда не можете са сигурношћу да тврдите да је физичко исцрпљивање штетно за духовни живот (за разлику од живота душе). Могу да вам пружим доказе који ће показати управо супротно – пост развија духовне моћи: не можете да се молите након великог оброка; не посећујете умирућег након што сте пили шампањак; боље тешите оне који пате ако нисте претрпани храном.

Х: Али, то је све било у реду када је наш живот у потпуности био прилагођен животу Цркве. Али, данас морамо да постимо не мењајући уобичајени рад и односе са другим људима; као резултат, наш рад трпи и постајемо нервозни. Када постимо, требало би да се повучемо у манастир и побегнемо од своје свакодневне рутине.

Одговор: Не будите перфекциониста, и немојте да одлажете испуњење Црквених заповести док се не врате услови какви су били у 17. веку. Можете да постигнете много тога и сада. Пример: наше дадиље, слуге, сељаци.

Х: Али, то и није баш добар пример. Никада нисам видео горе расположену послугу него током последњих дана Страсне седмице. Очигледно је да пост врло лоше утиче на живце.

Одговор: Сасвим сте у праву. Али, пост је потпуно спољна, техничка, помоћна радња. Ако га не прати молитва и појачан духовни живот, он води само ка повећаној нервози. Природно је што су слуге, које су озбиљно схватиле пост и биле принуђене да раде напорно за време Ве-

ликог поста (а, у исто време, није им било дозвољено да иду у цркву!) биле нервозне и раздражљиве.

Смисао поста:

Послушност Цркви.

Олакшавање тела: „Мисли смртника су кукавичке и њихови планови су склони пропасти. Јер распадљиво тело својом тежином повлачи душу доле.” (Књ. Прем. Сол. 9,14-15)

Спровођење воље, самоконтрола, одрицање, жртва.

Уобичајено гледиште о посту јесте радикално погрешно схватање. Важан елемент у посту није чињеница да се *суздржавамо* од овога или онога, нити да се *лишавамо* нечега – самокажњавајући се. Пост је само проверена метода за добијање неопходних резултата: постом ми слабимо тело, да бисмо очистили своје духовне, мистичне могућности (које тело смета) и тако себи олакшали приступ Богу.

У посту – као и у наркози, опијености, сну – човек открива себе; неки показују највише способности духа, док други постају само нервозни и лоше расположени. Пост открива истинску природу човека.

Рад који се планира исправно и на религиозни начин, не може да замара, да доводи до слабости живаца или срчаних обољења. Ако ти симптоми и постоје, то је доказ да човек ради „у своје име” – уздајући се у *сопствену* снагу, сопствени шарм, речитост, љубазност, а не у милост Божју.

Као што има добро наштелованих гласова, такэ има и добро „наштелованих душа”. Карузо је неуморно певао, Пушкин никада не би рекао да је писање поезије заморно; славуј пева читаву ноћ, а када сване, његов глас је и даље неуморан.

Ако нас замарају наш рад, наши односи са другим људима, разговор или молитва, то само значи да наша душа није исправно подешена. Има гласова који су природно „наштеловани”, док други исте резултате могу да постигну само захваљујући дуготрајном труду и посебним вежбама. Исто се може рећи и за душу.

Болест и мудрост: да би убедио Евдокија Реторичара како му, по природи, пристоји проучавање философије, Платон указује на следеће особине: племенитост душе, благ дух, деликатно здравље и физичка слабост. Све то је, за Платона, изузетно важно за „љубав према мудрости”.

Изгледа да модел наших односа према ближњима често изгледа овако: нека особа нам се допадне, ми је истински идеализујемо, не видимо ништа лоше у њој; а онда нас, наједном, та особа изневери у овоме или ономе, лаже нас или се хвали, покаже се као кукавица, или нас изда. Онда почнемо поново да разматрамо њене вредности и бришемо све што смо у њој раније видели (а што је, ипак, заиста постојало) и избацимо је из свог срца. Одавно сам схватио да је то погрешан и грешан метод људских односа. У основи таквог става према ближњима леже две идеје којих сами нисмо свесни: (1) ја нисам грешан; и (2) особа којој сам подарио љубав, такође је безгрешна. Како другачије да објаснимо озбиљну осуђивање других људи и своје и изненађење ако нека добра, љубазна, побожна особа почини грех? Такве закључке извлачим из тужних размишљања у вези са својим срцем, као и из сопственог уверења да сам ја лично способан за свакакве грехе.

Па ипак, својим ближњима треба бескрајно да праштамо, јер и нама треба бескрајно праштање. Изузетно је важно да не заборавимо да је добро које смо ценили у некоме, још увек ту, а што се греха тиче, он је увек био присутан, само да нисмо примећивали.

У сновима понекад доживимо узвишена и интензивна стања молитве, осећања и радости, за какве скоро да нисмо способни у будном стању. Зар се то не може објаснити пасивним стањем нашег тела у сну? То не представља никакву препреку.

Писмо Н. о предивној, новој, празној цркви, управо завршеној: „Скоро да нема пастве.” Све више ми изгледа очигледно да наши декоративни, помпезни ритуали морају да се окончају – изнутра, њихов крај је већ

дошао. Они су вештачки и непотребни; они више не окрепљују жедну душу и морају бити замењени другачијим, активнијим и „топлијим” облицима верске заједнице.

Колико мало наши ритуали – са свештеником кога зид иконостаса одваја од верника, са леденим шареним подом између пастве и Престола, са хладноћом коју показују „посетиоци” (верници) – једни према другима, са Путиром који се износи узалуд јер људи тврдоглаво одбијају да му приђу – како све то мало личи на окупљања због богослужења у време Апостола и мученика! Верски елемент посустаје, док драмски ефекти расту све више и више; пламен у душама људи се гаси, док позлаћени украси и електрични лустери сијају све јаче.

Стајање у цркви, чак и када смо лењи и одсутни духом, није јалово; ако погледамо у себе док тако стојимо, видећемо да смо у том тренутку способни за много добра, и да лакше можемо да се одупремо злу; лакше је опростити и очувати мир у срцу.

И поред хиљаду препрека које се јављају због нашег одсутног и јаловог начина живота, када превазиђемо слабост и лењост наше душе, коначно можемо да приђемо Светом Путиру и наш Господ нас прима као „причеснике”, учеснике у Светој Вечери. Ово учешће и причешће представљају велику радост и велики извор снаге. Али, не смемо да се заваравимо. Након Тајне Вечере, највећа искушења чекала су Христове ученике: пред њиховим очима Божански Учитељ Кога су препознали као Христа, Месију, будућег Цара Израиља и читавог света, Син Божји, био је ухваћен, понижаван, мучен и јавно погубљен као злочинац у друштву лопова, указујући на Његову сопствену беспомоћност пред људским злом. А тек након што су прошли кроз то искушење, ученици су постали достојни заслепљујућег светла Светог Васкрсења.

И ми се суочавамо са искушењем када одлазимо из цркве, угрејани својим молитвама и молитвама оних који су се тамо молили пре нас, и уронимо у таму и хладноћу спољнег света. Искушења тог света и највећа од свих искушења – она унутар наше душе – нас чекају.

Нека нам Христос, са Којим смо повезани најближим везама, помогне да надвладамо и победимо ова искушења, као и да сачувамо радост

све до следећег Васкрса (па чак и до оног Васкрса, када будемо окусили ново вино у дану Царства Небеског који неће имати ноћ).

†

Мислим да Црква треба да се реши мртвог терета неверника и оних који имају малу веру (као што се дешава у Русији). Она мора да се сабере и очисти од страних елемената и то ће јој повећати сјај.

†

Није хришћанство толико апсорбовано паганством, колико је свет очувао своје паганство, чак и након што је преобраћен у хришћанство.

†

Овде, на земљи, већ имамо и рај, и пакао – у својим страстима, у свом доживљавању онога што је добро.

†

Да ли нас наше заслуге оправдавају пред Богом?

Чак и ако су наша истинољубивост, наша добра дела, наша јуначка дела, заиста велика, шта су она у поређењу са Божјом Истином, шта је наша светлост у поређењу са недостижном светлошћу Божје Славе, шта је наша лепота у поређењу са непропадљивом лепотом Рајског врта? Негде је мало више, а негде мало мање, баш као што ни овоземаљске раздаљине – било да се ради о два километра или две хиљаде километара – нису ништа у поређењу са раздаљинама међу звездама. Није важна количина наших добрих дела, већ је важан смер којим идемо у животу: надесно или налево, у плус или у минус, ка добру или злу, ка Богу – или тами.

†

Оног тренутка када човек, са захвалношћу, прихвати патњу коју му Бог шаље, он се одмах уздиже из њених дубина у такав мир и срећу, да свуда око себе доживљава олакшање и радост. Довољно је желети то, и Бог ће нам дати.

Живот је болно искушење и наше несреће ће увек бити са нама све до смрти: хришћанин никада неће упознати идиличну срећу и утеху. Али, с друге стране радости, „овога света“ – не могу се упоредити са радошћу коју Бог шаље хришћанину.

Врло често нам се наше несреће чине огромним јер их потпуно непотребно преувеличавамо: очекујемо пропаст пре него што она заиста дође; замишљамо њене последице у срцима наших рођака; у паузама између истинских патњи, ми настављамо да патимо по инерцији; стално се сећамо недавно доживљеног бола. Живимо ли као православци, осећајући сваки тренутак живота у свој његовој пуноћи, несрећа ће бити много мање штетна, ако не и у потпуности, превазиђена.

Како могу телесна стања да утичу на дух човеков? Како могу религиозни гестови, знак крста и понављање светих речи, да покрену нашу душу да делује? Обично мотор кола сам покрене точкове: али, понекад се деси да слаб, покварен мотор не може да се покрене, уколико прво не погурамо кола и не покренемо их.

Свака молитва је драгоцену, чак и непажљива молитва. Моћ и деловање речи не зависи од психолошког стања особе која је изговара. Ако увредљива или погрдна реч загађује и рањава душе и онога ко говори, и онога ко то слуша, свете речи молитве, чак и ако се одсутно понављају, прекривају наше сећање, ум и срце деликатном мрежом, и имају благотворан ефекат на нас (кога нисмо свесни).

Свет је извитоперен и Бог га исправља. Зато је Христос патио (и још увек пати), као и сви мученици, исповедници и свеци – и ми који волимо Христа такође морамо да патимо.

„Гледам нашу лепоту, створену по Божјем лику, како лежи у гробу.”¹ Против аскета који говоре о пропадљивости наших тела, о безвредној, пролазној природи људске лепоте: није лепота та која је пролазна (јер је створена „по лику Божјем”), већ наше тело.

Наш живот на земљи је само сличност, одраз невидљивог живота, и овде не треба да водимо – онај претерано поједностављен, непосвећен, спољни живот (који је уобичајен за нас) – већ пун, истински живот, нераскидиво повезан са Божанским животом (исте природе). То не важи само за све истински важне ствари, већ, исто тако, и за све оне које су другоразредног значаја. То укључује све: од нашег става према Богу, до најбезначајније речи, или дела. То је посебно тачно у случају брака: оно што су људи свели на чисто физиолошки чин заоденут обичајем и ритуалом, у ствари је највише откривање људске личности, постизање пуноће у тајанственом сједињењу два бића које Апостол упоређује са сједињењем Христа и Цркве.

Особа Х. ми пише: „Субјективно сам веома близак религији. Она ми је потребна – Црква и све остало. Али, важан је Циљ, а то ја никада нисам осетио.” Шта можемо да кажемо у вези са тим? Као прво, постоји разлика између вере и знања.

Директна комуникација са Богом била је дата Мојсију и свецима у ретким тренуцима. У том смислу, наша вера није ништа друго него вера и знање о њиховој вери. Али, да направимо немогућу претпоставку – чак и да нема светаца и да немамо ниједан сигуран случај комуникације са Богом (а имамо их на хиљаде!) – ипак је свако од нас искусио такав однос, и мада је то искуство можда било слабо због наше слабости, оно је ипак извесно.

Када говоримо о комуникацији са Богом – или *знамо* о чему говоримо, или говоримо бесмислице. Говорећи о Богу, ми Му дајемо две особине – ону формалну, да Он објективно постоји и ону истинску – да је Он љубав.

¹ Речи које се певају на служби за време православне сахране.

„И по томе знамо да смо га познали, ако заповести његове држимо“; „по томе знамо да у њему јесмо“; „онај који љуби брата свога, у светлости пребива“; „сваки који љуби... познаје Бога“; „јер Бог је љубав“. Све је то из Прве саб. пос. светог апостола Јована Богослова. (2,3; 5; 10; 4,7; 8)

Потпуно је неоправдано очекивати да ће се Бог несумњиво и потпуно открити нама какви смо сада. Али, у тим речима Светог апостола дата нам је нит водиља коју морамо да следимо да бисмо се приближили Богу. Нема другог пута.

Штавише, немогуће је одбацити читаво Јеванђеље, Христова чуда и учење, Његову свесност да је Син Божји, Његово Преображење, Васкрсење и Вознесење, видљиви и намерни силазак Светог Духа на Апостоле, као ни читаво мноштво светаца који су уследили. Мораћемо, или да усвојимо безначајно, и философски непотпуно, становиште одбацивања свега тога или да се, препознавши објективност и реалност свих случајева Божанских јављања, запитамо: „Зашто ми је толико тешко да све то прихватим?“ Одговор на то питање је јасан.

Да ли се у мом животу, као и у многим другим животима, десио јасан, несумњив сусрет са Циљем? Искрено, говорећи: не. Али, било је много делимичних контаката: у одређеним ретким тренуцима љубави изражене у потпуном самоодрицању; или кад понекад у молитви (посебно током свете службе) осетите да излазите из себе, да вас је обузело нешто свише; па и у многим другим ситуацијама, које се не могу објаснити осим као Божја помоћ. То више није вера – то је знање, прецизни и разумљиви сигнал из другог света. Све друго је вера, потпомогнута љубављу према Богу.

Наш посебан крст јесте то што смо, временски гледано, толико далеко од Христових дана. Али „блажени који не видеше а вероваше. (Јован 20,29) Колико је тежак пут који води до Христа, сада кад не видимо ни Христа, нити оне који су видели Христа (а ретко видимо чак и оне који воле Христа). Помислити да смо могли – да није те раздвојености у времену – видети Христа сопственим очима, да смо Га могли чути како говори, и да смо могли да чујемо проповед Петра и Павла!

Предмет мојих сталних размишљања и посматрања: психологија греха, или, да будем прецизнији, психички механизам палог човека. Интуицију замењују рационални процеси; пет слепих чула се стапају са спољашњим предметима; долази до схватања целине анализом. Примитивни људи са снажним инстинктима, неспособни за анализу и логику, много су ближи слици Раја. Колико је само грешан процес којем подвргавамо децу, развијајући у њима све црте пале душе.

Зашто је човеку толико тешко да постигне веру? Откуд те сумње и периоди отпадања? Зашто се вера повремено потпуно повуче од нас, иако бисмо све дали да је задржимо? Као прво, то је директно искушење од ђавола. Било би изванредно када не бисмо били тако искушавани када се ради о нечему истински важном за нас. Друго, често желимо и очекујемо доказ; то подразумева повлачење од јунаштва вере и потрагу за директним знањем. Па ипак, свако од нас има *искуство* вере, ма како мало, искуство њеног животодавног утицаја на нас; и тог искуства морамо чврсто да се држимо.

Људи су способни за дубоко разумевање живота; они могу са великим финесама да разликују многе црте у душама других – али, колико ретко (ако икада!?) човек види себе. Ту је и најоштрији вид замућен и пун предрасуда. Крајње смо попустљиви према злу у себи и страшно преувеличавамо сваки одсјај злата. Не мислим чак да би требало да будемо строги према себи него према другима (иако се баш то, заправо, захтева од нас). Али, ако једноставно на себе применимо меру коју користимо за друге – чак би нам и то отворило очи на више начина. Али, ми одбијамо да то учинимо у потпуности, постали смо неспособни да видимо себе и живимо у стању слепе сигурности. Ипак, наш духовни живот није ни почео да се развија и не може да се развије док не напустимо тај лажни став.

Ако уживамо у нечијем пријатељству, и не само пријатељству већ и у пријатном односу, пре него што их угрозио због неког неспоразума,

треба да применимо правило Исуса, сина Сирахова, ма како *очигледна* била грешка нашег пријатеља.

Књига Премудрости Исуса сина Сирахова 19:

13. Куди пријатеља; можда он то није урадио; а ако јесте нешто урадио, да не би више радио.

14. Куди свог ближњег; можда он то није рекао; а ако јесте рекао, да не би више то говорио.

16. Неко направи омашку, и то не од срца: а које тај који није згрешио језиком својим?

17. Куди свог ближњег пре него што му претиш; и ослободи место закону Свевишњега.

Ово последње правило је посебно важно – ко није згрешио речима? Колико често изговарамо гневне, увредљиве, неистините речи у трнутку нервозе, кукавичлука, лакомислености, слабости, или када смо обузети неким другим грехом – ко сме да сматра како баш он нема те грехе?

†

Како можемо да волимо своје непријатеље? Зло нас не може повредити када носимо оклоп Духа, када људска злоба не може да допре до нас, када са љубављу и сажалењем гледамо оне који нам зло чине. То је као када сте изложени мразу, а тело вам је изнутра топло – на пример, после скијања. То стање потпуног одсуства гнева не треба помешати са умишљеним „челичним оклопом” против света.

†

Анализа покајања: бол због греха, одбојност која се осећа према њему, његово признавање, исповест, чврста одлучност да га се решимо, тајанствено преображење човека, праћено сузама и шоком који обузима читав организам, прочишћење свих слојева душе, осећање олакшања, радости, мира.

†

Ништа у животу није случајно. Ко год верује у случај, не верује у Бога.

Усвојити чисто моралистички став према злу које је у нама и тежити да се усавршимо сопственим напорима површно је апсолутно јалово. Ако без Бога погледамо у амбис зла које је у нама, наша ситуација ће нам изгледати безнадежна. А ако се надамо да ћемо постићи савршену врлину без Бога, то ће нас натерати да упаднемо у другу замку – да себе сматрамо једнаким Богу.

У оба случаја постоји решење – а то је признање Божје руке над нама.

За све нас, пут до Христа је овај: одрицање од наше људске природе, смиреноумље – „Он треба да расте, а ја да се умањујем.” (Јован 3,30) – да се радујемо када чујемо глас Младенца. У нашем приступу Христу не можемо да избегнемо јуначко самопорицање Светог Јована Крститеља.

Ако решимо да увек слушамо глас савести – јер то је Божји¹ глас у нама – таква одлука ће код нас развити изгубљени орган за општење са Богом.

Јасно је зашто су Каин, и његово потомство, Хам и сви духовни „Хамити” – они су који протестују, који одбацују закон, који су непријатељи Бога. Закон Божији није њихов закон, он им је туђ, па чак и одбојан. Са друге стране, они благог духа, „синови Авељови”, у Божанском закону виде нешто блиско њима што драге воље и радо поштују, јер су они „синови Божији”. Тако ћемо радо поштовати традицију *своје* породице, *своје* школе, начина живота *свог* народа.

Каин и Авељ (Исав и Јаков) преци су два типа људи: „синова Авељових” – благих, пасивних, без иницијативе, и „синова Каинових” – раторборних, активних, инвентивних; примери за то су посебно: Словени за оне прве, западноевропски народи за ове друге.

„Хеленизам” код Светих Отаца – Свети Григорије Богослов: „Достигао сам атинско савршенство.” (Пос. 128); он стално цитира Хомера, Пиндара, стоике, Платона, присећа се Атине...

Сократ је православан по структури своје душе: он поседује једну од суштинских особина православља – срца у „земљаним судовима” (II Кор. 4,7) обасјана милошћу. То је управо оно што нас привлачи код Сократа.

Данас сам, објашњавајући Сократов мистицизам, пронашао следећу слику: он је натерао своје саговорнике да „породе” сопствену мисао. Својим питањима створио је изузетно необичну атмосферу међу својим саговорницима, уништавајући све одговоре и одлуке које су ови преузели у целини од неких других људи. На крају се човек са којим је разговарао осећао као миш под звоном пнеуматске пумпе – био је идеолошки спутан и, уз изузетан напор и труд, коначно је у ту празнину изродио сопствену мисао.

У Сократовој хеуристичкој методи, смиреност и благодот су веома упечатљиви. Уместо да убије противника једним оштрим ударцем, он је стрпљив као мајка која води своје дете, много пута га подиже и изнова га води.

Ниједна теолошка идеја, ниједно знање црквених учења нема мисао – и, у ствари, нису могући – уколико не долазе из пуноће нежног и верујућег срца. Тада постаје плодна, смислена, жива и постаје природни израз душе која живи у Христу.

Након Пада, човек је изгубио способност да позна Бога, баш као што је изгубио и своју целину. Тек је долазак Спаситеља на овај свет дао човеку могућност да поврати своју способност Богопознања.

Постоје два облика неосетљивости: први је неосетљивост природно сензуалног човека, испуњеног, задовољног; други је неосетљивост грешног, палог човека.

Први није свестан духовног царства, други је отпао од њега. Први није довољно растао, други је изгубио што је некада имао.

Каква је радост, понекад, у души угледати очигледне последице деловања вере, љубави према Христу.

На пример, данас: признање Н. да се након што је искусио тугу и окренуо се Цркви за помоћ, осећа потпуно преображено: оно што је било рутина, досадно, скоро мртво, испуњено је стварним, живим садржајем; читав свет почиње да изгледа другачије. Да, искуство, једино лично искуство, може човека да доведе до тога да схвати животност и истину Цркве и Христовог учења. И, мада је то тешко то признати, патња је уобичајени пут који води до тог искуства.

За људе нашег кова, нашег састава, смрт је нешто неочекивано, и нелепо; она није у складу, нити је повезана са било којим догађајем који јој претходи. А пошто је смрт феномен вишег, божанског поретка, та неповезаност указује на суштинску неповезаност између целокупног састава нашег живота и божанског састава, садржаја.

Смрт је увек зла и ужасна, било да се ради о смрти старца или детета, праведника или грешника. Смрт је увек победа ђавола, привремена победа, али, ипак победа. Наше тело, које је створено за бесмртност,

покрава се злом закону смрти, одваја се од душе, уништено, трулежно, претворено у ништавило.

Преко греха, смрт је ушла у овај свет; она улази у нас од самог детињства, прати боре греха на нашим лицима, гаси живи пламен у нашим очима, онеспособљава наше тело. Али, Христос је победио грех и пакао, и Христово дело Његовим Васкрсењем изнад свега представља победу над смрћу: „А ако Христос није устао, онда је празна ... и вера ваша.” (I Кор. 15,14)

Хистерија је дезинтеграција личности; и она ослобађа огромну енергију са разорном моћи, која је фатална као моћ цепања атома.

Наша љубав према Богу за нас, у нашем личном искуству, већ садржи потврду Његовог постојања. Наша љубав према Богу је Сам Бог у нама; када сами искусимо ту љубав, тиме смо већ признали Бога.

Ово искуство љубави је једини пут који је сигуран и очигледан. Пре него што његово срце буде дирнуто на тај начин, човек је глув и слеп за све, па чак и за чудо. Али, када му једном дође тај осећај Бога у себи, чуда му више не требају, јер је оно што је постигнуто у нашој души – чудо за себе.

Приликом Христовог уласка у Јерусалим, када су одушевљене гомиле изашле да Га поздраве, дошло је до трагичног (скривеног) неспоразума. Христос је ишао на добровољне патње, док је гомила поздрављала почетак Његове владавине на земљи. Људи су били импресионирани чудима, добијали су хлебове, желели су да се моћ и власт прошире и на њих.

Христос је у том трену могао да ради све у оквирима „овога света”, али људи који су му донели хвалу и почаст – нису му донели оно што је суштинско – душе обликоване покајањем, преобраћене, преображене.

У каквом духу се сусрећемо са Христом? Зар не очекујемо хлеб од Њега, чуда на материјалном нивоу, и, зар не настављамо са претходним

начином живота, телесним и узалудним? Али, ми имамо више од њих, имамо Голготу, Крст и Васкрсење Спаситеља, и то нас обавезује на различит начин сусрета са Њим.

Донесимо Му и ставимо Му пред ноге покајање за грех свога срца, своју жеђ за очишћењем и учешћем у „животу у будућем времену”.

Незавршено писмо особи Н:

... Ако у нама постоји макар мала склоност ка духовним стварима, онда, ма колико смо обузети растројеним и „заузетим” животом, са надом и стрепњом ишчекујемо долазак великих дана покајања, и сваки пут се надамо да ћемо се попети један степен више на тим тајанственим лествама која наша срца уздижу ка небесима.

Велики и тужни дани Великог поста се приближавају; након исповести и причести, када прочистимо своје душе, када искусимо гануће и сузе, свесни нове снаге у себи, доносимо одлуку да ћемо започети нови начин живота. Али, обично, на сам дан на који смо примили Свето Причешће, саплетемо се на неку ситницу, пожуримо да поправимо грешку, направимо још грешака, па онда још, и још... Коначно, слегнувши раменима, утонемо читаве године у своју уобичајену и безболну грешност. Потом се опет приближава Велики пост; на саму помисао о њему, „унутрашњи човек” се буди у нама, поново се јавља нада, и поново чекамо оне благословене и спасоносне дане са стрепњом и поверењем, надајући се коначном и сигурном оздрављењу своје лење и грешне душе. Али, између тих намера и истинског покајања – протеже се дуг пут, са многобројним препрекама, које је тешко прећи. Не говорим о спољним препрекама – гомили пословних брига, хиљадама спољних разлога: ма колико велике, те спољње препреке се могу превазићи – ако имамо унутрашњи пламен, жеђ за очишћењем, и искрену решеност да то постигнемо. Далеко озбиљније су унутрашње тешкоће – недостатак вере, праве страсти, нечистота и на крају, мада не и најмање важно, слепило за наше грехе и „окамењена неосетљивост” (посебно то двоје).

„Видети своје грехе у свој њиховој бројности и одвратности – то је заиста дар Божји.” (Јован Кронштатски)

„Онај који зна свој грех већи је од човека који молитвом васкрсва мртве. Онај коме је дат дар да види себе, већи је од онога који има дар да види анђеле.” (Свети Исак Сириј)

И обрнуто – слепило за грех и неспособност да се он види, природни су за палог човека. Ми несвесно своје грехе кријемо од себе, и сам Господ нам склања са видика делове наших грехова, на извесно време, да би нас касније бацио у ужас и тугу када јасно угледамо амбис своје нечистоте. Али, без јасног сагледавања својих грехова – нема покајања; а ако нема покајања, нема ни спасења. „Дај да сагледам своје грехе” – то је природни, молитвени уздах сваког од нас, када улазимо у дуги период Великог поста. Да бисмо то урадили, не смемо да штедимо себе већ морамо да се одрекнемо себе, и читаве своје грешне природе...

„Слаткоћа овога света”: сваки пут када уронимо у слепо, телесно одушевљење, ми уништавамо духовни живот. Зашто? Зато што губимо духовну трезвеност, јасноћу мисли, самоконтролу; наша пажња је скренута, воља ослабљена, а личност ослабљена, растопљена и расута. Аскетизам захтева порицање свега што је пријатно – у храни, одећи, становању, односима са људима, итд. Мора да дође до уздизања, до прелаза на више вредности.

Овоземаљска срећа – љубав, породица, младост, здравље, уживање у животу и природи – све је то добро и не смемо да мислимо да хришћанство све то осуђује.

Лоше је *робовање* сопственој срећи тако да та срећа поседује нас и постанемо потпуно обузети њоме, заборављајући суштину.

А са аспекта духовног раста, патње треба ценити, не саме по себи, већ у погледу њихових последица. Лишавајући човека овоземаљске среће, оне га суочавају са највишим вредностима, приморавајући га да отвори очи за себе и свет, окрећући га ка Богу.

Зато је несумњиво добра овоземаљска срећа, заједно са сталним подсећањем на Бога, из које није искључена напрегнутост духовног стремљења. Слично, ако патња иритира и понижава човека, не преображујући га, не производећи никакве здраве последице – онда је двоструко рђава.

То је одговор на уобичајено убеђење да Црква и Јеванђеља осуђују сваку овоземаљску срећу и да нас позивају да патимо ради патње.

... Уживам у тишини овде,¹ у слободи, а посебно у потпуној доколици. Ово последње је повремено неопходно за нормалан живот душе. У свакодневном животу потпуно смо обузети послом, тако да немамо ни минут да удахнемо и саберемо се, а то наноси озбиљну штету оном подсвесном животу који мора да буде стабилан и да садржи одређену дозу очигледне доколице.

Стално сањам о свом огњишту – чак и, буквално, о отвореном камину са дрвима која горе, о књигама и сопственој башти. Наравно, то су јалови снови; читав наш живот, и ток саме историје, противе се томе и воде ка уништавању огњишта, ка распаду породичног живота, ка мравињаку и кошници.

Фонтана, а изнад ње крунисана статуа Богородице. Исту такву имам и у мојој собици – јефтина статуета купљена на пијаци; али, она ме је усрећила. Сељак поји свог коња поред фонтане; остали сељаци, мушкарци и жене скупљају сено. Тих, неужурбан живот; чак ни локални воз није у журби и носи само материјале доброг квалитета: дебла, дрва, пресовану сламу и сено; а ђаволске силе које владају светом прелазе преко овог малог, мирног људског света само у облику аутомобила, севајући као муње дуж узане пруге пута прекривене рђавим мирисом катрана (која као да дели свет ђавола, од Божијег света).

Унапред сам одлучио да никада, осим ако није крајње неопходно, не живим у хотелу. Хотелска соба, чак и у добром здању, пуна је туђих еманација које су штетне за мој душевни мир. Туђи мириси, кревет на коме је спавало хиљаде других људи, умиваоник са неизбежним праменом нечије косе¹ – све је то узнемиравајуће, сумњиво, лажно. Како неко може да живи и да се нормално одмори у таквом окружењу? Приватна

¹ Овај, и наредни одељци су написани за време одмора на селу.

кућа је нешто потпуно другачије, чак и ако је неудобна и неодговарајућа; све у њој је природно, људско, пријатно.

†

Живимо у сеоској кући старој између 250 и 300 година: ниски плафони са тешким гредама, мали прозори, димњак, зидови као у тврђави. На месту где је некада био камин, сада стоји гвоздена пећ, али, чак и то – посебно када пада киша – пружа истински осећај дома, топлине, нечега дуго жељеног и траженог. Мислим да прави осећај дома могу да имају само они људи који су живели у оваквим гнездима, у сопственим кућама, са правом живом ватром на огњишту и плафоном поцрнелим од дима. Какву посебну привлачност има наш савремени „дом“? – стан, исти као хиљаде других, са централним грејањем, електричним светлом, чесмама уместо бунара: смештај без посебних карактеристика који се лако може заменити другим. Тако савремена цивилизација убија осећај дома, породичног живота, и отвара пут за социјализам, комунизам и анархију, у људским душама, као и у спољашњем животу.

†

„Јахање развија осећај слободе и моћи.“ (Л. Браун) Коњаник и јахачка вештина створили су витештво и читаву културу витешког понашања. Која се осећања стимулишу током војне кола? Шта возачи могу да донесу свету? Коју нову културу ће створити аутомобил?

†

Дом, огњиште, домаћи богови... У свом одличном чланку, „Пушкинова религиозност“, С. Франк² посвећује читаву страницу Пушкиновом култу огњишта, домаћих богова, самоће.

Наводно је Пушкинова песма – „Време је, пријатељу мој, време је“ написана на папиру, на чијој је полеђини постоји запис: „Хоћу ли скоро да пренесем своје 'домаће богове' на село: поља, башту, сељаке, књиге, поезију, породицу, љубав, религију, смрт.“

² Семјон Франк (1877-1950), руски филозоф и религиозни писац.

У чему се састоји срамота (и бестидност) нагости и зашто постоји забрана против ње у Светом Писму и у религиозној свести народа? Мислим да је „наг човек” исто што и „грешан човек” – човек отпао од Божје славе. Тела наших предака и светаца обучена су у „светлост као хаљину” (Пс. 104,2); за нас који смо пали, светлост је замењена одећом док се времена не испуне. „Стање нагости” представља наш пркос Богу, наше самопотврђивање у греху.

Данас, док сам гледао младог сељака на платформи трамваја, помислио сам: колико мало простора лице заузима на читавој фигури човека, и колико мало простора очи заузимају на његовом лицу; и разумео сам речи „мноогооки херувим”.

Добар укус нам помаже да ценимо живот, његову хармонију или несклад, односе међу људима; помаже нам да уредимо живот, породицу дом. Ипак, понекад нам је непријатно због тога: вређа нас лош укус људи, тамо где други не би ништа приметили. А те лоше укусе често имају добри и љубазни људи; међутим, без обзира, ми не можемо да се спријатељимо са њима, постајемо нељубазни.

Кад бисмо само могли да продубимо ово своје схватање, учећи да видимо хармонију и лепоту (тамо где их има) испод ружноће и нереди, били бисмо близу мудрости.

„Сунце је вечни прозор који се отвара пред златом заслепљујуће светлости.” Као да те речи стално чујем, овог топлог дана: сунце, со – *солнце, sol, sal*.¹ У древним ритуалима сунце је симболизовано сољу;

¹ Игра речи. Sol на лат. ј. значи „сунце”, а на руском „со”. (*Солнце* је руска реч за „сунце”, а сал латинска за „со”.)

со је прочишћавала жртву. Укус сунца је горко-слан, као укус мора, а његов мирис подсећа на горке биљке које расту на сувим стенама. Чубар је много више сунчева биљка, него што су то орошене руже. О томе сам размишљао док сам, седећи на споменику, трљао мало пелена међу прстима и мирисао га.

Ево ме на месту где ћу се одморити.² Немогуће је не опоравити се овде – сунце, ваздух, обиље планинских потока, мирис шума и далеких ливада који се подиже одоздо.

Волим и низине, долине, али, много мање и некако другачије – вероватно као што људи воле грех, ја волим топлоту, „обиље плодова земаљских“.³ Али, ту постоји аскетска пустолина.

Желео сам да пронађем пут који води ка голом гребену који се уздиже изнад шума. Данас сам био на том гребену. То је успон од две миље и попео сам се до врха кривудавом стазом: читава Савоја је лежала преда мном, са својим врховима и гребенима.

А доле, међу ливадама, приметио сам, окупане сунцем и окружене ретким боровима – оронуте темеље, хрпе камења. Одмах су ми изгледали некако мистериозно. Касније сам сазнао да су то остаци неког римског логора.

Данас сам имао дивну шетњу. У почетку је успон био прилично досадан – дуж скоро невидљиве стазе која је кривудала међу насипима од креде кроз шуму ниских, ретких борова. Међутим, било је доживљаја који су надоместили то: зец ми је скочио пред ноге; лутао сам преко грмља жутике и шипка, откидајући им цветове. Ишао сам полако, читајући Матинову службу и Сате, повремено седајући да се одморим. Пењао сам се уз брдо, око два сата, и онда сам дошао до пролаза: одмах се читав пејзаж променио. Са леве стране, сеоце раштркано око цркве; са десне, дивне ливаде; а директно иза пролаза, отвара се бескрајни поглед на планине прошаране снегом. Око мене и сасвим близу мене – искидане, кршевите стене. Испод – зелени шумовити обронци; а изнад

² Удаљено село у Савоји (југоисточна Француска).

³ Израз у „мирној јектенији“, на почетку Литургије.

свега, невероватна атмосфера засићена снегом и апсолутна тишина. Само је одоздо долазио звук речице, скривени поточић је жуборио негде испод стене. Дуго сам седео, уживајући у миру, планинама, миомирису. Поред мене цветало је смиље, какво никада раније нисам видео, плаво са тамно љубичастим срцем. У долини, испод, није било никаквог цвећа, али, овде на брду било их је тако много као да су никли, не из земље, већ из ваздуха и сунца. И помислих: зато су планине толико лепе; преко њих, као кроз пријатељство са неком мудрог особом, човек упија свежину, јасноћу, мир – квалитете какви се ретко рађају на висинама.

На овом путовању силно сам уживао у озбиљној лепоти Корзике; карактеристичне за острво су сиве гранитне стене и непробојни гроздови грмља, чувени *maquis*. Мало дрвећа успут – еукалиптус и маслине; то пејзажу даје врло сложен дизајн, сув и оштрих контура. А затим, ту је и море које се види све време, протежући се до хоризонта, под вашим ногама и кривудајући у заливе, подељене дугим обалама, од стена које се протежу дубоко у море. На тим обалама се налазе округле куле, где су раније паљене ватре као сигнали за опасност.

Након три дана сталне вожње по острву (крштења поодрасле деце и помени за давно умрле Русе), провео сам заиста диван дан. Устао сам са изласком сунца. Отишао до мора прашњавим путем. Са обе стране пута налазили су се дебели камени зидови (иза којих, у машти и у стварности, мештани спроводе своје крвне освете). А онда сам, преко поља препуних пелена, почео да силазим ка плажи. Розикасти песак са зрнима великим као зрна хељде; мирна увала са кристално чистом водом која нежно умива обалу; бели светионик савршено се огледа у ували. Нигде живе душе. Ваздух је још увек био прохладан, па ми се зато вода чинила сасвим топлом.

А ево шта ми је пало на памет док сам се сунчао на песку у купаћем костиму: уопште се нисам осећао као да сам свештеник. Колико значи одежда! Ипак, ретко ми се дешава да се осећам тако. Скоро увек осећам да сам свештеник и опуштен сам и задовољан; ако случајно изгубим тај осећај, као малопре, увек прекоревам себе.

Уопштено, врло сам задовољан што сам пошао на овај пут. Нисам очекивао да ћу пронаћи било шта што ће ме толико дирнути или изненадити. Ривијера ми се скоро уопште не допада, али Корзика изгледа

блиско и стварно. Да ли је то због њених пејзажа налик на пустињу, њене дивљине и горчине, гранитних стена, јаког мириса биљака и грмља? Можда зато што подсећа на пејзаже Палестине и Синаја? У сваком случају, оставићу овде део срца.

Данас сам дуго остао на *Пјер-Плату*. Било је врло пријатно – миран, ведар дан. Сунчао сам се, слушао звона далеко у долини и повремено имао необичан осећај: „Осећам укус мира који је нов за моју душу.” И заиста, мир је невероватан – мир свуда око мене, мир који ми улази у душу. Остао сам тамо до заласка сунца. У почетку, изгледало је да се долина пуни ружичастом прашином, док су далеке планине још увек биле окупане сунцем. Онда је светлост избледела, док су долине биле обојене плавом бојом. Јесен је већ очигледна, скоро да више нема цвећа, козе су обрстиле траву, а лишће је избледело, мада још увек није жуто.

Овде је још увек пријатно, можда је чак боље него лети. Од раног јутра је ваздух чист и ведро је небо. Невероватна тишина, тишина планина. Веома је топло, чак вруће на сунцу, али се у хладовини осећа додир јесени. Понекад се, око два сата, облаци скупе тачно изнад главе. Али, увече је небо поново савршено ведро. И поред свега тога, све време ми је некако непријатно без цркве, као да сам постављен на погрешно место. То ме спречава да у потпуности уживам у одмору. Овде сам још јасније схватио да свештеник не треба да напусти своју цркву ни на један дан.

Луче у Кану, обавио сам прво крштење. Био сам веома уморан након вечерње службе зато што сам први пут служио без ђакона. Неколико пута сам осећао несвестицу; било је веома напорно. Али, када сам угледао сићушну девојчицу стару 14 дана, родитеље, крстионицу, позлаћену и осветљену уз три свеће, толико ме је то дирнуло (а нисам то очекивао) да је сав мој умор нестао. Обавио сам крштење са великим надањућем, емоцијама и радошћу. Валентина Х је моје прво крштено дете. Слава Теби, Боже.

Уобичајено осећање које имате за време државања проповеди, посебно пред људима који су случајно окупљени, (у религиозном смислу) јесте као да говорите пред неверујућима; и тако се све речи о Христу, вери, чудима, претварајући у обострану ћутке подразумевану лаж. Обраћам се људима који су, наводно, верници, иако знам да то није истина за већину њих. Они са своје стране мисле: „Ви морате да проповедате зато што вам је то посао, а ја морам да вас слушам из пристојности, али, да пазим да не покажем превише колико ми је досадно.“ Зато често не кажем ништа. Веома је лако разговарати са болеснима, остарелима, сиромашнима (као рецимо у болницама и старачким домовима).

У сну, када наша нормална свест избледи и изгубимо самоконтролу, када смо потпуно искрени и не стидимо се ничега – тада се из дубине подсвести подиже примарна основа нашег бића, откривају се најдубљи слојеви наше душе и ми тада, више него икад, покажемо своје право „ја“. Сlike, визије и стања наше душе које се најчешће јављају у сновима, уједно су најистинитија, непрерушена манифестација наше праве личности.

Наравно, овде морамо да разликујемо чисто психичке феномене (као што су молитва и песма након дугих богослужења), као и оно што је само последица нашег психичког стања, коме смо, рецимо, били недавно подвргнути (на пример, ноћне море због проблема с јетром). Али, под претпоставком објективне и веште моћи просуђивања, карактер и садржај наших снова може да нам значајно помогне да спознамо себе, отварајући нам очи за богатство нашег „ја“.

Без обзира на то како се мода мења, женска одећа за жалост остаје иста: када је у жалости, жена не измишља, већ облачи оно што је сашивено, што је општеприхваћено. У томе проналазимо објашњење за конзервативизам; све што је озбиљно – конзервативно је. Најконзервативнија манифестација у људском животу јесте религија, зато што је и најдубља. Реформа почиње када је душа празна (говорим о промени *форме*); зато је револуција увек знак да је духовни живот народа постао осиромашен.

Грешка коју стално правимо јесте то што нисмо усредсређени на данашњи дан, на садашњи сат, на свој живот; живимо у прошлости, или у будућности; стално очекујемо долазак неког посебног тренутка када ће се наш живот развити у пуном значају. И не примећујемо да живот тече као вода кроз наше прсте, као драгоцену житицу из лабаво затворене вреће.

Стално, свакога дана, свакога сата, Бог нам шаље људе, околности, задатке, који би требало да означе почетак нашег препорода; ипак, ми не обраћамо пажњу на њих и тако се стално опиремо Божјој вољи за нас. Заиста, како Бог може да нам помогне? Само тако што ће нам свакодневно слати одређене људе и одређене догађаје и околности. Када бисмо сваки сат свога живота прихватили као сат Божје воље за нас, као одлучујући, веома важан, јединствен сат свога живота – какви би извори радости, љубави, снаге, још увек скривени од нас, изронили из дубина наше душе!

Будимо онда озбиљни у свом ставу према свакој особи коју срећемо у животу, према свакој прилици да извршимо добро дело; будимо сигурни да ћемо тада испунити Божију вољу за себе – управо у тим околностима, баш тог дана, баш тог сата.

Кад бисмо више волели Бога – тако бисмо Му лако поверили себе и читав свет, са свим својим противречностима и загонеткама! Све људске невоље долазе од недостатка међусобне љубави. Где има љубави, не може да има тешкоћа.

Многе забуне које искусе хришћани у наше време, биле би решене да смо ми заиста хришћани у директном, јеванђелском смислу те речи. Тако би требало да решимо, између осталог, и питање значења патње („као што пати наш Господ“) и многа друга. С обзиром на нашу грамзиву приврженост овоземаљским добрима – која, сама по себи, ствара велику патњу – како можемо да говоримо о духовном смислу свог живота и своје патње?

Како можемо да ојачамо свој живот у Цркви?

Под руком духовног оца, сталним контактом са њим.

Често прибегавање Светим тајнама, пажљива припрема пре него што их примимо, учешће у црквеним службама, молитва код куће, свакодневно читање Јеванђеља и религиозних књига, поштовање црквеног календара, пријатељство и контакт са људима који верују и припадају Цркви.

Ево нашег задатка: након што се одрекнемо себе, да останемо своји, да схватимо Божији план за себе.

Приближавање светлости ужасавајуће је и мучно за таму и грех. Стално примећујем да људи тврдоглаво избегавају Свето Причешће. Они иду у цркву као да их тамо носи неки унутрашњи нагон, а потом стоје напољу, у порти. Многи су ми то признали.

Између духовног раста и брбљивости постоји обрнута пропорција. Замена духовне напетости – речитошћу, лака је и привлачна. То је искушење за све који подучавају.

У јутарњим и вечерњим молитвама: „Помилуј ме”... „очисти ме”... „усне моје отвори” и тако даље...: „ја” пред Богом.

У Господњој молитви: „Оче *наш*” ... „хлеб *наш* насушни” ... „опрости *нам*” ... и на Литургији: „Свети Боже, смилуј *нам* се.” Два различита осећања: лично (пустињских Отаца) и Црквене заједнице.

„Ја имам дубоку веру”, будалаштина је на уснама свих уображених, ограничених људи са слабом вером. Иако су Апостоли видели Христа својим очима и додирнули Га, ипак су се молили: „Ојачај нашу веру!” Јеванђеља прецизно износе знаке дубоке вере: „А знаци онима који верују биће ови: именом мојим изгониће демоне ... на болеснике полагаће руке, и оздрављаће.” (Јев. по Мк. 16,17-18) „Ништа вам неће

бити немогуће.” (Јев. по Мт. 17,20) „И све што узистете у молитви верујући, добићете.” (Јев. по Мт. 21,22) Да ли то личи на нас? На нас, који смо тако хладни, немоћни, духовно слаби?

Прича о блудном сину, заправо је дуга прича о путу људске душе која је отпала од Очевог Дома, пала на најниже гране и поново се подигла, кроз покајање. Свака реч у причи, свака слика, даје нам материјала за дуго размишљање: одвајање одвајање од Оца као почетак приче, путовање у далеку земљу, расипање богатства, и сви други симболи у њој. Зауставимо се на кључном месту приче, размотримо како је грешник почео да се уздиже из амбиса, како је постигнуто то чудо.

Блудни син, је потрошио свој део наследства, изгубио све на свету и био је лишен свих животних радости; изгубио своју родну земљу, подршку породице; није му остало ни парче хлеба и био је потпуно сам: сви путеви овога света били су затворени за њега. „Невоља и туга на сваку душу човека који чини зло.” (Рим. 2:9) И у том тренутку се дешава Божије чудо – у самом ограничењу, постоји ослобођење; у самом болу, спасење. И међу нама има људи који су досегли границе патње. Иако се њима чини да је уништење свуда око њих – нека се утеше: када човек дође до тачке када су сви хоризонтални путеви затворени за њега, тада се пред њим отвара пут који води *на горе*. Ако је притиснута са свих страна, вода расте; тако се исто и душа, када је притиснута, заробљена, утамничена болом, уздиже ка небу. Срећни смо, ако се с времена на време, и на сопствену иницијативу, изнутра одвојимо од широког пута световног, ако ни животне удобности, ни богатство, ни успех, не испуњавају наше срце и не одвлаче нас од онога што је важно.

У супротном, Бог у Свом гневу разбија наше идоле – нашу удобност, каријеру, здравље, породицу – да бисмо коначно схватили да постоји само један Бог коме треба да се клањамо.

Али, могли бисмо да приговоримо, зар није тачно да у многим случајевима патња нема плодове, и уместо да врати човека Богу – сломи га и одвуче далеко, па је, самим тим, бесмислена?

Погледајмо блудног сина из приче. Зашто су његове патње лековите? Зашто је, када је „дошао себи”, открио стазу спасења? Зато што се сетио Очевог Дома, зато што је био чврсто убеђен да такав Дом заиста постоји, зато што га је волео, зато што је – одбацимо овде језик симбола – грешник *веровао* у Бога.

То је спасилачка моћ патње. То отвара врата Божје куће – једина врата на која вреди куцаги.

Сузе имају велику вредност јер продрамају читав наш организам. У сузама и патњи наше овоземаљско тело се топи и рађа се духовно, анђеоско тело.

Духовно тело се ствара кроз сузе, пост, бдење.

Шта су поспаност, одсутност духом, тешкоћа у молитви, „окамењена неосетљивост“, ако не очигледна смрт, резултат греха који нас убија, смрт пре смрти, која нам се окрива у облику директног искуства и самопосматрања?

Ко ће да нас поврати и поново оживи? Каква сила може да врати у живот оно што је мртво? Сила Божја: и ми стално, изнова, верујемо у то.

У овом животу *сигурно* знамо само једно: да ћемо умрети. То је једина непроменљива, неизбежна чињеница заједничка свим људима. Све друго је променљиво, несигурно, пропадљиво. Ако волимо свет, његову радост и лепоту, морамо у животу да направимо места и за тај последњи, коначан тренутак – своју смрт; јер, ако то желимо, и она може да буде лепа.

Самопознавање, самопосматрање дубина наше душе, важни су да бисмо прецизно видели где су нам слабе тачке. Потом следи борба против таме у нашим душама, да бисмо свесно могли да се приближимо светлости. Као што постоје болести тела, тако свако од нас пати од сопствених духовних болести, са својим особеностима; као што постоји одређени телесни лек за сваку болест и за свако људско биће, исто тако – осим „духовног режима“ заједничког за све нас – свако од нас мора да води своју борбу, усмерену против грехова и порока својствених лично нама.

Није само грех ужасавајући, већ и очај и одметање које грех рађа. Ево шта Исак Сирин каже у вези са таквим стањем: „Не бој се, иако падаш свакодневно; не напуштај молитву; стој храбро и анђео који те пази дивиће се твом стрпљењу.” Присетимо се Христових речи у таквим приликама: „Иди и не греси више.” И то је све: нема кетви, нема анатеме. Не смемо да се покоримо злом духу утучености који тежи да нас увуче све дубље у грех. Увек изнова морамо да падамо пред Христове ноге, и увек изнова Он ће нас прихватити.

Много добијам читајући Исака Сирина. Посебно је сјајан дух који прожима његове списе – нежна мудрост и љубав, најдубље саосећање за грешно човечанство; његов извандредан стил, језгровитост и снага његове речи. Колико је он убедљив када каже да, пошто смо истерани из раја са трњем и чичковима у наслеђе, не треба да нас чуди ако морамо да сејемо и жањемо међу трњем и ако се гадно убодемо на њих, чак и када су нам намере најбоље, а дела праведна. Све то мора да се настави, док у својим срцима не пронађемо рај Божанске Љубави; а онда ће нам, чак и овде, на земљи, све постати радосно и светло. Нека нам Бог пошаље укус те радости и онда ћемо живети и радити у међувремену, без гунђања, макар и међу „трњем”.

Сваки отпор Богу има своје порекло. Истинска духовна племенитост састоји се од смирености пред Врховним Бићем.

У сваком животу, укључујући и хришћански живот, мудрост се састоји из следећег: не треба бити строг према људима.

Неки не дају прилоге, говорећи: ионако ће то потрошити на пиће и слично. Чак и ако се то потроши на пиће, тај грех је мање озбиљан од гнева који изазивамо својим одбијањем и окорелости и осуде које негујемо у себи.

Мало знамо, а углавном се и не трудимо ништа да сазнамо, о богослужењу, о животу Цркве. Треба да попунимо ту празнину и постанемо живи чланови Цркве. Мало људи чак схвата да такозвани „хор“ говори и пева у име читаве пастве и да у раној Цркви није било тих посебно обучених, професионалних певача који сада обављају ту „дужност“. Сви су певали, сведочећи о *сопственој* вери и са осећајем одговорности за речи које су изговарали. Ми понекад чак ни не знамо речи. А колико људи их разуме? Када присуствујемо служби у цркви, као да потписујемо писмо које нисмо прочитали, као да преузимамо на себе дужности које игноришемо. Црква је жива и живеће заувек. Хајде да не висимо овде као суво, увенуло лишће на том вечно живом Дрвету.

Код људи видим одређену особину на основу које извлачим по моме мишљењу, важан психолошки закон. Често они који имају довољно времена на располагању, ипак касне са речима и делима. У њима постоји неки отпор кога скоро да нису свесни, отпор на *свако* деловање, било оно пријатно, непријатно, или равнодушно. Када треба нешто да се каже, предузме или уради, они свесно коче, обављајући бројне ситне, непотребне радње, да би одложили задатак који стоји пред њима; и зато увек касне. Мислим да се тај механизам може пронаћи код свакога; у неким случајевима он прелази у психозу, а у светости нестаје. Овде имамо некакву елементарну врсту греха, „чист“ грех, незаинтересован и бесциљан.

Уображен човек је безнадежно слеп и усамљен; он у свету и људима не види ништа осим себе.

Од почетка света људи су умирали; од почетка света било је добро познато да су све овоземаљске ствари нестабилне, превртљиве, пропадљиве. Па ипак, са некаквом слепом грамзивошћу, људи улажу све што поседују, све снаге своје душе, на ту карту која је осуђена на пропаст. Они своје богатство носе у банку која ће сигурно пропасти.

Постоји једно чврсто преимућство које иде у прилог нашем времену: убеђење да се срећа не може наћи у начину на који овај свет функционише, на стази личне добити. Све до сада, читав живот овога света био је усмерен ка циљу личне овоземаљске среће. Сада је тај циљ одузет човечанству. Сви знамо да у тим несигурним, издајничким временима, никакав напор неће бити довољан да се сагради та кућа од карага, која чини нашу личну срећу. То је један од најдубљих извора нестабилности данас. Свет се клацка као два таса на ваги. „Не усуђујемо се да признамо моћ Звери, нити лаки јарам Христов.”

Шта је задатак хришћанина у таквим критичним временима? Наш избор је учињен, вољно смо прихватили „лаки јарам Христов”. У тој борби између сила светла и таме, морамо сву енергију, способности, таленте и материјална средства да предамо сили добра, и онда ћемо наследити оно што је Христос у „Блаженствима” обећао онима који следе Његов пут, а не подмукле путеве овоземаљске среће.

Потврда да смо створени по лику Божјем и Њему слични јесте наша мера, наша савест, пут којим морамо да идемо. Сви други путеви воде нас до тога да изгубимо себе, да изопачимо своју личност; постоји само један прави пут за човека – преображење у лик Божји, повратак у стање које је било наше када смо створени, али које смо ми изобличили.

Свет је систем симбола *a realibus ad realiora*.¹ Духовни свет се огледа у физичким облицима овога света... „који служе слици и сени небеских стварности” (Јев. 8,5) Вредност симбола лежи у радости која настаје зато што знамо да је наш свет сличан том другом свету. Отуд значај икона, свећа, тамјана.

¹ *A realibus ad realiora* – „од стварности ка вишој стварности”: идеја-водиља верског симболизма, коју је користио руски писац Вјачеслав Иванов (1886-1949).

Да ли је читава васељена искварена падом човека? Зар не размишљамо о рајским световима док гледамо у звезде?

И поред свега, душа тражи срећу. Туга и патња нису саме по себи карактеристичне за човека. Зар то нагонско окретање радости и светлу не представља сећање душе на изгубљени рај, и њену тежњу ка њему?

Такозвана нискост нашег тела, његова природена грешност – такве идеје су потпуно погрешне. Тело је грешно – колико је душа грешна. Иако искушавана грехом, она је *света* и, у својој суштини, представља лик Божји.

По Божјем првобитном плану, тело је било свето, и душа у њему света. У паду човека и казни због греха, учествовали су и душа и тело, истовремене. Тако да морамо да очистимо и своје тело као и душу. „Ја сам слика Твоје неизрециве славе, иако носим ране од греха.“ Морамо да лечимо ове ране и да тако повратимо лепоту која је некада била наша – „лепоту по Божјем лику и сличну Богу“, која ће устати из мртвих и учествовати у слави Божјој.¹

Све врлине нису ништа без смирења (послушности): узмимо, на пример, фарисеје. Поседовати све врлине, осим те, исто је као да сте доживели бродолом кад сте већ ушли у луку. Особине смиренумља: не веровати у сопствене вредности, нити их бити свестан (благод), не осуђивати, радовати се понижењу. А смирени – ми одмах стичемо благослове који су нам обећани у „Блаженствима“.

Тек сада схватамо кобни недостатак схватања руског националног духа: као резултат, људи су мислили да штите Русију, а, у ствари су је

¹ Отац Александар цитира химне које се користе на служби током православне сахране.

уништили. Тај погрешан метод одбране довео је до прогона славнофила и до апсурдног и бруталног мучења „старовераца”, спаљивања њихових икона, затварања њихових цркава, уништења њихових светилишта и олтара – другим речима, до угњетавања најоданијих првака руског духа.

Древни стил иконописања одговара древној побожности (молитва, хватање Бога, и слично). Изгледа да зато не можемо да овладамо древним стилем јер се форма наше побожности не поклапа са оном која је преовладала између 11. и 16. века. Нови подухвати морају да настану из пуноће новог духовног живота; иначе нећемо добити ништа истинско. Ипак, онолико колико на неки начин водимо истински духовни живот и живот молитве, он ће пратити вечни модел, какав проналазимо код Светог Павла, код Симеона Новог Богослова.² Зато икона насликана у складу са древним правилима, па макар била и скромна копија, служи истој сврси као и читање древних аскета – помаже нам да ојачамо слабост свог духовног живота.

Реалистична слика представља грешну перцепцију света. Зато украшавање цркве у реалистичком, „италијанском” стилу вређа наше религиозно осећање. Икона сликана по канону, налази се на супротном крају од те грешне перцепције: на таквим иконама је свет преображен, све је „по чину благообразно”.

Савремени атеисти, који поричу религију и боре се против ње, ипак, не могу да буду потпуно без религије, јер је култ Апсолутног усађен у човекову природу. И онда они невољно стварају једну имитацију религије: култ вођа (замењује им светитеље), чак и њихових остатака (као „реликвије”), религиозна оданост њиховој доктрини („Јеванђеља”) итд. – замењују вечност и лепоту – својим осредњим и пролазним идо-

² Свети Симеон Нови Богослов (949-1022), игуман манастира Светог Маманта у Константинопољу, византијски мистични писац.

лима; па ипак, чак и ово последње долази из исте потребе коју они не могу да пригуше у себи. Али, замена праве вере лажном – води их у духовну конфузију: иако је споља религиозна потреба наоко задовољена, њихова религија, у суштини, не храни дух.

Рационализам и материјализам, порицање религије, покушаји да се научно објасне све тајне стварања, на првом месту, показују научно непоштење, јер они, у ствари ништа не објашњавају, не дају ниједан позитиван одговор на многобројна питања и одбијају да признају сопствену немоћ. Њихова основна грешка лежи у чињеници да не виде да је људски разум обогаћен грехом – онај „врло људски” разум који чини основу читаве грађевине. Њихова друга грешка је у томе што мисле да се све може објаснити; отуд њихови жалосни и јалови покушаји да материјалистички објасне све, док сама суштина религије лежи у схватању да је људска природа искварена грехом, па је, према томе; искварен и разум: зато он мора да се покори Апсолутном и да призна постојање тајне. Религија не тежи да објасни све (јер овде на земљи не постоји потпуно објашњење); али, зато она пружа обећања и даје могућност да се завири у хармонију која постоји на другом свету, где ће све противречности бити решене.

Постоје разне врсте духовног слепила: прво, код људи који греше из незнања (Савле, пагани); друго, код људи огрезлих у греху, ошамућених страшћу; потом, постоји и слепило оних који су изгубили критеријуме за истину, гордих (оно што *ја* мислим је истина, што *ја* не сматрам је грешка). Да би неке од тих душа повратиле вид, неопходно је само да им се предочи истина; за друге – лек је покајање. „Заслепљених очију душе, долазим Ти, Христе, као човек слеп од рођења, вапијем Ти у покајању: ’Оне који су у тами, светлошћу покајања просвети!’” (Кондак пете недеље по Васкрсу).

Колико често смо слепи да увидимо сопствене грехе; слепи када видимо грешке других људи (или, не видимо добре особине других

људи); слепи, када мислимо да поседујемо истину и одбијамо становиште других... Нека нам Бог пошаље мудру једноставност, да можемо видети себе и читав свет, у светлу Христове истине.

Зашто је наша љубав према Богу слаба? Зато што је наша вера слаба. А наша вера је слаба, зато што смо равнодушни према Божијим стварима. Проучавањем и спознавањем тих ствари, вера ће расти, а из вере ће произаћи љубав.

Знати нешто – значи изаћи из себе и ући у општење са оним што је знано.

Знање истине је општење са Истином. Стремити ка знању Божјем значи додирнути Његову славу, живот у Богу. Знати Бога – значи постати као Он.

Немогуће је заувек остати у стању духовног заноса. Бог нам дозвољава одређене предахе у заносу, јер не жели нити да нас лиши храбрости с којом се пењемо навише, нити да храни гордост која нас доводи до пада. Нека наше срце напредује путем којим нас Бог води.

Истина, те промене су болно искушење; али, за нас је добро да из сопственог искуства знамо – да наши тренуци изузетног духовног узрастања не зависе од нас, већ су Божији дар, који Он одузима када то сматра неопходним.

Када бисмо стално сачували тај Божији дар, не бисмо осећали ни тежину крста, нити сопствену беспомоћност. Наша искушења не би била права искушења, наша добра дела била би, у нашим очима, безвредна.

Зато треба стрпљиво да подносимо периоде депресије и неосетљивости срца. Они нас уче послушности и неповерењу у себе. Омогућавају нам да осетимо колико је нестабилан и слаб наш духовни живот, чине да чешће тражимо Божију помоћ.

У том стању неосетљиве сувоће срца, када нема усрдне молитве, морамо да пазимо да се не одрекнемо својих духовних вежби, својих свакодневних молитви. Ако их се одрекнемо, највише штете ћемо себи нанети.

лима; па ипак, чак и ово последње долази из исте потребе коју они не могу да пригуше у себи. Али, замена праве вере лажном – води их у духовну конфузију: иако је споља религиозна потреба наоко задовољена, њихова религија, у суштини, не храни дух.

Рационализам и материјализам, порицање религије, покушаји да се научно објасне све тајне стварања, на првом месту, показују научно непоштење, јер они, у ствари ништа не објашњавају, не дају ниједан позитиван одговор на многобројна питања и одбијају да признају сопствену немоћ. Њихова основна грешка лежи у чињеници да не виде да је људски разум обогашен грехом – онај „врло људски” разум који чини основу читаве грађевине. Њихова друга грешка је у томе што мисле да се све може објаснити; отуд њихови жалосни и јалови покушаји да материјалистички објасне све, док сама суштина религије лежи у схватању да је људска природа искварена грехом, а не је, према томе, искварен и разум: зато он мора да се покори Апсолутном и да призна постојање тајне. Религија не тежи да објасни све (јер овде на земљи не постоји потпуно објашњење); али, зато она пружа обећања и даје могућност да се завири у хармонију која постоји на другом свету, где ће све противречности бити решене.

Постоје разне врсте духовног слепила: прво, код људи који греше из незнања (Савле, пагани); друго, код људи огрезлих у греху, ошамућених страшћу; потом, постоји и слепило оних који су изгубили критеријуме за истину, гордих (оно што *ја* мислим је истина, што *ја* не сматрам је грешка). Да би неке од тих душа повратиле вид, неопходно је само да им се предочи истина; за друге – лек је покајање. „Заслепљених очију душе, долазим Ти, Христе, као човек слеп од рођења, вапијем Ти у покајању: ‘Оне који су у тами, светлошћу покајања просвети!’” (Кондак пете недеље по Васкрсу).

Колико често смо слепи да увидимо сопствене грехе; слепи када видимо грешке других људи (или, не видимо добре особине других

људи); слепи, када мислимо да поседујемо истину и одбијамо становиште других... Нека нам Бог пошаље мудру једноставност, да можемо видети себе и читав свет, у светлу Христове истине.

Зашто је наша љубав према Богу слаба? Зато што је наша вера слаба. А наша вера је слаба, зато што смо равнодушни према Божијим стварима. Проучавањем и спознавањем тих ствари, вера ће расти, а из вере ће произаћи љубав.

Знати нешто – значи изаћи из себе и ући у општење са оним што је знано.

Знање истине је општење са Истином. Стремити ка знању Божјем значи додирнути Његову славу, живот у Богу. Знати Бога – значи постати као Он.

Немогуће је заувек остати у стању духовног заноса. Бог нам дозвољава одређене предахе у заносу, јер не жели нити да нас лиши храбрости с којом се пењемо навише, нити да храни гордост која нас доводи до пада. Нека наше срце напредује путем којим нас Бог води.

Истина, те промене су болно искушење; али, за нас је добро да из сопственог искуства знамо – да наши тренуци изузетног духовног узрастања не зависе од нас, већ су Божији дар, који Он одузима када то сматра неопходним.

Када бисмо стално сачували тај Божији дар, не бисмо осећали ни тежину крста, нити сопствену беспомоћност. Наша искушења не би била права искушења, наша добра дела била би, у нашим очима, безвредна.

Зато треба стрпљиво да подносимо периоде депресије и неосетљивости срца. Они нас уче послушности и неповерењу у себе. Омогућавају нам да осетимо колико је нестабилан и слаб наш духовни живот, чине да чешће тражимо Божију помоћ.

У том стању неосетљиве сувоће срца, када нема усрдне молитве, морамо да пазимо да се не одрекнемо својих духовних вежби, својих свакодневних молитви. Ако их се одрекнемо, највише штете ћемо себи нанети.

Склони смо да мислимо да није вредно молити се уколико не осећамо потпуно задовољство у молитви.

Да бисмо схватили колико грешимо што тако размишљамо, довољно је да се сетимо да су молитва и љубав према Богу једно те исто. Суштина молитве не састоји се само од оних осећања радости који је понекад прате. Молитва с љубављу, понекад, може да постоји и без таквих осећања; а тај облик молитве је чистији и несебичнији јер је, с обзиром да је лишена духовне радости, њен циљ само Бог.

Можемо да се осећамо лишеним благословене утехе, а ипак да сачувамо чврсту вољу, покоравајући се свим тешкоћама које нам Бог шаље, и смирено прихватајући све, чак и осећај духовне депресије који осећамо.

Ако успемо да истрајемо у периодима сувоће срца на такав начин, схватићемо да су такви тренутци пожељни за нашу духовност.

Молити се са жаром – дар је од Бога. Молити се најбоље што можемо је нешто што можемо да урадимо. Упутимо Богу ову слабу, недовољну, суву молитву, као једину молитву коју можемо да понудимо, као удовичину лепту из Јеванђеља. Онда ће „Божја снага преплавити вашу беспомоћност; а молитва која је сува и растројена, али, честа и одлучна – када постане навика, када постане ваша друга природа, претвориће се у молитву која је вредна, блистава и пуна плама”. (Марко Подвижник)¹

Људи стално говоре: „Живот је тежак!” А, ако наводите примере светаца, уобичајени одговор је: „Па нису они светитељи за цабе, лако је њима!” Уобичајена грешка. Управо је нарочито светима живот тежак. Они су превазишли, не само овоземаљске тешкоће, већ и саму суштину своје човечности. Уобичајена стаза светих људи – од провалије греха, до врха светости – уска је и стрма. Наш пут је увек лак, линијом мањег отпора; али, *плодови* нашег пута су горки и тешки, док тежак пут доноси награду истинског блаженства.

¹ Грчки монашки писац из петог века.

Постоје три степена послушности: тражити савет када смо у потпуности збуњени; слушати савет који је у складу са нашим мислима и тежњама, са нашим гледиштем; и коначно, бити послушан, чак и када је то у потпуној супротности са нашим ставовима и жељама. Само ово последње је истинска послушност.

Ако нам није дозвољено да судимо, како да помогнемо свом грешном брату? Тако што ћемо се усредсредити на брвно у свом оку; тек тада, након борбе да га уклонимо, разумећемо колико су дубоко укорењени узроци греха, колико је тешко борити се против њега, којим се средствима он може излечити, колико велико сажалење и саосећање заслужује грешник; и та наша осећања и наше искуство у борби са грехом, помоћи ће нам да из братовљевог ока извучемо и више – уз саосећање, на пример, љубав. Осуда ће нестати сама по себи.

„Пустиња успављује страсти”, али човек, ипак, мора да их искорени (Исак Сириј). То је предност живота у свету: кроз своје сусрете и сукобе са људима и околностима, такав живот открива наше страсти и грешне тежње у нама.

Амбициозан човек је као обично парче стакла које се сјаји и весели на зраку светлости; и што је јаче светло, то се стакло више сјаји; али, када светла нема, тамно је и безбојно.

Колико је велика снага смирења, и колико смо беспомоћни без ње. Ако осетимо и најмању примесу лицемерја код проповедника или беседника, то нас само учини незаинтересованим за све његове стварне заслуге, и чак нам изазива противречна осећања. Са друге стране,

смирен човек, иако нема велику интелигенцију нити таленат, осваја сва срца. (Curé d'Ars)¹

Суштина гордости је одвајање од Бога. Суштина смирености јесте да допустимо да Бог обитава у нама.

Кроз грех гордости у који је човек пао, пало је и читаво човечанство које дели његову природу; а кроз смирење једне жене која је била „једна из нашег рода“, читаво човечанство је поново рођено.

Целог живота осуђујемо друге. Не штедимо их; разуздано, понекад, чак и без лоших намера, ми осуђујемо и оговарамо – често само из навике. Као што јесење лишће шушти, опада и трули, трујући ваздух, тако критиковање уништава све што радимо, стварајући атмосферу неповерења и гнева, уништавајући нашу душу.

Знаци неоправдане осуде: пристрасност, гнев, недостатак љубави, као последица претеране попустљивости према себи, слепило за сопствену грешност, и претерани захтеви за друге.

Престајемо да осуђујемо друге оног тренутка када се сетимо свог бескрајног дуговања Богу. Недостатак саосећања, неумољивост и немилосрдност према ближњима, стварају баријеру између нас и Божје милости, отуђујући нас од Њега.

Будимо нежнији и попустљивији једни према другима – свима нам много треба узајамна љубав и помоћ, а све наше тешкоће и туге су тако безначајне пред вечношћу.

Како то да људи нису приметили да практично ништа никада није постигнуто непријатељством или гневом, док се благошћу и нежношћу

¹ Жан-Батист Виани (1786-1859), парохијски свештеник у Француској, у близини Лиона, канонизован 1905.

увек све постиже? Наравно, мислим на постигнућа у моралном и духовном царству, али сам убеђен да је то поузданији начин и у „царству“ обичног живота.

Невероватно је површно наше познавање себе. Наравно, под са-мопознањем не подразумевам мучну самоанализу, нити морбидно самобичевање, ни ону усредсређеност која долази од гордости. Мислим на пажљиво, смирено испитивање душе, поглед ка унутра, намеран напор да свесно изградимо своје животе, тако да нас не понесе свако пролазно осећање и идеја. Ми, ни најмање, нисмо сопствени господари. Потребна нам је пракса, дисциплина пажљивог и одлучног рада на себи.

Капетан из Јеванђеља јесте слика савршеног човека: „Имам под собом војнике, па рекнем једноме: иди (злим помислима), и иде; и друго-ме: дођи (доброти у себи), и дође; и слуги своме (своме телу): учини то; и учини.” (Мат. 8,9)

Код просечног човека управо је супротно – одсутност духа, дисхармонија, недисциплинована осећања и воља; треба нагласити да само повратак вери и Цркви уноси ред у тај хаос душе, омогућавајући јој да има удела у хармонији која проистиче из тих ствари.

Не треба себе да процењујемо.

Присила, макар и са добрим циљем, увек изазива отпор и нервозу. Једини начин да убедимо некога, јесте да му пружимо такав пример који ће га надахнути да пожели да и сам крене тим путем: једино тада ће преобраћење бити попуно и плодно, јер ће једино тада, то бити слободан и независан чин.

Послушност не убија, она јача човекову духовну вољу.

Врлина благодарности, као и све друге врлине, као и усрдна молитва и пост, првенствено нам је неопходна због нас самих. Постојање осећања благодарности у нама, само по себи доказује да смо прожети непоколебљивом вером и љубављу према Богу. Наша благодарност је доказ исправно формиране религиозне душе.

Сви знамо како да тражимо; чак се и неверници окрећу Богу у невољи; али, не знамо како да се захвалимо. Молитва благодарења је знак узвишене душе. Добро је сетити се Бога кад смо у невољи, али не смемо да Га заборавимо ни када смо срећни – то је знак да нам је душа чврсто укоренења у Богу. Молитва којом тражимо нешто, може да постоји у нашем срцу заједно са егоизмом, гордошћу, гневом; док молитва благодарења нема никакве везе са таквим осећањима.

Обратимо се онда Богу у несрећама и тешкоћама, али, трудимо се и да напредујемо на виши ниво – а то је ниво захвалности.

Типично „камење спотицања“:

1. „Сви људи су егоисти, сва дела су егоистична, чак и када изгледају добра и несебична; јер свако ко изврши неко добро дело, има задовољство због тога.“

– Ако осећам задовољство због доброг дела, то је непредвиђена и неочекивана последица и то не значи да ја чиним добро, да бих осетио то задовољство. Има много нагона и дела у којима нема нимало себичности – односно, који се врше без икакве прорачунате жеље за наградом; у таквим случајевима, особа не би одбила да изврши добро дело, само зато, што унапред зна да неће имати ништа од тога.

2. „Свечи су егоисти, они мисле само на своје спасење.“

– То није тачно. Свечи су људи које привлачи Божанско. Можете ли да пронађете ману биљки зато што је привлачи светлост?

3. „Аскетизам је бескористан. Моје тело ме не узнемирава, па самим тим не морам да се борим против њега. Главно је волети Бога и ближњег, док аскетизам представља непотребну преокупираност собом.“

– Ако је тело сметало Светом Серафиму, Буди, па чак и Христу, како то да теби не смета? Зато што ти не познајеш себе, ни своје грехе, ниси свестан никаквог духовног циља, према којем усмераваш своје напоре. Да би волео Бога и ближњег, мораш да осећаш и да будеш пречишћен аскетизмом.

Аскетизам је неопходан прво за креативно деловање (било које врсте), за молитву, за љубав; односно, сваком човеку је потребан током читавог живота.

4. „Зашто нам Бог не олакша патњу?”

– Највеће патње су оне које проузрокују грешни гнев, љубав према самом себи, љубомора, жеља за осветом; сваки грех има за последицу бол и патњу („невоља и туга на сваку душу човека који чини зло”; Рим. 2,9). Да ли треба кривити Бога за те патње? Желимо ли да грех не донесе патњу, да не буде потребе да се искупимо за грех, да се свет удави у греху? „Наши греси нас сагоревају и горе на ватри патње.”

Не журите да испуните празан простор речима и улепшавањима, пре него што се он попуни дубоким унутрашњим садржајем.

Људски је волети оне који воле нас и мрзети оне који нас мрзе. Постоје два супротна пута помоћу којих можемо да напустимо тај став: Божји пут – волети оне који мрзе; и ђаволов пут – мрзети и вређати оне који воле.

Како да разликујемо добро од зла, у делима и људима? Једина мера је осећање радости, мира, љубави; и, обрнуто, осећање сумње и збуњености. Ту проналазимо начин скоро безгрешне процене.

Зашто су утисци у детињству тако важни? Зашто је важно испуни-ти дечји ум и душу – светлошћу и добротом, почев од најранијих етапа његовог живота? У детињству проналазимо природан дар за веру, једноставност, благост, способност за нежност, саосећање, машту, непостојање округлости и окорелости. То је управо она врста земље

која даје тридесетоструку, шездесетоструку или стоструку летину. Када, касније у животу, душа постане очврсла и сува, човек може изнова да се очисти и спасе сталним присуством његовог искуства из детињства. Зато је толико важно држати децу близу Цркве – то ће им дати храну за читав живот.

Контакт са децом нас учи искрености, једноставности, способности да живимо у садашњем тренутку, садашњем дешавању – а то је суштински елемент Православља.

Деца се, у извесном смислу, свакодневно поново рађају: отуд њихова спонтаност, недостатак сложености у њиховим душама, једноставност њихових процена и деловања.

Шта више, њихово интуитивно разликовање добра и зла је директно и отворено, њихове душе нису везане оковима греха, они не осуђују и не анализирају све време.

Све то и ми поседујемо од рођења, али, благо раскалашно разбацујемо на свом путу; тако да касније морамо с болом да прикупљамо крхотине свог изгубљеног богатства.

Волео бих да напишем дело о *седам смртних грехова*. Карактеристике сваког греха, уопштена слика, његови варијетети, узроци, извори и међувезе, симптоми, начини борбе против њега. Његови знаци када је сложен. Мислим да би такво дело било корисно онима који траже истинско покајање.

Синоћ, када сам остао сам на брду, ветар је био толико јак и било је тако хладно, да сам закључао врата и затворио прозоре и први пут сам ноћу спавао са затвореним прозорима. То је било некако тужно. Ево пробе за наше унутрашње богатство: имамо ли довољно блага да живите *изнутра* ако смо одсечени од спољних утисака, лишени контаката са људима, чула вида и слуха, и уронили у потпуну осамљеност? Са ужасом сам помислио на то.

Овде имам књиге, свој омиљени рад, могућност да изађем и гледам природу – па ипак, с времена на време, осећам тугу. Истина, пада киша

читао дан, трава никада није сува. Ипак, шетао сам се сат времена по шуми, пронашао неке нове стазе, открио предивне јеле, а земља испод њих је била потпуно прекривена дебелим маховином; након кише, све је то игледало посебно живо. Видео сам много печурки.

Данас се, од раног јутра, поново спустила магла и пада киша. То што седим у кући и скоро уопште не излазим, помогло ми је да сликовитије замислим начин живота пустињака који су се зарекли на завет ћутања у њиховим усамљеничким келијама.

Усамљеност је одлично искуство и драгоцену вежба. Искуство: да ли твоја душа има нешто у резерви? Можеш ли да живиш изнутра, а да ти све споља буде сведено на минимум? (Јер ми углавном живимо од спољних утисака – људи, посао, бриге). Шта би се десило када бисмо свет уклонили у страну? Шта би било када би се врата нашег спољнег опажања затворила? Тада би се врата унутрашње одаје наше душе, широм отворила, болно и тешко.

У звуцима пијаце који нас обично окружују, тешко је, наравно, чак и посумњати да те унутрашње одаје постоје у нашим душама. Колико је лакше молити се у тој тужној осами! Тужбалице које псалми упућују Богу, осећамо као своје.

†

Животи многих светаца пружају нам примере здраве везе између живота у пустињи и креативности у ширем смислу.

†

У књизи *Браћа Карамзови* Достојевског, показано је много врста философских заблуда, тако да они који читају тај роман – као да постају имуни на њих.

– Отац, Фјодор Павлович, јесте вољни атеиста и егоиста, како по својим принципима, тако и у стварном животу, својим моралним стандардима и свакодневном понашању; његов живот је бесмислен. Као супротност, читаоцу је дата, не теорија, већ слика „конкретне светости” – његов најмлађи син Аљоша.

Сваки од тројице браће пружа одговор на смисао живота.

– Димитрије је сирова природа, са својим добрим и лошим аспектима; најчистији натурализам. Он нам показује шта се дешава природном човеку: он није лош, чак је обдарен осећањем за доброту, одређеним

витештвом, љубављу према Богу и моралним интегритетом – ипак, са овим особинама удружене су и оне потпуно супротне. Никаква физичка снага, ни богатство, нису ни од какве вредности – уколико нису праћене моралним и духовним вредностима. Димитрије је Хаос, који жуди за Речју која би му дала облик. Отуд његова страст према теоријама, његово страхопоштовање према Ивану.

– Димитрије је неразуман живот, а Иван је беживотни разум. Иван презире живот и воли смрт. Огромна интелигенција, а нема за шта да живи; слепа воља и беживотни ум. Његова философија је атеистички идеализам, а његово *вјерују* се састоји из три главне тачке:

(а) Ако нема Бога, све је дозвољено. Али, он зна да није све дозвољено – да ли то значи да има Бога? Његов разум прихвата Бога, али не и његово („окамењено“) срце.

(б) Он не прихвата свет: односно, свет постоји, али, он га не прихвата јер је свет покварен. Он се залаже за живот из времена Старог Завета, период закона, а не милости. Али, Божији Промисао може се видети путем извесног осећања за живот, а не на рационалној равни.

(в) Иван је вољан да прихвати и Бога и свет, али, жели да их исправи (Легенда о Великом инквизитору).

– Као контраст Ивану, његовом брату и оцу, представљена је духовна лепота Цркве. Не буквално и формално, већ у слици богобојажљивости, у личности Ивановог брата Аљоше, који је средство помоћу ког се све тешкоће решавају. Аљоша иде у свет, не да би постао као свет, већ да би свет учинио налик Цркви.

Преплављен сам прославама, поздравима, изразима добре воље.¹ Са једне стране, гуше ме комплиментима и хвалом коју отворено изражавају, а са друге, претрпали су ме вечерама; и једно и друго убија све добро у души. Понекад се осећам – духовно потпуно исцрпљен, и само чести изрази истинске захвалности и љубави, успевају да неутралишу отров хвале. Толико сам уверен да сам лош и сиромашан, да вероватно нећу бити дубоко повређен таштином; али ипак се осећам помало погођен њоме, мада сам још увек сачувао трезвеност и равнотежу душе. Као и обично: повећање напетости, броја људи на богослужењу, разговора и рада, у исто време доводи и до повећања духовне снаге.

¹ Приликом постављења оца Александра у руску Саборну цркву у Паризу..

Увек ми је болно да „говорим” – измучен сам пре и после. Тешко је рећи оно што је најважније и ако успем да овладам собом и кажем неке од тих „најважнијих” ствари, то се тако ретко пренесе другима. Уопште, дубоко сам свестан бесмисла сваке вербалне комуникације. Али, овде, у омладинском кампу, говорим лако и слободно, и касније не жалим због тога.

Посебно схватам колико им је потребна таква комуникација. Иако имају сасвим трезвен, практичан и елементаран приступ животу – и, да будемо отворени, недостатак образовања и културе (и унутрашње, и спољње), ипак имају оштру интелигенцију, жеђ за животом, а када неко покаже истинско интересовање и љубав према њима, одмах то осете и захвални су.

Не волим и не верујем у вербалне методе наговарања – као ни у речитост, уопште – и то осећање у мени стално расте. „Ваше украшавање да не буде споља... него у скривеноме човеку срца, у непропадљивости кроткога и тихога духа, што је пред Богом скупочено.” (1 Пет. 3,3-4)

Две последње белешке оца Александра

Време пролази, већи део живота је већ прошао, можда бољи део. Шта је постигнуто? Резиме: пожури да чиниш добро.

Помисли на добро и зло, не у смислу спољњих дела, већ сила које делују у нама...

Из белешки и писама оца Александра непосредно пре смрти

Болест је таква школа смирења! Она нам омогућава да видимо да смо сиромашни, наги и слепи.

Особа Х. долази да ме види и благо, али, постојано ме прекорева за недостатак вере и што не могу да превазиђем болест уз помоћ духовних сила. Његов аргумент: „Христос нас је ослободио од робовања телу” (Ри. 8). Како да одговорим на то?

Хришћански дар исцељења није свемогући, нити је победа над природом.

Многи праведници су, до самог краја живота, патили од болести које су остале неизлечене – Свети Амвросије, Паскал...

И сам Апостол је био болестан док је исцељивао друге (али, не све).

Чиме се то може објаснити? Чињеницом да докле год живимо у овом смртном телу, носимо и све последице тога – све до свеопштег Васкрсења.

И друго: „свагда носећи на телу умирање Господа Исуса”. (II Кор. 4:10)

Размишљао сам о много чему и поновно проживљавао штошта током своје болести. Наш живот је застрашујући, несигуран и неодређен: само нас најтања опна штити од бола, патње, смрти. А човек је толико беспомоћан пред свом том тамом, читав живот његовог духа је тако слаб: он не може да издржи температуру од 40° и ломи се кад је бол акутан. Уопште, болест значајно унижава човека; Господ нас не оставља без Своје утехе, али, тако јасно схватамо колико смо беспомоћни. Имамо само једну одбрану против свих ужаса који нас окружују: одану љубав према Христу, стално, чврсто држање за њега.

Болест ме је много чему научила. Утврдила ме је још снажније у убеђењу да, ако је човек са Христом, онда је он пун патње и да за хришћанина не постоји други пут осим пута бола, унутрашњег и спољњег. И док сам размишљао о бескрајној патњи на свету, рекох себи – да се кроз такву, незаслужену, невину патњу гради невидљиво Царство Божије, ствара се и окупља у целину Његово Мученичко Тело – Црква Христова.

ИЗ ПИСАМА МЛАДИМА ЉУДИМА (одломци)

Ако заиста желиш да те ја водим, даћу ти следећи савет:

Моли се ујутру и увече, макар понављао једну исту молитву и макар то трајало само минут или два; али, покушај да се потпуно усредсредитиш на речи молитве и да очистиш свој ум од свих других преокупација, достижући извесну топлиноту срца – ма како слабу – топлиноту која се, управо, осећа у пределу срца (јер се молимо првенствено срцем). Читај кад год можеш, али, свакако – свакодневно, један или два стиха из Јеванђеља, и док то радиш, потруди се да то што прочиташ примениш на свој живот, на свој однос поштовања према свету око себе; односно, потруди се да оно што си прочитао, схватиш као живу Реч Божију, која је упућена баш теби.

Увек читај неко духовно дело, биографију светих, неку књигу о Црквеној историји. Овде могу да буду корисне и француске књиге, о светом Франји Асишком или светој Терези (уколико нема православних књига). У вези са сваким од ових разноврсних питања, могући су бескрајни развој и даља објашњења; ја сам само летимично дотакао те теме...

Одговор на твоја питања о посту: пост није глад. Дијабетичар, факир, јоги, затвореник у ћелији и обичан просјак – такође осећају глад. Нигде у службама за време Великог поста не налазимо да се помиње сам пост у општеприхваћеном значењу те речи, тј., да се не једе месо, итд. Свуда проналазимо исти позив: „Браћо, постимо телом и духом!” Тако пост може да има религиозни смисао, само када се повеже са духовним вежбама. Пост = исцрпљивање, оплемењивање. Нормалан, „физички” човек, доброг здравља, затворен је за утицаје виших сила. Пост поремети

и узнемири ту физичку добробит човека; он тако постаје прилежнији за утицај *другог света* и прихвата у себи оно што је духовно.

...О исповести – не одлажи је. Слаба вера и сумње нису препрека. Иди обавезно на исповест, и то кајући се због слабе вере и сумњи, прихватајући да су то знаци твоје беспомоћности и грешности. Само благословени, они чији је дух пун снаге, поседују потпуну веру: како ми, нечисти и неверујући, можемо да се надамо да ћемо поседовати њихову веру? Кад бисмо је имали, били бисмо свети, јаки, Богу слични, и не би нам била потребна помоћ коју нуди Црква. Па према томе, немој ни ти да одбијаш њихову помоћ.

Са гађењем сам прегледао неколико књижица детективских прича које прождире савремена омладина. У њима доминира сасвим отворена и очигледна идеја која је стално присутна: да је глупо, досадно и осредње све што припада реду и држави; а да они који представљају порок и злочин поседују привлачност, лепоту, племенити карактер и сјајне таленте. Читалац се свесно привикава на комбинације као што су „господин – плачкаш“, „племенити убица“, „заљубљени преварант“... То је прави отров који је, сигуран сам, намерно приправљен.

Читај увек таква дела која ти хране душу и усмеравају те ка једном истинском циљу у животу. Неопходни су одређени аскетизам, самоограничење, присиљавање самог себе. *Сваки хришћанин је аскета*. Имај то на уму. Људска природа је толико изопачена, да ћеш морати да је безобзирно притиснеш, не би ли је исправио у складу са мерилима Јеванђеља, и то исправљање ћеш морати да обављаш свакога дана, свакога сата. Нека ти Бог помогне у том задатку...

Главна грешка наше омладине јесте убеђење да се све може схватити, да је хришћанство философски систем који се може логички доказати и

изразити, и да су они у свом садашњем стању (моралном, религиозном, интелектуалном) способни да разумеју сваку истину вере. Они често тврдоглаво одбијају да увиде да је хришћанство *живот*. Уместо да воле Истину и да јој се клањају, они се расправљају, улазе у полемике.

Убеђен сам да је нама, оваквима какви смо, *свакодневно* читање Светих Отаца и Житија Светих суштинско и најефектније средство за очување вере и љубави. То читање нам помаже да стекнемо конкретну слику Царства коме тежимо, нашој вери обезбеђује слике, идеје, осећања, показује нам пут, даје нам наду описујући разне кораке и етапе унутрашњег живота, греје нам срце и привлачи нас благословеном животу светаца. Како можемо да волимо оно што не видимо, о чему немамо стални утисак? Рани хришћани су били испуњени тако великом вером и љубављу јер су „чули и видели својим очима, и њихове руке су опипале” (I Јов. 1,1) Ова могућност, да примимо директне утиске од Божанске Светлости дата нам је, или кроз општење са живим свецима, или кроз то исто општење али, читањем, свј. улажењем у њихов унутрашњи живот. Могло би да нам се учини да исти циљ можемо постићи читањем Јеванђеља. И можемо – под условом да смо способни да их читамо на духовну корист. Али, има много људи којима Јеванђеља не значе ништа – или зато што су били „засићени” тиме у детињству, или зато што је светлост Јеванђеља исувише јака за слабе очи и не може свако да је схвати. (У том случају, човеку је потребна блага атмосфера – Житија Светих, који су прожети истом јеванђељском светлошћу, али, на приступачнији начин.)

Питаш ме за значење текста: „ако зрно пшенице паднувши на земљу не умре...” итд. (Јов. 12,24)

Овде се мисли на смрт наше базичне личности, наше себичности, нашег „ја”, самовољности – тек кад се то уништи, у нама се рађа нов и благословен живот, који осветљава свакога и „рађа многе плодове”. Гете каже: „Entbehren sollst, du sollst entbehren.”¹ А то је и Свети Серафим мислио када је рекао: „Радости моја, стекни смирен дух и хиљаде људи

¹ Лишићеш се.

око тебе ће се спасити.” Односно, задобиј мир и смиреност у души, без гнева и страсти – и осветлићеш пут свима који ти приђу.

Оно што сам ти рекао и написао о послушање, не треба схватати као неку врсту бескичмењаштва, као пребацивање сопствене одговорности на плећа других, одустајање од сопственог пута.

Послушање је аскетски подвиг, и то најтежи аскетски подвиг који вероватно захтева већу снагу карактера (ма како то парадоксално звучало) него живот у складу са сопственим жељама.

Саветујем ти да водиш дневник. То помаже човеку да проучава себе, чува га да не прави исте грешке, одржава прошлост живом. Вреди записати сваку радост, тугу, сваки важан сусрет, сваку књигу која је оставила утисак на нас, наше укусе, наде, жеље...

Дозволи ми да ти дам неке савете:

Најрадикалнији лек против гордости јесте живети у послушности – родитељима, пријатељима, духовном оцу.

Приморај себе да пажљиво слушаш савете и мишљења других. Не жури да поверујеш у истину идеје која ти падне на памет.

Буди једноставнији у односу са другим људима, не сумњај да њихове речи и идеје садрже неко посебно, скривено значење.

Не избегавај игре, веселост, дружење.

Моли се што чешће: „Господе, подари ми трпљење, великодушност и кротост”; или „...смиреност, целомудреност и послушност”.

Нека ти Бог помогне да задобијеш плодове Светога Духа. од којих су први „љубав, радост, мир, дуготрпљење”. (Гал. 5,22)

Буди стрпљив у свом осећању туге: чак и нижа створења не могу да живе без патње; а човек је племенитији – што више пати.

Мотиви који наводе људе да почну да пуше су злобни и вулгарни – желе да буду као остали, боје се да не буду исмејани, желе да задобију већи престиж. То је уједно и психологија кукавице и преваранта, и води ка отуђењу од породице и пријатеља. Естетски говорећи, та вулгарност је посебно неприхватљива код девојака. Психолошки гледано, пушење отвара врата свему што је забрањено и грешно.

Пушење, као и сваки други облик наркотика, замагљује нам осећај за чистоту и чедност. Наша прва цигарета је већ наш први пад, губитак чистоте. Не говорим ти то из лажног пуританства, већ се ради о непосредном осећању и дубоком убеђењу. Питај било ког пушача – почетак пушења је за њега, на неки начин, био пад.

Буди једноставнији и веселији. Хришћанин не сме да делује утучено и исцрпљено због аскетског живота, да буде подсмех за друге. Чак и ако си искрен, нећеш моћи то да одржиш и бићеш у опасности да одеш у другу крајност. Не брини се о изгледу – то треба да буде природни резултат унутрашњег живота и да се спонтано показује.

... Непријатно ти је јер си стидљив и плашљив у односима са људима. Мало-помало, у пракси ће се развити извесна одважна самоувереност, ако ти је то нека утеха. Али, у суштини, та самоувереност је упечатљив доказ таштине која постоји у нама.

Шта морамо да радимо да нам не би били досадни други људи? Морамо да схватимо да Бог – Своју вољу за нас спроводи кроз особе које нам шаље. Нема случајних сусрета: или *нам* Бог шаље неког ко нам је потребан, или *нас* шаље некоме, иако ми тога нисмо свесни.

Преклињемо Бога да нам помогне, а када Он то уради преко неке одређене особе, ми то одбијемо због небриге, непажљивости и неуљудности.

Питаш ме за „уска врата” и „тесан пут” (Мт. 7,14): зашто морају да буду „уски” и „тесни”? Зашто не може и овде, у Цркви, да постоји лак живот?

Они морају да буду такви – јер грех и смрт кваре и богаље људску природу. Патња има и позитивну моћ и значај. Човек духовно расте, ако се спремно и храбро суочава са њом. Немогуће је живети лако и срећно у овом свету пуном патње.

Мислим да, у основи твојих духовних тешкоћа, стоје два разлога: 1. Претерана усредсређеност на самог себе и, као резултат тога, недовољно занимање за оне око тебе. 2. Недовољна љубав према Христу. Та љубав је основа и корен духовног живота и снаге; морамо да се трудимо да она расте и морамо да је гајимо у себи. Почни, на пример, са неодољивом мишљу – да у читавој људској историји никада није постојало ништа лепше од Христа. Погледај све Наполеоне, Цезаре, Александре, све генијалце и вође човечанства – и у свима њима ћеш пронаћи мане и нечистоту; једино ћеш у Маријином благом Сину – видети све што је лепо, све што је пожељно, све о чему је човечанство икада сањало. Зурити пажљиво у ту слику, разумети њен смисао и пустити да се то укорени у нама, хранити се мишљу о Њему, дати срце Њему – такав је живот хришћанина. Када се то деси, срце постиже потпуни мир, онај мир о коме је Свети Исак Сирин рекао: „Буди у миру са собом и небо и земља ће бити у миру са тобом.”

Питаш ме шта је суштински важно у религији, ако то није морал? Свете тајне, догмати и обреди, и, посебно, истинско уједињење са Богом и припрема наше душе за бесмртност; све то није ништа мање важно.

У вези са религиозним гледиштима Толстоја и Русоа, могли бисмо овако да кажемо: религија је сложена. На пример: вино се састоји од воде, алкохола, ароматичних супстанци, боја, итд. Исто важи и за религију.

Она садржи алкохол догмата, ароматичне супстанце култа и обреда, док су морална правила – вода. Толстој и Русо су видели само воду.

Проблем одабира каријере веома је тежак, али кад сте свесни јасно израженог позива – изнад свега треба слушати тај глас. Чак и са практичне тачке гледишта, боље је одабрати оно за шта се осећаш посебно призван. Одабир каријере који није резултат позива, већ неких секундарних разлога, увек даје другоразредне раднике, ни талентоване, ни надахнуте.

Имаш добар разлог што жалиш јер не можеш да схватиш Бога: просто једна од Божјих особина је управо то да је немогуће схватити Га. Заиста, да је могуће да ми, ограничена створења, схватимо Бога, то би значило да је и Бог ограничен и коначан – другим речима, да је Божанство непотпуно. Уопштено, наше моћи разумевања су недовољне за задатак познања Божанског, и не смемо исувише брзо да своја ограничења – помешамо са ограничењима онога што желимо да знамо. Носимо бесмртну, божанску душу, која, и поред свих својих ограничења, природно тежи ка Богу. Наша грешка је што судимо о Богу, а сами смо изван Њега. У људским односима никада не бисмо трпели такве претпоставке. Нико не треба да се бави лечењем, ако није завршио медицину, нити да гради куће – ако то не зна. Како онда они који су далеко од Божанског Царства строго осуђују то Царство? И, у исто време, како су смирени они који су напредовали у знању о Богу! Могло би се рећи да људска храброст у осуђивању Бога, стоји у обрнутој пропорцији са тим колико су Му људи блиски.

Неуспешан си у читању Јеванђеља јер ти, као прво, недостаје маште. Речи Јеванђеља не пружају ти живу слику Христа; да би је стекао, мораш сам да се потрудиш. Друго, не волиш Христа довољно, иначе би жудно, стално изнова, читао ту једну и једину књигу која сведочи о Њему и никада не би престао да откриваш нове детаље и нијансе значења у њој.

Јеванђеља могу да се читају на два начина:

1. Прочитати мало – један или два стиха – па их потом поново прочитати, размишљајући о њима читав дан, разматрајући их као речи које је Христос упутио *теби* лично.

2. Када добро упознаш Јеванђеља, читај дуже одломке (по једног Јеванђелисту или сву четворицу заједно), да би схватио след догађаја и општу атмосферу. Ако имаш слабо памћење, то доста помаже – у ствари, то је основна ствар.

Потпуно разумем твоје притужбе на празнину живота око тебе. Препоручићу ти две ствари: прво, кратку молитву коју ћеш често понављати, усред дана, док ходаш: нешто као „Господе, очисти мене грешнога...” „Христе Господе, Сине Божји, опрости ми...”, и то понављај много пута. То је начин да не заборавиш на Бога који ће те одбранили од лакомислености, празнословља, итд.

И друго: немој превише да кријеш своја религиозна уверења пред пријатељима. Можда ћеш неочекивано наићи на некога ко се слаже са тим, ко је заинтересован и жели да те пита нешто. Речју, не покушавај да сакријеш своју истинску природу од других, под уобичајеном маком лакомислености и празнине.

Наш задатак, задатак православног руског народа, јесте да схватимо своју веру на два начина: тако што ћемо се упознати са њом, и тако што ћемо живети у складу са њом. Постављаш ми бројна питања, али, не заборави да се теолошка и философска питања не могу размотрити произвољним редоследом, као у математици и другим наукама.

Ако желиш темељно да схватиш нашу веру, мораш да читаш Јеванђеља са коментарима и да живиш у складу са правилима Цркве. Све док то не будеш урадио, само ћеш уживати у интелектуалним играма и доконој радозналости. Знам колико су непрактични моји савети и колико је, са друге стране, лако и забавно читати фантазије теософије, али не могу ништа друго да ти саветујем.

Питаш ме за спољна обележја у религији. Али, шта се ту више може рећи, осим онога што је рекао Христос: „А што ме зовете: ’Госпoде, Госпoде’, а не извршуете што говорим?” (Лука 6:46) Мислим да свако претерано инстинстирање на естетском елементу у вери представља кршење треће заповести. Естетско осећање толико личи на верско осећање, да је лако помешати их. И уопште, где год постоји „страствени” став, ту је нешто сумњиво. Морамо да pazимо да не повредимо унутрашњу истинитост.

Када будеш сматрао да имаш право да осудиш неки догађај или дело које је крајње одвратно – искушај себе: да ли у исто време, осећаш и лични гнев, нервозу, љубомору, непријатељство према људима, жељу да се ругаш и понижаваш? Скоро увек ћеш открити да та осећања постоје. Јасан је закључак који произлази из тога.

Говориш о „верском минимализму”. Али, у Јеванђељима ћеш наћи само једно гледиште, а то је комбинација *максимализма* у духовним стварима и *минимализма* у питањима обичног живота. („Будите и ви савршени као што је савршен Отац ваш на небесима”, „Не брините се за свој живот, шта ћете јести ни шта ћете пити”, итд.) Какве год суптилне аргументе нудимо за тумачење ових речи, (које су јасно и директно упућене нама) – не можемо да извучемо ниједно друго значење из њих. Једини начин да учинимо те речи не обавезујућим за нас јесте да учинимо да сама Јеванђеља не буду обавезујућа – а то значи порећи Христа. Али, да ли те речи значе да морамо одмах да напустимо посао, своје удобне домове, децу, породицу, ситне свакодневне радости, и да се запутимо, као бескућници, где год нас ноге носе? То би било погрешно решење проблема – погрешно зато што је спољашње. Морамо да почнемо тако што ћемо тражити такво стање у сопственој души када спољне одлуке долазе спонтано – стање у коме нам стална „радост у Господу” и моћ милости, диктирају другачији начин живота – а не себични, епикурејски живот, какав сада водимо. До тада, довољно је осећати тугу и бол због свог духовног сиромаштва и беде, због ситничавости, деградације, недостатка вере, духовне лењости – и трудити се да се да нам ти пороци не постану животни принцип и правило. Када

бих посумњао да си за себе саставио програм безначајних и досадних занимања, са максималним уживањем и минималним духовним животом, био бих врло узнемирен. Али, наравно, то није случај: ти свакако осећаш унутрашњу узнемиреност због себе, бол због Русије и Цркве, желиш оно што је узвишено, праведно и свето, и спреман си да се жртвујеш (а осећаш и своју духовну слабост). Хвала Богу за то!

Шта да радимо да не осећамо гнев и увређеност, када нас неко увреди и повреди? Да ли да то подносимо, стиснувши зубе? Да ли да изграђујемо самоконтролу и развијамо стрпљивост? То је у реду само по себи, али, то још није права ствар: то је само спољашњи, нехришћански пут, лишен милости. Једини прави пут јесте да непрекидно имамо на уму узвишени циљ којем тежимо, да „свагда видим пред собом Господа: он ми је с десне стране” (Пс. 16,8), како то каже псалмопојац.

Сећаш ли се ове приче о Клеменсоу? Једнога дана, док је обилазио ровове, пришао је једном војнику с леђа и, дотакнувши га по рамену, упита га: „Па, старче, како се сналазиш?” Војник га је, не окрећући главу и не знајући ко му се обратио, шутнуо и опсовао. Клеменсо, који никада није опраштао увреду, сада се само насмешио и наставио својим путем. Где је тај паганин, тај страсни и жестоки човек, пронашао неопходну стрпљивост и благост у подношењу увреда? У великој идеји која му је стално била пред очима: победа Француске. Онда и ми треба да се сачувамо од греха стално мислећи на победу Онога Који је надвладао свет. Када смо потиштени због увреде, када смо љути, наш грех се састоји у томе да је у том тренутку срце изгубило своју веру и љубав према Христу и да нисмо успели да испунимо узвишени циљ који је пред нас, као пред хришћане – постављен; у том тренутку, схватања су нам постала толико уска да можемо да се сетимо само писма које смо писали пре него што смо се узнемирили, књиге коју смо хтели да прочитамо, хиљаду ситница које су нас повредиле, а, изнад свега, стално мислимо на себе. „Свагда видим пред собом Господа: он ми је с десне стране.” (Пс. 16,8) То је једини пут, па нека те Бог утврди на њему.

Покушаваш да оправдаш себе, говорећи да је грешка коју си направио мала и неважна. Али, у свету ништа није мало и неважно, било до-

бро или лоше. Најзначајније деловање, насумице изговорена реч, трепутно осећање – све је то важно и стварно, баш као што је *све* стварно на свету. Према томе, *све*, ма како мало било, мора да буде у складу са главним циљем у твом животу, и ништа не смемо сматрати недовољно вредним наше пажње, нити нечим што не спада у нашу одговорност.

Уобичајене (младаљачке) грешке у теолошкој пракси:

1. Претпоставка да се сва питања могу решити.
2. Убеђеност да решење тих питања представља чисто интелектуални, дискурзивни процес: односно, процес независан од унутрашњег, духовног труда, од очишћења срца и ума, од молитве.

Многе младаљачке сумње долазе од гордости:

1. „Морам да урадим нешто одсудно, да бих учинио крај сваком компромису и дао Богу све.”
2. „Не смем често да примам причешће – недостојан сам.”
3. Поносно осећање о својој невероватној грешности.
4. „Не треба да се женим, јер бих преузео превелику одговорност на себе у стварању нових бића.”

Јеванђељске речи о породици не треба схватити буквално. Знамо да су апостоли, на пример, Петар – живели са својим породицама, да Лазар и његове сестре нису оставили једни друге, већ су примили Христа у својој породици, остајући Му верни. Многи светитељи су били породични људи. Потребно је само ставити породичне односе на друго место у души и бити спреман да увек ставимо веру – на прво. То је исто као са имовином: „... као они који ништа немају а све поседују”. (II Кор. 6,10)

... Пишеш о „хладноћи и усамљености” свога живота. Силно желим да те утешим! Али, да ли је могуће да те молитве, пријатељи, рад – не ослобађају од усамљености и не загреју ти срце? Убеђен сам да ти се

то повремено дешава и да твоје речи значе да се *понекад*, па чак и *често* осећаш хладно и усамљено; често, али не и увек. Наравно, околности твог живота играју важну улогу у тој усамљености, али, будимо храбри и признајмо да си, за извешан део те усамљености (можда чак и већи део), сам крив. Признајеш да ти је тешко да „изађеш из себе”. Мислим да си помало усредсређен на самог себе – а то је грех, не мали, већ основни и примарни грех у нашој људској природи. „Толико смо утонули у *самозадовољство* да више размишљамо о себи него о Богу.” (Свети Атанасије Велики)¹ Из тог стања, усредсређености на себе, може се побећи, ако се отворимо и кренемо у сусрет Циљу. Тражи благословену простоту и моли се за њу, ону свету једноставност која се добија самозаборавом, када се, у потпуности и безрезервно, окренемо ка Божанској Светлости, свету, браћи. Тада ће се, на нашу душу, спустити потпуни мир и радост. Стаза која води ка томе јесте послушност – брза, добровољна, радосна, нерационална. Могао би да питаш: послушност коме? Првој особи на коју наиђеш, својим рођацима, гласу савести, правилима Цркве, свом духовном оцу. Бити обузет собом увек је грех, али, није увек наш *лични* грех; у многим случајевима то је порок читаве наше расе, породице, предака. Али, самим тим, имамо још већи разлог да се боримо против тог греха, да бисмо спасили читаву покољења: јер сваки наш лични добитак у духовном Царству мистично се преноси свим нашим рођацима, живим и мртвим. Наш Господ ће ти то јасно показати кроз твоје искуство, уколико будеш ишао тим путем. Дато ти је да та питања разумеш боље од свих других чланова своје породице и, ако молитвом задобијеш од Бога благод, смиреност душе и трпљење, читаву породицу ћеш повући на исти пут и то нећеш постићи проповедањем и учењем већ тихим напредовањем у ономе што је добро...

Дозволи ми да кажем нешто о твом читању. Све што си до сада прочитао било је за развој и јачање твоје хришћанске мисли, твог хришћанског погледа на свет. Али, то није довољно; не само што није довољно, већ такво читање треба да постане секундарно. Хришћанство није философики систем, оно је *живот*, посебан начин живота који се мора стално проучавати – буквално, свакодневно. Има неких учитеља

¹ Атанасије, архиепископ александријски (295-373), противник аријевске јереси и један од највећих грчких отаца.

тог божанског живота који су почели постепено, али, и који су достигли такве узвишене висине, да не можемо увек да их разумемо, када говоре о тим врховима. Треба да их читаш. То су, наравно, Свети Оци, аскете, јунаци, дивови у вери и преданости животу у Богу. Ево неких од главних личности, мање-више поређаних хронолошки: Свети Антоније Велики, Јефрем Сирин, Ава Доротеј, Макарије Велики,² Свети Јован Лествичник, Исак Сирин, Симеон Нови Богослов. Прво можемо да прочитамо наше, руске писце – Инокентија, Игњатија Брјанчанинова, Теофана Затворника,³ Јована Кронштатског. Они су утонули у Дух који сам сада поменуо, али га, да то изразимо савременим језиком, примењују на услове нашег живота. Дела многи аскетских отаца прикупљена су у разним књигама *Добротољубља*,⁴ у скоро правом поретку. Треба их читати полако, писати белешке и размишљати о њима, два или три месеца над једном књигом.

У нашем разумевању речи Божје, можемо да разликујемо следеће етапе: слушање, схватање, прихватање у срцу онога што чујемо и, коначно, њена примена на наш живот. Испитај себе – на којој од тих етапа се ти сада налазиш? Да ли увек слушаш Божју реч? Да ли је читаш? Када је чујеш или прочиташ, да ли се потрудиш да проникнеш у њено значење да би је разумео? Да ли допире до твоје савести, твог срца? Да ли их узбурка? Ако је тако, да ли је дала плодове, да ли те покрене да делујеш, прекидајући апатију нашег нормалног, самозадовољног живота? Испитај себе – и полако, упорно, почни да се пењеш овим лествицама.

² Антоније Египатски (251-356), пустињак и отац хришћанског монаштва; Јефрем Сирин (умро 373), највећи писац Сиријске цркве; Доротеј (шести век), игуман манастира у близини Газе у Палестини; Макарије Велики (умро око 390), монах из Сцетиса у Египту.

³ Руски духовни писци из 19. века.

⁴ *Добротољубље* је велика збирка духовних списа (од 4. до 15. века) које је прикупио грчки монах, Свети Никодим Светогорац (1748-1809), а први пут је објављена 1782. године. Руски превод у пет књига, под насловом *Добротољубље (Филокалија)*, појавио се од 1876. до 1890. Велики делови објављени су и у енглеском преводу.

Са саосећањем и симпатијом сам читао списак твојих духовних патњи и patio сам са тобом. Ипак, верујем у фундаменталну доброту твоје душе. Чињеница је да је веома тешко живети у складу са савешћу, а веома је лако живети као и сви остали – једноставно прихватајући оно што наиђе. Постоји једна изврсна руска пословица: „Што припада Богу је скупо, а што припада ђаволу, јефтино је.” И сви журе да купе та јефтина добра. Како је лепо живети без напора, у сталној биоскопској представи сусрета и разговора, не преузимајући никакву обавезу на себе, не приморавајући себе ни на шта, већ само хранећи своју уображеност, лењост и лакомисленост. Али, чврсто сам уверен да, негде дубоко у свом срцу, осећаш одвратност према таквом животу, да би волео да будеш љубазан и пажљив према свима, отворен, чист.

Даћу ти мали савет. Сваки дан започни на следећи начин (наравно, ако постоје неопходни услови): прво, пре него што почнеш да радиш било шта тог дана, проведи најмање пола сата у молитви, читању и размишљању. Када се молиш, сети се свих теби драгих, болесних, мртвих – и затражи од Бога помоћ у својим унутрашњим и спољашњим тешкоћама. Потом читај. Било би добро када би, осим Јеванђеља, прочитао и неколико одломака из духовних дела. Потом размисли о наступајућем дану, представи себи све могуће тешкоће које те очекују, припреми се да их дочекаш, и, изнад свега, свакога јутра обећај себи да нећеш учинити ништа што је против твоје савести. А увече, када већ легнеш у кревет, размисли о дану који је прошао, испитујући га са становишта овог правила. Знам да је то тешко, али потруди се; то је права, директна стаза ка потпуном духовном опоравку. И пиши ми да ли је нешто прозашло из тога.

... Буди mudar и труди се да, из искушења која ти је Бог послао, извучеш максимум користи за себе. Каква је корист прочитати читаве библиотеке пуне књига мудрих људи, философа, теолога, а ипак се на сваком кораку саплитати у стварном животу – такви ће бити „joш већма осуђени” (Мк. 12,40). У књизи „Путокази”, Гершензон¹ је написао:

¹ *Путокази (Веџи)* – религијски зборник, кога су 1909. године објавили припадници руске интелигенције. Дело је у то време узбуркало страсти, јер су у њему водећи

„Сви знамо толико божанских истина да би хиљадити део онога што знамо био довољан да постанемо свеци; али, знати истину, и живети у складу са истином, јесу, као што сви знамо, две веома различите ствари.” И зато, немој себи да допустиш да идеш само лакшим путем – путем сакупљања и развијања знања – већ зариј плуг дубље у своје срце. Околности којима нас је Бог окружио, једини су могући начин спасења за нас; те околности ће се променити, чим их будемо у потпуности искористили, прображујући горчину увреда, болести, труд у стрпљивост и, непостојање гнева, благод. Не допусти да ти се душа тако подели, да се један њен део уздигне „до седмог неба” са Дионисијем Аеропагитом,² док други део пузи по земљи у депресији, ситничавој преостетљивости и можда, у гневу.

Мораш да останеш чист и ведар, да би твоја светлост сијала и другима. А да би то постигао, мораш да волиш светлост и да је не издаш: „Сада сте светлост у Господу: владајте се као деца светлости.” (Ефес. 5,8) А у пракси, шта да радимо? Потражи ту светлост у себи и другима, одржи и негуј у себи и другима и најмању искру добра и светлости, радуј се светлости, немој да поверујеш у таму и лаж, затвори очи пред њима, јер они су утваре које расту од пажње коју им посвећујемо...

Каква је корист од вере? Никаква корист. Када бих рекао да је корисна јер служи да човека учини добрим, да га научи да помогне другима, да упозна Бога и спаси своју душу – све би то подразумевало користољубив, себичан став према вери. Ми не верујемо да бисмо добили ово или оно – верујемо јер љубимо Бога, јер Бог – у Својој појавности на земљи као Отелотворени Христос – чини све што је светло, чисто, бескрајно лепо – речју, укупан збир свега што је најпожељније. Љубав према Богу, води ка вери у Бога. Када тражиш Истину међу противреч-

писци напустили антирелигиозну пристрасност, која је дотле карактерисала руску интелигенцију.

Михаил Гершензон (1869-1925) био је један од седморице тих писаца: међу осталима били су Берђајев и Булгаков.

² Преобраћен од стране Павла у Атини (Дела ап. 17,34); православни мистички писац.

ним философским системима, то чиниш зато што волиш Истину; ако ти овоземаљска лепота тешко пада срцу и не задовољава те, то је зато што можемо да пронађемо мир само у вечној и непропадљивој Лепоти. Ако те мучи нечистота твог срца, то је зато што, иако тога ниси свестан, жудиш за апсолутном чистотом и светошћу.

Жалиш се да ти је живот „тежак и буран“. Али, шта год чинили, увек је тако. Где има људи, ту су и страсти, ускогрудост, себичност, уображеност. Зато нам је још неопходније да се одржимо на одређеној дубини, да пред собом увек имамо свеобухватни, коначни циљ, да у себи уништимо све што је ситничаво и тривијално: тада ће нам бити лакше да све те мане поднесемо код других. О Боже, пошаљи нам трпљење, великодушност, кротост. Сви ми радимо, не за себе, већ за Бога, и зато ће се разрешити сви сукоби, не захваљујући сопственим напорима, већ захваљујући Божјој мудрости.

То што осећаш тежину свог живота доказује да, у твојој души, постоји светлост која се ужасава над свим тим сталним лажима, нечистотом и ситничавошћу. Свако од нас је двоструко створење: са једне стране, заслужујемо осуду и казну; са друге стране, судимо и жудимо за истином и светлошћу. Што више у теби расте унутрашњи човек, то ћеш више светлости видети у свим стварима и људима који те окружују, док не стекнеш такву чистоту срца да ће све око тебе изгледати сјајно и преображено: тако изгледа живети у рају још пре смрти. То је стање праведних и светаца; има их много међу нама, али их ми не видимо зато што нам очи и срца нису чиста. Хоћу рећи, ми их видимо, али нам изгледају или као сасвим обични људи, или као ексцентрици и чудаци.

Опасност од самовољних аскетских вежби: збох наше изузетне физичке и сензуалне згуснутости, деловањем из духовног света не може лако да се продре у нас. „Звуци небеса“¹ допреће до нас само ако нам је

¹ Израз који је користио руски писац Михаил Љермонтов (1814-1841) у једној песми.

тело углађено. Али, ђаво је и дух. Сензуалан, тежак човек подједнако је непробојан за утицаје оба света. Али, самовољно се бавећи аскетским вежбама човек своје тело чини доступним и за зле духове.

... Нећу да одговорим на твој захтев у потпуности, већ ћу само написати оно што сам често говорио и писао својој духовној деци.

Ја не могу – а сматрао бих то и погрешним – да на себе преузем одлуку о нечијој судбини, или породичним пословима. Не сматрам се позваним за улогу *старца* и сматрам да сам потпуно недостојан да то будем. Уопште, *старчество*² и послушање истом, подразумевају исувише велику одговорност и исувише су тешки за обе стране, да би се предузели инстинктивно.

Разговор о неком осећању – убија то исто осећање.

Ако је срце хладно и молитва тешка, морамо да се окренемо Јеванђељима; ако то не помогне, окрени се свом омиљеном Светом Оцу; свако од нас треба да има посебног „пријатеља” међу светима.

Жалиш се да је читање Светих Отаца тешко и да ти је чак и досадно. Али, покушај да кажеш себи да нису *они* тешки и досадни, већ твоја душа можда није правилно припремљена да види светлост коју други виде. Међутим, немој одустајати од читања, већ покушај да загрејеш срце топлотом њихове вере, покушај да ступиш у везу са њиховим духовним искуством. Могао би да приговориш да постоји исувише велика разлика између висина по којима се они крећу и безначајности свакодневног живота који те држи заточеног. Али, посматрај пажљиво – немогуће је да *увек* доживљаваш *само* тешкоћу и досаду. У ретким

² *Старчество*: служба духовног вођства коју врши *старац-духовник* (видети стр. 24, белешку 2).

животним тренуцима (током напора и туге, или у великој радости) – душа тражи да се уздигне; и тада ће, можда, речи које те нису дотакле задобити другачији призвук. Али, у обично време, неопходан је напоран рад и потребно је да се изврши извесно насиље на себи, да бисмо се уздигли из лењости. Буди сигуран да ће ти напори уродити плодом и да ће се нагомилавање духовних богатстава која су ти за сада невидљива, показати када дође право време, и можда ће те спасити када будеш у истинској невољи.

Пишеш и о својој усамљености. Наравно, потребан ти је живи контакт са другим људима и осећај њихове близине. Али, размисли: какво „одабрано друштво” имаш у тим Светим Оцима, каква блага највиших душа, нагомиланих током векова, су ти дата да их у потпуности поседујеш. У томе је радост саборности (заједничарства) у Цркви – сви смо живи и сви браћа у Цркви, па према томе живи члан Цркве не може да се осећа усамљен и одбачен.

†

Појединачни напор је јалов у многим случајевима. Тражи пријатељство. Тада 1 + 1 нису 2, већ најмање 3: вас двојица, плус та велика сила – узајамна љубав – која ће да те поткрепи и ојача.

†

Обично живимо на најповршнијим нивоима своје душе и савести. То је очигледно, на пример, у чињеници да се тако лако разљутимо из безначајних разлога и да тако велику важност придајемо безвредним предметима. Половина наших туга и тешкоћа би нестало када бисмо средиште својих интересовања померили на већу дубину. Ако толико инсистирам на томе да читаш Јеванђеља, посебно ујутру, то је зато што ће то дати другачији тон почетку сваког дана, и помоћи ће ти да га достојније проведеш. Помоћи ће ти да очуваш срце у миру, какве те год животне олује чекале у предстојећем дану.

†

Сваки задатак, макар и најмањи, мораш да започнеш молитвом, тражећи од Божје моћи помоћ у дужности која те чека; мораш да га поди­неш на виши ниво. Онда нећеш, нити можеш, да починиш ишта лоше.

Наше дискусије и јавна предавања, са предавачима који су насумице одабрани и са произвољном публиком, нису живи организми већ механички, вештачки производ; нико није унео срце у то, нити се мучио да га створи, нико га не воли као родитељ. Али, мале групе са сталном публиком, са предавачем који познаје све слушаоце, сасвим су другачије: то је нешто органско, што обезбеђује духовно старање и образовање. Наравно, то посебно важи за омладинске групе.

Ево неколико утисака из мојих контаката са младима. Млади који су одрасли под утицајем револуције, рата и емиграције, често су нервозни и нестабилни, али, практични и реалистични. Имају мало искуства са оним што је добро, често нису посебно културни, али, показују посебно поштење и отвореност, одбацујући претенциозне речи и „идеале” без дела. Осетљиви су на лаж.

Да ли су они сачувани за Русију и како да их сачувамо? Али, млади имају право кад питају: зашто? Они не желе свој живот да посвете неком циљу кога су измислили старији.

Они желе да живе за себе. Људи могу да живе, а то се и дешава, као бледа сенка неког другог, копија, трећеразредни производ. Али то је, наравно, јадна испомоћ. Прво и примарно значење постојања јесте – бити свој.

Међутим, личност има сложену структуру и националност игра важну улогу, ако не отворено, онда подсвесно, и то се понекад исказује на начине који нас сасвим изненаде.

Према томе, ако хоћемо да будемо своји, морамо да будемо Руси.

Али, зар не може неко потпуно да се преобрази у Енглеза, Немца, Француза? Може само делимично.

Иначе, то постаје дуга маскарада, која нам исцрпљује снагу, а не даје нам моћ да стварамо.

Но, где да потражимо оно што је истински *руско*? Шта је очувало велике народе? Шта их је заштитило, или уништило? Језик и вера. И то вера више него језик.

... И зато бих волео да кажем нашој омладини: млади сте, имате крила младости, моћи ћете да остварите то херојско дело – да останете православци и Руси! Ви сте православни и сва блага Цркве су вама на

услуги – њене молитве, њене Свете тајне: научите да упознате та блага, „поручите” их, нека вас она хране.

Ви сте Руси. Све што су ваши преци скупили, сво културно наслеђе, читав дух великог народа – то је ваша имовина која вам је дата бесплатно. Ваша дужност је да проучите то наслеђе, да га одгајите у себи, да учествујете у заједничком, руском циљу.

Али, заиста је тешко било шта постићи појединачним напорима: они су често сасвим јалови. Снага лежи у *саборности*,¹ у пријатељству. Организације младих, које им помажу да се држе заједно, у вези са тим су од највеће важности.

И још једно, последње запажање – скоро сви младићи су хировити, туробни и неспретни. У скоро свим девојкама постоји веселост, једноставност и некако, зраче. За њих све изгледа лакше; када се оне окрену хришћанству, лакше стичу топлину срца која проистиче из тог преобраћења. Младићи имају много више да превазиђу: као прво – рационално размишљање, самољубље, итд. Зато ће у будућој обнови Руске цркве, вероватно, важну улогу имати жене.

¹ Видети стр. 70, белешку 3.

САВЕТИ МЛАДИМ СВЕШТЕНИЦИМА

Пастирски рад мора да буде индивидуалан и креативан.

Метод који се често примењује постаје рутински.

Свака проповед, свака поука, има значење и вредност, само када је резултат личног духовног искуства и знања. Свака проповед која се само уснама изговара, мртва је и лажна, и они који је слушају увек то непогрешиво осете.

„Пасторални текстови” (преписујем их за духовне савете):
„Бејасмо благи међу вама као дојиља кад негује своју децу.” (1 Сол. 2,7)
„Свима сам био све, да како год неке спасем.” (1 Кор. 9,22)

Морамо да научимо људе да се исповедају. Колико често, уместо исповести слушамо, само овоземаљско чаврљање, хваљење, цитирање ласкавих мишљења о карактеру покајника, притужбе на породицу и животне тешкоће. То је делимично резултат незнања, непостојања религиозне културе; али је резултат и грешне спетљаности и слабости, када човек не зна како да види себе, па, чак то и не покушава, када нема ни навику, ни жељу да анализира своју душу, када не осећа

одбојност према греху, нити привлачност према светлости, никакву жеђ за очишћењем.

Покушај да постигнеш да свако ко дође на исповест са собом однесе бар једну добру навику – на пример, обавезну молитву два пута дневно, молитву у подне, уздржавање од осуде других, и слично. Та добра навика мора одмах да се усади, морамо стално да је проверавамо, и тада ће постати неопходна.

Покајник који се припрема за исповест, понекад осећа страх од греха, истинско кајање и сузе; ипак, кад стане пред свештеника, не осећа ништа, никакав страх, никакво покајање. Зар не би било могуће повећати распон Светих тајни? Зар не можемо да замислимо да Света тајна покајања садржи свако кајање, све молитве и осећања скрушености, тако да сама исповест буде више закључак тог процеса – иако је његов најважнији део?

Сваки свештеник мора да буде добро обавештен о нервози и психичким обољењима – то је апсолутно неопходно у пастирској служби.

Чест случај: и покајник који дође на исповест, и свештеник који га исповеда чисту нервозу – погрешно, сматрају верским искуством; или свештеник не препозна хистериичну струју која се крије испод одређених израза, и тако само погоршава ситуацију. А често се дешава и супротно: болно стање душе, оптерећено грехом, упетљано и збуњено нерешеним сукобима, погрешно се сматра обољењем живаца. Знамо за случајеве када је једно једино исповедање било довољно да избрише (наводно, дубоко) укоренење болести живаца, које никакво лечење није могло да исцели.

Онај ко често иде на исповест, и не натоварује својој души велики терет греха, може да буде само здрав. Исповест је лековито растерећење душе. У том смислу, исповедање је од великог значаја, као и живот потпомогнут спаситељском помоћи Цркве.

Зар прва исповест, ако се обави прерано (има деце од шест година која су, практично још бебе!) – не утиче на детињу једноставност, целовитост, спонтаност, убацујући јој вештачки створену самоанализу? За неку децу, посебно ону „детињасту“, одложио бих исповест, за годину две.

Данас су ме нека деца између (узраста 10 до 12 година) очигледно након велике међусобне расправе: шта је то аскетизам? Одговорио сам: систем вежби којима се тело подређује духу. „А шта су прве вежбе?“

1. Диши кроз нос. 2. Једи, али се немој преједати (немој двапут да сипаш). 3. Не излежавај се у кревету.

То би могла да буде посебна тема будућег, дужег разговора са децом.

Допуштамо честу исповест и причешће, па ипак, понекад заборављамо спасилачку силу „продуженог“ покајања које је могуће само током Великог поста (са његовим многобројним посебним богослужењима). А онда, током недеље, човек пролази кроз живо и убедљиво искуство борбе против греха и радости победе, када је грех поражен, и види резултате своје молитве.

Сложено стање многих покајника, привидна безнадежност њихове ситуације – „шта год да радим, правићу исте старе грешке, беспомоћан сам да се борим против греха“ – долазе од чињенице да људи стоје *изван* Цркве. Њихово спасење лежи у *уласку* у Цркву, у томе да искусе заједничку братску љубав. У нашој Црквеној пракси заборавили смо заједнички карактер Светих тајни, а посебно Свете тајне покајања.

Често примећујем у онима који долазе на исповест, жељу да кроз читаву „операцију“ прођу безболно: или се задовољавају уопштеним стварима, или говоре о безначајним стварима – а ћуте о ономе што би

заиста требало да им оптерети савест. У таквим случајевима присутан је лажни стид (кад се суочавамо са свештеником) и уопште, нека неодлучност, какву човек осећа пре сваке важне акције и, посебно, кукавички страх од идеје да ће морати озбиљно да преокрену свој живот, пун безначајних и уобичајених слабости. Права исповест, која благотворно уздиже душу, плаши човека својим одлучним карактером, неопходношћу да се нешто промени, или да једноставно мора да почне да размишља о себи. Ту свештеник мора да буде одлучан; не сме да се плаши да узнемири тај мир и треба да покуша да пробуди осећање истинског покајања.

†

Претерано скрупулозни људи, сумњичави на сваки покрет своје душе, који себе и свог духовног оца муче сталним ситничавим разматрањем својих грехова, на крају доспевају у стање потпуног хаоса. Треба им забранити да стално анализирају сами себе и да испробавају своју савест; треба им дати једноставну, окрепљујућу дијету: молитву и добра дела; јер кроз њих се задобија једноставност душе и развија се осећај за Истину. Када се то постигне, може се наставити са самоистраживањем.

†

Мислим да би за оне који се не кају и који су тврдог срца, била неопходна јавна исповест, пред читавом паством, као што се радило у раној Цркви.

†

У нашој пастирској служби, мало пажње је дато томе како свештеник да упуту неуравнотежене, хистеричне људе чије је психолошко стање ненормално. Колико сам ја приметио, молитвено напрегнуће и тежина поста – често само доприносе повећању њиховог унутрашњег хаоса; то не само што их не јача, већ им, очигледно, и штети. Овде су неопходне личне методе, које су, понекад, потпуно супротне методама које се примењују за нормалне људе.

Људи често не знају како да приђу Светој тајни исповести. Морамо да им помогнемо, да пробудимо у њима осећај покајања, да им поставимо неколико главних питања: да ли су скоро искусили икакав духовни живот (борбу против греха, молитву, самоконтролу, напор да се све побољша), да ли су напредовали у било чему, или су назадовали? Који грех они сматрају најважнијим, а коју врлину?

Неопходно је препоручити узимање Светих тајни што је чешће могуће. Час, на који се долази само једном годишње, неће нас ничему научити.

За време исповести, оно што је многим људима – ако не и свима – потребно, јесте да се свештеник моли са њима. Та заједничка молитва омекшава срце, продубљује покајање, оштри духовни вид.

Лекције протеклог Великог поста:

Ма колико си уморан, покажи што је више могуће пажње, не жури. Најбоље је свима показати потпуну љубав, трпеливост, саосећање, и не уплашити неког својом строгошћу.

Чак, и ако исповест покајника крене лоше – ако се хвали, умножава своје врлине, детаљно описује све околности у животу – немој да будеш груб, да га прекидаш; има много несрећних људи који дођу баш зато да би плакали због тешкоћа у животу.

Прочитај покајнику молитву пре исповести: „Додирни његово срце, отвори очи његовог срца, учини, Господе, да види своје мане, подари му тугу због греха, дух истинског покајања и смирења, да би се очистио и посветио...” Често, и након те молитве, онај ко је равнодушан осети покајање.

Изузетно је важно обезбедити истинско покајање, по могућству са сузама – за то није неопходно да покајник улази у све детаље (али, ипак, да би се појавиле сузе, често је потребна детаљна и конкретна прича).

Препоручи самоосуђивање *свакоме*. То је свј. епитимија, духовни подсетник, лекција, вежба; она нас навикава на духовни напор, будећи у нама склоност ка њему. Мора се ограничити задавањем неког одређеног задатка, као на пример, да се прочита 40 *акатиста*¹ или, слично (сећам се Н, који није хтео да престане са изговарањем *акатиста* када се навршило „време покајања“). Могући облици оваквог облика кајања – коленопреклона молитва,² изговарање Исусове молитве,³ устајање у поноћ на молитву, читање духовних списа, пост, давање прилога – и друго што је потребно.

Уобичајен редослед током исповести

Молитва, и кратак савет о томе како да се покајник исповеди.

Потом пусти покајника да у целини изнесе своје грехе, не прекидајући га; помози му само ако ћути.

Молитва, којом се моли Господ да покајнику пошаље дух искреног покајања и да му да опроштај грехова.

Савет.

Разрешна молитва.

Не можеш да исцелиш душу других нити да „помогнеш људима“, а да се притом сам не промениш. Не можеш да доведеш у ред духовно домаћинство других, док још увек, у твојој души, влада хаос. Не можеш да донесеш мир другима – ако га сам немаш.

¹ О *акатистима*, видети стр. 65, белешку 4.

² У Православној Цркви, уобичајена је пракса – посебно у време поста – да верник падне ничице током богослужења или приватних молитава, додирујући земљу челом, а потом одмах устане. То може поновити неколико пута, а потом се прекрсти или кратко помолити.

³ Текст Исусове молитве иде овако: „Госпode Исусе Христе, Сине Божји, помилуј ме, грешног“ (понекад се изоставља последња реч). Понавља се – често уз помоћ бројаница – неки одређени период времена, или непрекидно. Она се посебно препоручује монасима, али је користе и многи лаици.

Често помажемо другима, не низом свесних дела усмерених на њихову душу, већ пре, утичући на њих својим духовним даровима, иако сами тога нисмо свесни. Једном је Антоније Велики упитао посетиоца који није рекао ни реч: „Зашто ме ништа не питаш?” А овај други је одговорио: „Довољно ми је да те гледам, свети оче.”

Колико је важна одећа. Читав комплекс осећања, идеја, покрета душе, повезан је са одећом, униформом. Посебно, сматрам да свештеник не треба да носи цивилну одећу. Када он уклони своју свештеничку одору, неизбежно стиче „несвештеничко” расположење, и, у извесној мери, „издаје” своје свештенство.

Сваки хришћанин, а посебно свештеник, мора увек да буде спреман да све одбаци у име Божије, уколико то Бог захтева.

Човек не сме да оклева да посети, чак и оне породице које су најсумњивије са гледишта Цркве. Из искуства знам, да ће оне бити задовољне; свуда ћете бити прихваћени са великом радошћу, неће вас пустити да одете, захваљујући вам се.

Савет оца Сергеја Булгакова (од оца Јована Кронштатског):

Не дозволи да богослужење, чак ни оно дневно, постане рутинска. Увек буди посвећен.

Пажљиво се припреми за Литургију (та припрема може да траје и читав дан).

Не дижи поглед током богослужења.

Избегавај да се понашаш као глумац.

Не затварај врата никоме, ма ко то био.

Не одбијај новац (гордост).

Слушај исповест сваког човека као да му је то последња исповест (пред смрт).

Свештеник слуша срцепарајуће исповести, слуша их са потпуним саосећањем, и, у исто време, не постаје исцрпљен, не ломи се под том лавином људског греха и туге: јер, захваљујући милости свештенослужења — тежина свега тога не пада на његово срце. Тако ми морамо да живимо.

Осим парохија и заједничког Црквеног живота, потребно нам је оно што су у старој Русији називали „црквице”. То су мали центри црквене тоpline, мала светилишта која припадају појединачним породицама, где људи могу да дођу у блиски додир једни са другима, што је немогуће у великим парохијама, са измешаном и променљивом паством. Дужност свештеника јесте да усмерава такве групе, чији циљеви могу бити различити: проучавање Јеванђеља или богослужења, брига за болесне и сиромашне... Мада, ти циљеви нису важни колико међусобна комуникација. Тешко је и замислити колико међу нама има људи који су усамљени и изоловани од додира са другима због своје усамљености.

Када размислим шта ћу да кажем, скоро увек се, у мом уму, покрене истински креативан процес теолошког размишљања и вербалног израза и сама проповед је плод тога. То значи да би и сам креативни процес требало да се изводи наглас, пред људима. Али, постоје два услова: пуно срце и потпуна једноставност.

Да би говорио без претходне припреме, човек мора да има на уму тачну тему, подељену у складу са основним идејама. Али, права креативност мора да се одигра током саме проповеди; иначе, човек сагори током припреме и онда својим слушаоцима понуди само хладан pepeo.

Потражи прилику да током проповести, или у општем разговору, испиташ типична „спотицања” и „домаће јереси”, које погађају већину оних који долазе на исповест. Ево неких које су посебно раширене: човек не треба да се боји Бога; примат морала; свеци су егоисти; порицање поста; порицање Старог Завета; молитва код куће је боља од молитве у Цркви.

Следбеници „Хришћанске науке” – нама, православнима, замерају недостатак вере и што не можемо да савладамо болести духовним силама. Њихов аргумент: Христос нас је ослободио закона смрти (Рим. 8,2).

Шта да одговоримо на то?

Дар исцељења који поседују хришћани, није дар моћи и божанског заповедања над природом...

И сами Апостоли су побољевали, многи свети (на пример, Свети Амвросије) патили су до краја живота од болести које су биле неизлечиве.

То се може објаснити чињеницом да, док живимо у овом „смртном телу” морамо да подносимо све последице – све до потпуне и универзалне обнове свих ствари: „свагда носећи на телу умирање Господа Исуса” (II Кор. 4,10).

Тезе за предавање о патњи.¹

1. Чињеница о невиној патњи праведника.
2. Одломци из Јеванђеља: „тесни пут”, „у свету ћете имати жалост”.
3. Врсте патње:
 - (а) због греха: „Невоља и туга на сваку душу човека који чини зло.” (Рим. 2,9)
 - (б) самопорицање – Крст;
 - (в) одбијање да се прилагодимо свету;
4. Учешће у Христовим патњама.
5. Изградња Христовог тела у свету – прихватањем Христа и нашег сопственог преображења.

¹ Написано оловком, непосредно пре смрти.

За богослужење на сахрани: помисао на крхкост свега што је узвишено, на чврстину свега што је опипљиво и овоземаљско, као и на Васкрсење, као финале те трагедије.

Тема за говор на сахрани: наше уобичајено осећање да постоји само овај свет, представља потпуно неверовање у Царство Небеско. Отуд наша туга за мртвима, која је, у својој основи, паганска и безбожна. Непходно је стећи хришћански осећај реалности Царства Небеског.

Размишљања за проповед на сахрани: наша патња, бол и сузе су разумљиви; толико смо блиско повезани са својим мртвима – њихово тело је наше тело; а сада то тело пропада, умире, претвара се у прах. И у души смо једно са њиховим бићем; и изненада, део тога се цепа од нас, напушта нас. Како да помогнемо ономе који пати и у телу, и у души?

Али, постоји и друго решење: душа, када напусти тело, налази се у узнемиреном, збуњеном, тужном стању, ма како праведна била на земљи. Само одвајање од тела је болни процес. Са друге стране, мртви имају директну свест и виде духовне стварности, напад демона, итд. Наша туга, збуњеност, сузе и, понекад, очај, повећавају узнемиреност њихове душе. Јер њихова душа је још увек веома близу нас, још увек је једно са нама, и, ако, током свог живота у телу, није увек била свесна психолошког стања оних који су јој били драги, ипак је сада посебно беспомоћна против нашег очаја – што повећава њену збуњеност. Зато је наша дужност према мртвима, да им помогнемо тако што ћемо у себи успоставити дух молитве, хармоничних и светлосних вибрација, које продиру до њих.

Свака смрт је поука за нас који остајемо; она је чудо, као што је и рођење чудо: „Како се предадосмо пропадљивости?“¹ то је подсетник на сопствену наступајућу смрт, и када саставимо план живота, морамо да се оријентишемо ка смрти. *Respice finem.*

¹ Речи које се певају на богослужењу на сахрани.

Рођацима мртвих мораш да говориш о Васкрсењу Христовом. Посаветуј их да читају о Васкрсењу у Јеванђељима, као и о лутањима душе мртвог, о њеном трагичном стању; о неопходности да се рођаци моле за преминуле. То одвраћа мисли са себичне туге и спречава их да размишљају о лешу преминуле особе (то питање мучи многе људе).

Након *панихиде*, кратко се молити у тишини, тражећи од Бога да ојача и учврсти „оне који стоје у близини и моле се”.²

Тема за Божићну проповед: радост веровања у чудо и размишљање о њему, као супротност ужасу и туробности, када морате да признате да су закони природе неумољиви.

Тема службе за освећење воде:³ близина Бога, Светог Духа, и Његових благодатних дела – која се манифестује не само у молитви, већ у свим нашим чистим, несебичним радостима, чак и у радостима које потичу од материјалних ствари на овом свету – хлеба, светог уља и најчистијег од свих елемената, воде. Освећење кућа, предмета, и тако даље, није магично, јер је православље религија потпуне слободе, и у таквим случајевима, Божја милост која се слуша на кућу, чека да се наше срце покрене и крене јој у сусрет; зато у молитвама које се проузносе током обреда, чујемо позив на покајање. Окренути се Богу и молити се заједно – то је најбољи начин да се реше сви проблеми и тешкоће.

² Израз који се користи током службе (о *панихиди*, види стр. 35, белешку 1).

³ Велико водоосвећење врши се 6. јануара (на Богојављење) у знак сећања на Христово крштење у Јордану. Мања освећења воде се врше за друге празнике (као, на пример, за почетак Нове црквене године, 1. септембра). Воду, која се освећује на тим богослужењима, користе свештеници, да благослове домове својих парохијана, иконе, и друге предмете.

Други пут сам извео обред нечијег приступања у Православну цркву. Морам ово да забележим ради будућих прилика:

1. Дати унапред особи која приступа, написани текст речи које мора да изговори и објаснити јој сва питања.

2. Мора да научи макар Символ вере и мора да зна Литургију, јутарње и вечерње молитве.

3. Требало би да исповеди све (од детињства – наовамо).

4. Направи свечану религиозну атмосферу, посебно ако се ради о младој особи. Ја сам два пута пропустио ту сјајну прилику. Обред је веома импресиван. Многи би имали користи од тога да га чују и обнове у својим срцима и сећању.

Симболизам брака, узет као тема за проповед на венчању: размена прстенова – вечност, све заједничко; свеће – светли сјај душе; тепих од атласа под ногама – заједничка судбина; круне – знак победе, награда за чедност пре брака, и подсећање на венац мученика; пијење из исте чаше, младеначки опход – као вечност, итд.¹

Објашњење чуда у Кани Галилејској, схваћеног као симбол: вода која представља свакодневни живот, претвара се у вино радости и креативности, у нешто изузетно – кроз узајамну љубав мужа и жене.

Свако прво послужује најбоље вино, а онда све лошије и лошије. Такав је закон овога света, закон „напретка”. Дете, које личи на анђела, када одрасте, стиче свј. окорелост, лаж, укус зла... Његова једноставна,

¹ Овде отац Александар говори о разним обредима у православној служби приликом венчања:

1. Свештеник благосиља прстење и даје их младој и младожењи, који потом размењују прстење.

2. Млада и младожења држе свеће.

3. Обоје стоје на посебном тепиху.

4. Свештеник благосиља круне и ставља им на главу.

5. Пију из исте чаше.

6. Коначно, ходају заједно појући, иза свептеника.

целовита природа, када прође кроз школу и универзитет, кроз живот, губи сва обележја свог првобитног интегритета, и, уместо тога, показује сложеност, неистинитост, кукавичлук. Иста је и историја народа. Тако је и са већином бракова. У почетку постоји узајамна привлачност, лако остваривање заједништва; али, након тога, следи досада, равнодушност, монотонија, или, још горе, нервоза, често и мржња, па чак и коначни раскид.

Али, поредак Царства је другачији. Вода – природан, једноставан елемент, преображава се у нешто узвишеније, у састав Евхаристије. Тако је и са браком. У свом природном стању, он није зао, већ, једноставно, људски. Морамо да пазимо да га не спустимо на нижи ниво, а са друге стране, морамо да тежимо да одржимо истинско заједништво духа, да не бисмо били „једно у телу”, већ „једно у души”, чинећи да наш брак буде одраз брака између Христа и Цркве. Морамо да *створимо* свој брак.

Тема за проповед о браку:

Постоје три непријатеља нормалног породичног живота:

Међусобно разочарање – због слепог идеализовања током веридбе.

Гордост, када оног другог у браку третирамо као власништво, имовину.

Досада.

Нека вам радост данашњег дана потраје читав живот, нека тривијалност и досада никада не уђу у њега; останите, свакога дана, читавог свог живота, нови и необични у очима оног другог. Само је један начин да се то постигне: дубоки духовни живот у сваком од вас. Радите напорно на томе да развијете своју личност, интересујте се за друге људе, проучавајте Реч Божју, образујте се узрастајте.

Тема за проповед онима који се причешћују:

Од Тајне Вечере воде три пута.

– Христос је одабрао стазу аскетске борбе, патње, смрти и васкрсења.

– Апостоли су спавали у Гетсиманском врту.

– Јуда је изабрао издају, очај, пропаст (погибију).

Савети за веронауку:

Савремена деца (посебно, дечаци) тежак су материјал за вероучитеља. Они су склони рационалном размишљању, врло рано изгубе креативну спонтаност, имају слабо развијену машту, трезвени су и практични, теже скептичности и изругивању. Естетски осећај је слабо развијен, као и читав склоп осећања – у њима нема осећања поштовања, нема осећаја за мистерију, за хијерархију. Зато би била велика грешка свести веронауку на памћење одређених чињеница.

Учитељ мора предност да да образовним аспектима, процесу привлачења деце у царство верског искуства, усађивања верских навика у њих. Део часа се увек мора провести у разговору о моралним и верским темама. Захваљујући тој расправи, учитељ ће моћи доста тога да сазна о молитвама детета код куће, о његовим посетама цркви, као и да ли успева да на живот примени лекције у вери и понашању које је добио у школи. Само тако ће веронаука престати да буде само један „час“ у школи и постаће жив духовни задатак, *живо* искуство детета.

Молитва током часова, најважнији је елеменат веронауке. У исто време, то је начин да се понове молитве које су научене, мењајући их у складу са околностима – за наступајући празник, Велики пост, болест, неки срећни или тужни догађај. Важан метод буђења моралних и верских емоција код деце јесте понудити им могућност да изврше неки одређен задатак. Могућности: да пазе на школску икону, да је украшавају цвећем, да пале кандило, да прислужују на богослужењима, да скупљају новац за сиромашне, да направе посебни албум са илустрацијама из Библије. Облици унутрашње духовне активности: молитва за болесне, самотренирање да би се развила послушност, стрпљивост, истинољубивост; припрема за исповест и причешће.

На часу, све приче из Јеванђеља морају да се читају из Светог Писма (а не из уџбеника). Јеванђеља треба да буду у рукама све деце, и, на крају школске године они морају тачно да знају шта она садржи, редослед разних делова; ђак мора да има могућност да погледа приче које је сазнао.

Веома је важно, да наставни циклус у целини, прати циклус богослужења у Црквеној години и Црквеном календару, да би деца могла да присуствују богослужењима након што их учитељ за њих припреми. То је једна од најефикаснијих метода да се верска пракса учини живом и активном.

ПРАКТИЧНА ВРЕДНОСТ ВЕРЕ (нацрт)

Ова расправа је намењена неверницима и бави се оним што религија може да пружи, посматрајући то питање са њихове, материјалистичке тачке гледишта. То је питање које не занима вернике – они добијају плодове вере као резултат, а не као циљ сам по себи.

Религија је емпиријски усађена у људску природу, па јој, према томе, не треба потврда једног таквог привременог и релативног феномена као што је европска наука у овој деценији. Али, с обзиром да сви наши животи до извесне мере зависе од ситуације у свету око нас, и с обзиром на то, да на све нас, између осталог, утиче и наука, многе људе занима ово питање.

Образовано друштво Европе одавно је напустило своје цркве. Протестантизам је био први корак предузет у том правцу. Постојао је милитантни период безбожности и узајамне борбе. Потом је наступила равнодушност. Чехов је писао Дјагиљеву: „Ја сам одавно одбацио веру и збуњен сам кад видим образоване људе који су верници.“ Али, чак и такво мишљење је одавно застарело. Европа је прошла кроз фазу страха од религије, фазу доминације материјалистичких и позитивистичких теорија. Она се толико удаљила од религије да више не може да се врати и проучи религију споља, као објективну чињеницу у свету чињеница.

Данас је религија предмет проучавања науке, проучавања са огледима који се праве у складу са најсавременијим научним методама, закључцима, теоријама, открићима. Ево низа открића научне мисли:

1. *Историја културе*. Откриће богате религиозне културе код примитивних народа. „Све културе потичу од Цркве.“ (Фрејзер) Религија је „богати извор“. „Сујеверја“ су корен из којег је никла моћ држа-

ве, имовина, брак, поштовање појединца, све уметности и све науке. „Најинтересантнији и најдрагоценији елемент у човеку јесу његови идеали и веровања. То се такође може применити и на народе и историјске епохе.” (Џејмс)

Религиозно превирање је симптом живота у друштву и знак богате жетве на свим њеним гранама.

2. *Психологија*. Као што показује проучавање религиозне психологије, религија је идеја која нам даје циљ у животу, образовни метод. Дисциплина пажње у молитви. Ритам. Обред. Организација емоција и наклоности (оплакивање).

3. *Психијатрија*. Штета коју наноси егоизам. Егоцентризам – основни феномен психопатологије. Вредност нечег објективног као средства да изађемо из себе; ентузијазам, идеализовање. Стављање средишта човекове душе на безбедно место. „Осећам нечије моћно и слатко присуство.” „Бог ме окружује као физичка атмосфера. Ближи ми је од сопственог даха.” (Џејмс)

Терапија – веза између религије и нервних поремећаја.

Неуроза је последица сузбијања емоција. Исповест помаже са медицинске тачке гледишта, јер доводи до пражњења емоција (Фројд и његова школа). Религијом се превазилазе егоцентричност и солипсизам. Љубав служи као сидро уроњен у објективно. Егоизам је извор болести. „Страх – основни феномен психопатологије”. „Идеализам – физиолошки фактор”. „Смиреност срца – једини општи лек”.

Сведочење једног доктора: „Послао сам пацијенткињу на исповест и напади које тромесечна бањска терапија није могла да излечи – нестали су (након саг) времена исповедања.”

„Најбољи лек за све душевне болести је – радост.” „Религија је најбоља профилакса.” Практичан карактер религије, врлина светости, штетност греха. Полудети – значи изгубити осу, окрећући се у свету солипсизма. Лекови су – молитва, Бог, љубав, осећај постојања нечег Објективног.

Тако видимо да је нерелигиозна Европа поново открила хришћанство, и као моћно профилактичко средство.

РАЗГОВОР О РИМОКАТИЛИЧАНСТВУ И ПРАВОСЛАВЉУ

(са младићем М. на молбу његовом оца)

Разумевање ствари даје се очишћеном срцу, и то разумевање узраста по мери нашег духовног раста. Али сада ћу говорити углавном о римокатоличком официјелном учењу у Цркви. Шта је то што је у Римокатоличкој Цркви искривљивање истине, у чему се она удаљила од пуноће хришћанског вероучења? Разлике су формалне: Filioque, ватикански догмат о примату и непогрешивости папе, Immaculata concepcio (догмат о непорочном зачећу Мајке Божије), чистилиште, индулгенције, учење о човеку. Корени ових разлика су: „латинство”, наслеђено од формално-јуридичког погледа на свет који је имао стари Рим, пре свега са његовом идејом „ordo”. Ова идеја поретка, која је у правном смислу аутократско схватање структуре друштва, одразила се пре свега на оно што нас и католике највише раздваја - на учење о Цркви.

У римокатолицизму, Црква је мистички образложена и од стране верујућих се доживљава пре свега као *организација*, а не као Организам. Организација на челу са папом-монархом. Ово учење, уведено у 3. веку, и догмат о примату и непогрешивости папе, као викара Христовог (прихваћен на Ватиканском сабору 1870. године), апсолутно су туђи слову и духу Јеванђеља. Сви јеванђељски текстови говоре о првенству апостола Петра међу апостолима. Он никада није био епископ. И нема никакве везе између првенства Петра у апостолско време и првенства и непогрешивости папе у Римокатоличкој Цркви у свим наредним вековима.

Историјски, власт папе се јавила као последица првенства места римског епископа као епископа престонице Римске империје. То је првенство *части*, а не *власти*. Римски епископ могао би да се сматра првим

међу једнакима (*primus inter pares*), тј. међу другим епископима. Такав би, и то са већом основаношћу, могао бити и епископ јерусалимски.

Сила власти, складност структуре, рационална јасноћа у богословљу, јуридикност у моралу и црквеним правилима, моћ Рима – све то се надограђивало и надограђује се на саборну природу Цркве, где су унутрашња слобода и љубав основне изграђујуће снаге Цркве.

Такво формално-јуридикно схватање далеко је од јеванђелског првохришћанског и православног учења о Цркви као Организму, где саборно начело не одриче јерархијску структуру Цркве, него тој структури даје не првенство, већ право место.

Наравно код нас у Православној Цркви има много „нескладности” које су готово незамисливе у римокатоличанству, где централизација власти у рукама папе (кроз епископе) чини такве „нескладности” готово немогућим. Али, не треба заборавити да је „нескладности” било и у раној Цркви и да су се побеђивале не кроз потчињавање ауторитету римског првосвештеника, него су се искорењивале и искорењују се изнутра. И такво повиновање ауторитету бива често спољашње потчињавање, које не значи унутрашње јединство. Треба приметити да многи католици и чак католички богослови често *у себи не прихватају* ово формално-јуридикно потчињавање Цркви.

Католичко учење о *Immaculata conceptio* (непорочном рођењу=безгрешном зачећу) Мајке Божије, прихваћено у Римокатоличкој Цркви 1845. године, лишава Њу, а исто тако и самога Христа, пуноће људске природе. По православном учењу, које је сагласно са Јеванђељем, Мајка Божија је имала, по својој природи и по своме рођењу, људску природу, али није имала личног греха. Приписујући Мајци Божијој натприродно рођење и изузимајући је тиме из читавог људског рода, Римокатоличка Црква самим тим не признаје у Христу Богочовештво, тј. искривљује саму суштину хришћанства. *Filioque* је било додато Символу Вере 589. године у локалној цркви у Толеду (Шпанија). Император Карло Велики је својим ауторитетом увео овај додатак у Риму тек у 11. веку. Овај додатак био је унесен у римокатолички Символ Вере без сазива Васељенског Сабора, што противречи свим правилима Цркве, будући да сваки додатак Символу Вере може бити учињен само од стране Васељенског Сабора.

Овај догмат Римокатоличке Цркве противан је речи Божијој, будући да апостол Јован (15, 26) наводи Христове речи: „А када дође Утешитељ, кога ћу вам ја послати од Оца, Дух Истине, који од Оца исходи, Он ће сведочити за мене”. Тако видимо, у главним цртама, да је управо Православна Црква сачувала непромењено и у потпуности чистоту Христовог учења.

БЕСЕДА ПРЕД ИСПОВЕСТ

„Ево сад је најпогодније време, ево сад је дан спасења!“ (II Кор. 6.2) Сада је време да одложимо тежак терет греха, да покидамо његове ланце и да још једном погледамо „пали и уздрмани шатор“ своје душе, обновљене и сјајне. Али, пут који води до тог благословеног прочишћења, није нимало лак.

Још нисмо почели да се припремамо за исповест, а наша душа већ доживљава искушења: „Треба ли то да одложим? Да ли сам довољно припремљен, можда држим посебан пост и чиним посебан труд у побожностима¹ исувише често?“ Морамо одлучно да се одупремо тим сумњама. „Ако долазиш да служиш Господа, припреми душу за искушење.“ (Сирах. 2.1) Ако сте одлучили да учините тај посебан чин припреме, морате да очекујете да ћете наићи на многе препреке, унутрашње и спољне; али, оне нестају чим покажете да сте одлучни у својим намерама.

Размотримо подробније питање честог исповедања. Требало би да идемо на исповест много чешће него што је уобичајено, а најмање током четири поста.² Ми, које је обузео „дремеж лењости“ и који немамо искуства у покајању, морамо прво стално изнова да учимо како да се кајемо. И друго, неопходно је повезати једну исповест са другом, тако да интервал између сваког чина посебне припреме буде испуњен духовном борбом, напором потхрањеним сећањем на наше претходне исповести и стимулисаним очекивањем следеће исповести која се приближава.

¹ Руска реч за то је „говеније“ (видети стр. 56, белешку 2)

² У Православној цркви, осим Великог поста (пре Васкрса), постоје још три вишеседмична поста: Петровски пост, пре празника Апостола Петра и Павла (29. јуна), Великогоспојински пост, пре празника Успења Пресвете Богородице (15. августа) и Божићни пост.

Још једно тешко питање тиче се духовног оца: коме да се окренете? Да ли да се држите истог духовника, без обзира на све? Да ли можете да га промените, и, ако можете, под којим околностима? Свештеници који имају искуства у духовном животу, тврде да не треба мењати ни исповедника, ни духовног оца. Истина, понекад се деси да, након једне успешне исповести, следећа, коју саслуша исти свештеник, буде ненадахнута и изазове само слабу реакцију; тада се код верника јавља мисао да промени исповедника. Али, то није разлог за предузимање тако озбиљног корака. Осим чињенице да наша лична осећања током исповести, не утичу на суштину ове Свете тајне, одсуство било каквог духовног осећања током исповести, понекад је знак наше сопствене духовне апатије. О. Јован Кронштатски каже о таквом стању: „Покајање мора да буде потпуно слободно, и, ни на који начин изнуђено од исповедника.” Ако је човек заиста заражен грехом, није важно *преко кога* он исповеда тај болни грех; он само жели што пре да га исповеди и да осети олакшање. Друга је ствар, ако одемо на исповест само да бисмо разговарали са неким, одгуркујући у страну – суштину Свете тајне. Морамо да разликујемо исповедање и духовни разговор, који се може водити и ван Свете тајне исповести. Боље је да се такав разговор одвија одвојено, јер разговор – чак и о духовним стварима – може да одвуче пажњу покајнику и да га испуни одређеном хладноћом, наводећи га на теолошке расправе и умањујући жар његовог покајања.

Исповест није само разговор о вашим грешкама и сумњама, то није начин да свом исповеднику испричате све о себи, а најмање је „побожни ритуал”. Исповест је чин горућег искреног покајања, жудња за очишћењем; она потиче од свести шта је свето, она значи смрт за грех и оживљавање светости. Сама скрушеност је већ одређена доза светости. Неверовање и неосетљивост значи да смо изван светости, изван Бога.

Размотримо какав бисмо став требало да заузмемо према Светој тајни покајања; шта се захтева од верника који се спрема за ову Свету тајну; како да се припремамо за њу; шта треба сматрати најважнијим тренутком у оном делу Свете тајне који се тиче покајника.

(1) Несумњиво, прва ствар јесте – *тражење срца*. Зато су одређени дани припреме. „Видети своје грехе, у свој њиховој бројности и одвратности – то је заиста дар Божји”, пише Јован Кронштатски. Људи који немају искуства у духовном животу, обично не виде ни колико грехова имају, нити колико су греси „одвратни”. „Ништа посебно”, „као и сви други”, „само ситни греси”, „нисам ни украо, ни убио” – такав је почетак исповести многих покајника. А шта ћемо са гордошћу, одбијањем

да се истрпе критике, окорелошћу срца, улагивањем, слабом вером и љубављу, кукавичлуком, духовном лењошћу, зар то нису озбиљни греси? Можемо ли да тврдимо да довољно љубимо Бога, да је наша вера активна и ватрена? Да сваког човека волимо као свог брата у Христу? Да смо постали благи, да се не љутимо, да смо послушни? Ако не, какво је онда наше хришћанство? Како да објаснимо своју самоувереност на исповести – ако не „окамењеном неосетљивошћу”, „духовном смрћу која претходи нашој телесној смрти”? Зашто су Свети Оци, који су нам оставили покајничке молитве, себе сматрали најгорим грешницима, и са дубоком увереношћу узвикивали слатком Исусу: „Нико, од почетка времена, није згрешио као што сам ја, зли и безочни, згрешио.” А ми смо убеђени да је све у реду код нас! Што светлост Христова гори јаче у нашим срцима, то јасније сагледавамо своје грешке, чиреве и ране. И обрнуто, људи који су утонули у таму греха, не виде ништа у свом срцу; а чак и ако виде, нису ужаснути, јер немају са чиме да упореде то што виде.

Зато је најкраћи пут да упознамо свој грех – да се приближимо Светлости и да се молимо за Светлост која суди свету и свему што је „овоземаљско” у нама. (Јов. 3,19) Док год немамо ту блискост са Христом (која чини да нам кајање пређе у навику) морамо да се припремамо за исповест испитивањем савести у складу са заповестима, одређеним молитвама (на пример, трећом вечерњом молитвом, четвртом молитвом пре причешћа) и читањем одломака из Светог Писма (нпр. Рим. 5,12; Ефес. 4 и Јаков., посебно глава 3).

Када испитујете домаћинство своје душе, треба да покушате да разликујете основне грехе, од оних који се изводе из њих, симптоме – од дубљих узрока. На пример, одсутност у молитви, поспаност и непажња у цркви, незаинтересованост за читање Светог Писма свакако су веома озбиљни, али, зар то, заправо, нису греси који проистичу од недостатка вере и слабе љубави према Богу? Морамо да натерамо себе да видимо сопствену самовољу, непослушност, самооправдавање, своју тврдоглавост, одбијање да прихватимо критику, да правимо уступке, али, ипак је важније да откријемо како су ти греси повезани са самољубљем и гордошћу. Ако смо свесни да смо исувише окренути друштву, исувише причљиви, претерано спремни да све исмевамо, да се превише бавимо спољним изгледом (и то не само својим, већ и своје породице) и спољним уређењем свога дома – треба пажљиво да испитамо да ли је то грех „многостране таштине”. Ако своје недаће исувише примамо к срцу, исувише дубокопатимо због одвајања, оплакујемо преминуле

и не налазимо утеху, онда, ако ставимо на страну интензитет својих емоција, зар то не доказује недостатак вере у Божији Промисао?

Постоји још један користан метод да упознамо своје грехе – да се сетимо за шта најчешће оптужују други људи, посебно они који живе близу нас, наша породица. Њихове критике, напади и оптужбе, скоро увек су основани.

Пре исповести, неопходно је и затражити опроштај од свих које смо увредили, да бисмо на исповест отишли чисте савести.

Током таквог испитивања савести, морамо да пазимо да се не упустимо у претерану обазривост и ситничаву сумњичавост према сваком покрету срца; ако се препустимо тој тежњи, лако можемо да изгубимо моћ да разликујемо битно од небитног, и можемо да се изгубимо у детаљима. У том случају, треба за извесно време, да прекинете испитивање савести и следећи просту, али, целовиту духовну дијету, да поједноставите и разјасните своју душу молитвом и добрим делима.

Припрема за исповест се не састоји од тога да се што потпуније можете присетите својих грехова и да их запишете. Она подразумева напор да се достигне такво стање усредсређености, озбиљности и молитве где ће ваши греси постати јасни као да су осветљени. Другим речима, свом исповеднику не треба да донесете списак својих грехова, већ осећај покајања, не потанко проучену дисертацију, већ скрушено срце.

(2) Али, познавати своје грехе још увек не значи *кајати* се због њих. Истина, наш Господ прихвата искрену, савесну исповест иако је не прати осећај покајања (ако храбро исповедимо и тај грех „окамењене неосетљивости”). Међутим, *скрушеност срца*, туга због наших грехова, нешто је најважније што можемо да донесемо на исповест. Али, шта да радимо ако наше срце „увенуло грехом” није заливено животворним потоком суза? Шта ако су „слабост душе и крхкост тела” толико велики да нисмо способни за истинско покајање? Ипак, то није разлог да одлажемо исповест – Бог може да додирне наше срце током саме исповести; сама исповест, именоване грехова, могу да нам омекашају срце, да нам изостре духовни вид, да нам појачају осећање покајања. Више од свега, наша духовна лењост се може превазићи уз помоћ припреме пре исповести: постом који исцрпљује тело, прекидањем осећаја физичке добробити и самозадовољства (који су кобни за духовни живот!) молитвом, ноћним размишљањем о смрти, читањем Јеванђеља, Житија Светаца, Светих Отаца, појачаном борбом са собом, и вршењем добрих дела. Наша неосетљивост током исповести обично потиче од

непостојања страха Божијег и од потајног неверовања. На то треба да усредсредимо своје напоре. И зато су наше сузе на исповести толико важне – оне омекшавају нашу окамењеност, уздрмају нас „од главе до пете”. Дају нам једноставност и самозаборав и уклањају главну препреку за исповест – преосетљивост нашег осећај за „ја”. Горди и ташти не плачу. Када почнете да плачете, то значи да вам је срце омекшало, да се отопило, да се понизило. Зато, након таквих суза, они којима је Бог послао те сузе „радоснице” стичу благост, немају гнев, срце им омекшава, постају нежни и добијају мир у души. Не треба да се стидимо суза током исповести, треба да их пустимо да слободно теку, спирајући наша недела. „Дај ми бујицу суза у овај дивни дан поста да оплачем умијем нечистоту која је од сласти и да станем пред Тебе очишћен.”¹

(3) Трећа фаза покајања јесте *усмено исповедање грехова*. Не чекајте да вас питају, сами се потрудите; исповест је храбри подвиг самопринуде. Морате прецизно да говорите, не сакривајући ружноћу греха нејасним изразима (као, на пример, „прекршио сам седму заповест”). Врло је тешко у исповести избећи искушење самооправдавања: пред исповедника покушавамо да ставимо „олакшавајуће околности” и правимо алузије на „трећу особу” која нас је навела на грех. Све је то знак таштине, и указује на непостојање дубоког покајања као и на останак у греху. Понекад се покајници оправдавају позивајући се на лоше памћење па не могу да се сете греха. Истина је да често заборављамо своје грехе. Али, да ли је то само због лошег памћења? Годинама се присећамо одређених прилика када је наша гордост била посебно повређена или поласкана. Годинама се сећамо похвале коју смо добили. Јасно и дуго се сећамо свега што је оставило дубок утисак на нас. Ако заборавимо своје грехе, зар то не значи да им не придајемо важност?

Као знак да смо достигли истинско покајање, осећамо ведрину, чистоту и неизрециву радост (када нам изгледа да је тешко и немогуће згрешити) – као што нам је, пре само кратког времена, изгледало да овакву радост не можемо достићи.

Наше покајање неће бити потпуно, уколико, у исто време, у дубини срца, не решимо да се не вратимо греху који смо исповедали. Али, могли бисте рећи: како је то могуће? Како могу себи и исповеднику да обећам да нећу поновити тај грех? Зар није ближе истини управо супротно – да ћу сигурно поновити тај грех? Свако од нас (тако ми тврди-мо) из искуства зна да се, након извесног времена, неизбежно враћамо

¹ Из духовне песме која се пева током прве недеље Великог поста (понедељак увече).

истим гресима. Док посматрамо себе из године у годину, не видимо никакав напредак – скочимо, а ипак се налазимо на истом месту. Било би ужасно када би то било истина. Срећом, то није тако. Под условом да истински желимо да исправимо своје мане, узастопне исповести и причешћа увек доводе до здраве промене у нашим душама. Ипак, ми нисмо своје судије; човек не може исправно да суди о себи, нити да каже да ли је постао бољи или гори, јер и онај ко суди и оно чему суди су променљиве димензије. Све већа строгост према себи, повећање духовног увида, појачан страх од греха, могу да створе илузију да су се наши греси умножили и појачали; они су остали исти као пре, или су можда ослабили, али их претходно нисмо толико примећивали. Штавише, Божији Промисао нам често затвара очи за наш сопствени духовни напредак, да би нас заштитио од озбиљног греха гордости и таштине. Често се дешава да је грех остао, али су га честа исповест и примање Светих тајни ослабили и уздрмали у корену. А сама борба са грехом, патња коју доживљавамо због својих грехова – зар то није добитак? Свети Јован Лествичник каже: „Не бој се, иако падаш сваки дан, докле год не одступиш од путева Божјих; стој храбро и анђеол који те чува поштоваће твоје трпљење.”

Ако нема осећаја олакшања и обнове, морате да пронађете снагу да се вратите на исповест, да потпуно очистите душу од нечистоћа, да сперете њено црнило и недела сузама. Онај ко се труди, увек пронађе оно што тражи.

Не треба *себи* да приписујемо свој напредак, сматрајући да он зависи од *наше* снаге, улажући наду у *наш* труд. То би уништило све што смо добили. „Сабери мој заблудели ум, о Господе, и очисти моје охладнело срце; дај ми покајање као Петру, као царинику дај ми уздахе скрушености, као блудници сузе.”

БОРАВАК У МАНАСТИРУ¹

О Господе, овај успон се никада неће завршити! Уместо стазе – суво корито реке, прекривено облим каменчићима који се мигоље под ногама. Свуда околу шума је исечена и преостала је само чекиња ниског грмља. А сада, коначно, планински пролаз. Пут кривуда по обронку брда и чујем шуштање густих шума. Ништа се не може упоредити са радошћу која се осећа на планинском пролазу; бескрајно се пењете узбрдо, испред видите стене, а иза вас у даљини се смањује магловита долина. Исцрпљени сте, ходате механички и више ништа не видите. А онда се изненада успон завршава, планински ветрић вам дува у лице, стаза почиње да се кривудаво спушта и пред вашим очима пуца бескрајни плави хоризонт.

Мало ми се заврте у глави и срце поче брже да куца када дођох до краја стазе која је водила низбрдо и угледах улаз пред собом – две округле камене куле, прекривене маховином и трошне на врху.

Беше ми чудно што сам дошао сам. Раније сам често посећивао то место са бучном групом пријатеља. Улазили смо смејући се, тражили чај и необавезно чаврљали са монасима. Сада сам дошао са молбом, надајући се нечему. И све је изгледало другачије.

Баћих ствари на сто у близини јасена где смо обично пили чај и остадох да чекам. Већ су ме видели – један монах са огромном црном брадом ми се приближавао.

„Драги Александре, коначно си дошао!” Говорио је са израженим грузијским акцентом и на лицу му је почивао ведри осмех. „Пођи са мном, ту је твоја келија.” Кренусмо ка каменој згради поред цркве.

¹ Белешке које је отац Александар написао током свог школовања. Манастир који описује налази се у Грузији, на Кавказу. Грузијци још увек користе језик који није словенског порекла.

Отац Јонас отвори врата влажне собице са засвођеним плафоном и нишама у каменим зидовима.

Дани су пролазили. Споља су били монотони, али су били лаки и освежавајући као хладан, осунчани ваздух ових планина.

Пробудих се рано – око пет сати. Брзо се умих и отрчах до источне угаоне куле; влажна трава је била хладна и боцкала ми је стопала попут ситних леденица. Потом се попех право преко зида који је био оро-нуо и обрастао травом, све док не доспех до округле куле. Код мојих ногу, одмах иза зида, расла је букова шума и врхови дрвећа су допирали до саме ивице зида. Дрвеће се спуштало у терасама до плавог потока Арагве који је текао између сивих пешчаних обала. У даљини, тамни пошумљени планински венци, огрнути јутарњом маглом, уздизали су се све више и више; а изнад њих, још више, као да леже на облацима, светлуцали су снежни врхови главних кавкасских венаца. Било их је толико много да сам морао да померам поглед по хоризонту са истока на запад, да би их све обухватио.

Сенка старих јасенова још увек је лежала преко малог дворишта, овлаженог росом, а ми смо већ пили чај на веранди која се наслањала на зид. Отац Јонас узео прилично прљаву црвену марамицу (коју је он називао „столњак“) и рашири је преко дрвеног стола ишибаног временским приликама; он извуче неке глинене врчеве, осликане дрвећем и јахачима, и векну смеђег хлеба, прошараног буђи; био је безукусан и сув као земља (месили су га једном месечно и држали у цркви). Сунце је сијало, одсијавајући на самовару и врчевима и ширећи топлоту кроз танку сеницу веранде, док смо пили незаслађени чај, грицкали шећер и „слатко диванили“, да искористим израз оца Јонаса.

Годину дана раније, група разбојника је упала у манастир и гурнула игумана, оца Јонаса, са стене у снег. Приликом пада он је повредио кук и мучи га реуматизам од кога се савио до пола. Сада, отац Јонас изгледа као старац; његово преплануло лице је прекривено мрежом бора, тешко се креће и никада му није довољно топло. Зна да ће ускоро умрети и спокојно ми је показао место где ће бити сахрањен. На „свет“ гледа раздражљиво. „Има ли уопште данас монаха?“ рекао је. „Ставе митру на главу, возе се у кочијама, а стомак им оволики.“¹ С друге стране, имао је веома високо мишљење о свом манастиру: „Погледај и сам, жи-

¹ У Православној Цркви само монаси могу да постану епископи. Када постану епископи, они напуштају своју монашку заједницу и живе у седишту епископије. Отац Јонас, очигледно, њихов живот сматра исувише овоземаљским и луксузним.

вимо као пустињаџи. Вода нам је тамо доле, у подножју брда, миљу далеко. Тако и треба да буде, по правилима монах мора да живи.”

Отац Јован (или, неформално, Иван) с поштовањем је слушао оца Јонаса, свог игумана. Иван је био ведрији – чио и активан.

Након јутарњег чаја, читао сам Јеванђеља, седећи на камењу, окренувши леђа сунцу (овде никад није ни било топло). Помагао сам оцу Јонасу у башти – малом комаду земље који се држао за стене и који је тешком муком отргнут од шуме. Све леје су биле на обронку и земља је била помешана са каменчићима. Чупали смо коров и постављали при-тке за пасуљ. Погледах оца Јонаса – његова погнута фигура са црном капом и тамно-љубичаста мантија оцртавала се насупрот редовима притки. У подне смо ручали. Јели смо кувани пасуљ и црни хлеб. Понекад смо имали и овчији сир, оштар и богат.

Постаје топлије. Отац Јонас дрема на дрвима поређаним поред цркве. О. Јован је изашао на балкон своје ћелије и почео да крпи своју смеђу одежду. Ја идем да се прошетам по шуми. Волео бих да пронађем стену коју сам видео када сам долазио у манастир. Тамо је било много пећина. Сигурно се орлови гнезде у њима.

Добро је бити у шуми. Бледа дебла букви тесно су обмотана кором; испод грана земља је посута лишћем, попут скупог пода у некој палати. Дугачке гране бршљена обавијају дебла листовима који као да су од коже и изгледају вештачки. Мало даље, неки црвени цветови расту на обронку клисуре. Какве су то чудне биљке: права, месната, љубичаста стабљика прекривена је финим љубичастим листићима, а на врху се налази пламени цвет. Одаје утисак нечег отровног и тајног.

Сунце се окренуло ка западу. Све је обавијено благом измаглицом. Мора да је тамо доле топло, али видљивост је добра. Кура се светлуца међу тамним закрпама шума, а изнад ње се уздижу брда у терасама. Доле, у подножју нашег брда, одмах поред одмах поред литице, жути зид и куле нашег манастира Светог Крста стоје на оном месту где се

*Грлећи се као две сестре,
потоци Арагве и Куре срећу.²*

Док се враћам сунце је већ ниско. Његови зраци су жути и дуге, топле сенке се простиру преко долине.

² Из Љермонтовљеве песме.

У својој келији украшавам нишу бршљаном и стављам пљоснату шољу са цвећем пред икону.

Увече идем да донесем воду. Извор је далеко доле. Окружен је исклесаним каменовима и ледени млаз извире из њега. Мало је језиво овде. Све је тако тихо међу старим буквама и стаза посута жутиим лишћем је такође тиха.

Чујем нечије кораке. На крају стазе појављују се фигуре три човека – вероватно су то ђумурџије. Прекривени угљеном прашином, њихова брадата, селачка лица имају ђаволски изглед, а очи су им црвене од дима. „Гамарџоба”¹ – поздравља ме један од њих и скида своју округлу капу. Наклоних се и отпоздравих: „Гагимарџос.” Пролазе поред мене, док лабаве кожне ципеле шљапкају за њима. Један од њих заостаје; спушта своје ствари, увезане у црвену мараму, близу извора, и нагиње се над мојим ведром. Онда ми се захваљује на води и стиже своје другове. Пењем се уз брдо, са ведром. На пола пута стајем да се одморим близу мале дрвене капеле; у њој се налази икона локалног свеца који је живео у нашем манастиру: Светог Јована Зедазенског, са вуком. Имена посетилаца су урезана по зидовима и дрвеним клупама. На поду лежи букет осушеног дивљег цвећа.

И сада улазим у манастир као један из породице, пролазећи кроз капију која ме је пре примала само као госта. Дубоко сам захвалан тим кулама прекривеним маховином које су усађене у стене, тишини зеленог дворишта које као да се одвија и шири, након мрачне стазе у шуми.

Баш кад сам ушао, зачу се мало звоно у кули. То је тако неочекивани звук у овој изолованој планинској насеобини. Оно непрекидно звони: данас је субота. Али, како је чудно чути то звоно на врху голе планине – нико га неће чути, нико неће доћи. Сама бесциљност те звоњаве чини је дирљивијом, значајнијом.

Отац Јован излази из своје ћелије, озбиљан, строг, потпуно различит од Ивана који је радио мотиком у башти око поврћа и весело чаврљао са мном о безначајним стварима.

И отац Јонас улази у цркву, и ја улазим после њега. Унутра има фресака, грубо насликаних: доминантне боје су црвена, наранџаста и плава. Црква је хладна и мрачна; камени зидови су голи, а нови, ниски дрвени иконостас изгледа као да је направљен од картона, као контраст тешкој архитектури цркве.

¹ Поздрав на грузијском.

Одлазим у позадину цркве, иза стуба, трудећи се да будем тих: али, чак и лагано мојих ђонова о камени под гласно одјекује у сваком ћошку и под сводом. Отац Јован служи, док отац Јонас узима улоге Ђакона, читача и хора. Они су једина два преостала монаха у манастиру. Отац Јонас пева брзо, гласним, високим гласом, напуклим и старим; он испуњава цркву одјецима који се мешају и прекидају једни друге. Стојим иза четвртасог стуба. С времена на време, на знак оца Јонаса, палим кадионицу и дам му је, а потом се вратим на своје место. Мало ми је досадно, јер се служба обавља на старом грузијском језику и ништа не разумем. Да је на руском, слушао бих жудно и запамтио бих молитве. Али, сада ми је досадно, па чак сањарим о топлој чају. Али, ево, дођосмо до краја: како су неочекивано завршили службу. Излазимо из цркве. Напољу је хладно. Стојим сам на вратима своје ћелије; аутоматски окрећем главу ка северу где, дубоко доле, у долини, сијају и трепере светла града. Тешко је поверовати да у тој далекој, искричавој светлости, људи живе и ходају околу, да је моја породица тамо. У трпезарији, за великим белим столом, под лампом, мајка сипа чај, док у суседној соби мој брат свира, *Apassionata*.

Пада ноћ. Хладно је. Месечева светлост пузи по зиду. Сада постаје блеђа: облак измаглице плови над црквом, скоро јој скинувши кров. Још један облак плови у близини, обухвативши за тренутак старе јасенове на ивици литице. И град је такође скривен, а онда се поново појављује дубоко доле у долини...

Ја нисам тамо са вама, и ви нисте видљиви; види се само тај искричави круг светлости у долини. Кад бисте сви умирала у овом тренутку, ја то не бих осетио.

Давно једне ноћи, почетком пролећа, прао сам фотографске плоче под чесмом, у мрачној кухињи. Вода је била тако хладна и видела се тачка месечеве светлости на зиду близу воде која је цуркала; с времена на време, месечева светлост је падала на моје мокре руке и светлуцала се на плочи. Задрхтао бих. Изненада сам имао осећај те туге тамо на планини, окупаној у месечевој светлости, и моје усамљености тамо, и хладноће. Тада сам одлучио да дођем овамо. Али, сада, када сам стварно отишао, када сам заиста далеко од свих, моја усамљеност је другачија и драго ми је што сам ту.

Ево ме у мојој ћелији. Свећа, причвршћена за сто, осветљава каменити зид, али не допире до мрачних сводова. Пишем и читам, умотан у огртач од овчије коже. Касно је. Гасим свећу и светло кандила у ниши испред иконе јаче светли. Трудим се да станем на плочу камена који

означава гроб неког архимандрита који је тамо сахрањен. Плоча је увек хладна и чини ми се да се та хладноћа шири по целој соби.

Полако читам молитве. Кратка непажња пролази ми кроз главу, а онда се поново враћам речима молитве.

Одлазим до отвореног прозора и зурим у влажну таму. Све је обавијено тамним плавозеленим сенкама; један облак од измаглице шири се преко долине, пресецајући је на два дела. Мирно је и тихо.

ЂАВОЛОВО УПОРИШТЕ (о гордости)

Исак Сирин (који је, као нико други, познавао дубине човековог духа) написао је у свом 41. упутству:

„Ко је увидео и осетио свој грех, тај је виши од онога који својом молитвом васкрсава мртве. Ко се удостојио да види самог себе, тај је виши од онога који се удостојио да види ангеле.”

Испитивање теме коју смо одабрали за наслов, води баш до те самопознаје.

Гордост, самопоштовање, таштина, чему можемо да додамо и брзоплетост, ароганцију, уображеност – све су то разни аспекти једног основног феномена: *усредсређености на себе*. Овај последњи израз ћемо користити као општи термин за све грехе које смо управо поминули.

Међу свима, два се највише истичу: таштина и гордост. По *Лествици*, они су као младић и одрастао човек, као семе и пшеница, почетак и крај.

Који су симптоми овог почетног греха таштине? Нестрпљивост за сваку критику, жудња за хвалом, тражење лакших путева, стална усмереност на друге: „Шта ли ће они да мисле?” Таштина, из далека, види могућег посматрача; она гневног човека чини благим, лакомисленог озбиљним, одсутног пажљивим, грамзивога уздржаним, и тако даље. Све то траје док има посматрача.

Детиња и младалачка плашљивост често нису ништа друго до скривена себичност и таштина.

Иста усмереност на посматрача објашњава грех самооправдавања, који се често неопажено ушуња чак и у нашу исповест. „Грешно сам као и други”, кажемо ми, „то су били само ситни греси – никога нисам

убио, ништа нисам украо.” У дневницима Софије Толстој стоји следећи карактеристични упис: „Нисам знала како да образујем своју децу (пошто сам се удала као врло млада, а након тога осамнаест година нисам могла да мрднем са села) и то ме често мучи.” Главне речи покајања су потпуно избрисане самооправдавањем у заградама.

Демон таштине се радује, пише Свети Јован Лествичник, када види како се наше врлине повећавају. „Када постим, ташт сам; када кријем своју жртву и чувам је у тајности – ташт сам о својој дискрецији. Ако се добро обучем, ташт сам, али, када се пресвучем у сиромашну одећу, још више сам ташт. Када говорим, обузме ме таштина, ако ћутим, опет сам ташт. Какогод окренемо то трње, бодље ће увек бити окренуте нагоре.”

Лав Толстој је добро знао отровну природу таштине. У својим раним дневницима, он строго оптужује себе за таштину. У једном од својих дневника из педесетих година 19. века, горко се жали да, чим се у његовој души појави добро осећање, одмах га прати освртање уназад, самоиспитивање пуно таштине; и тако нестају најдрагоценији покрети душе, топећи се као снег на сунцу. Они се топе – или, другим речима, они умиру. То значи да, као последица гордости умире све што је најбоље у нама, таштином убијамо себе; истински, једноставан, добар живот замењујемо утварама. Горд човек јури ка смрти и проналази је.

„Ретко сам виђао”, пише један од наших савремених писаца, „да велика, нема радост патње пролази кроз људску душу без свог одвратног сапутника – лакомислене и брбљиве извештачености (таштине). Шта је суштина извештачености? По мом мишљењу, то је неспособност да *бивствујемо*. Искрено говорећи, извештачени људи не постоје, јер они се прилагођавају другим људима око себе. Када доживе највеће патње, извештачени људи имају урођену тежњу да се тим патњама хвале пред другима, јер су очи других за њих исто што и за глумце светла позорнице.” (Степун, *Николај Переслегин*).¹

Увећана таштина рађа *гордост*.

Гордост подразумева крајњу самоувереност, заједно са одбацивањем свега што није „моје”. Она води ка гневу, окрутности и пркосу, ка одбијању Божје помоћи. То је „демонско упориште”, „месингани зид” између нас и Бога (Ава Пимен);² она је непријатељство према Богу, почетак сваког греха, присутна је у сваком греху. Јер сваки грех

¹ Фјодор Степун (1884-1965), руски филозоф и писац.

² Египатски пустињак из петог века.

представља вољно препуштање страсти, свесно кршење Божјег закона, пркос Богу, иако „особи која је горда посебно треба Бог, јер људи не могу да је спасу”. (*Лествица*)

Одакле потиче ова страст? Како она почиње? Чиме се храни? Кроз које фазе пролази у свом развоју? По којим знацима је можемо препознати?

Последње питање је посебно важно, јер горд човек обично не *види* свој грех. Неки мудри *старац* током исповести молио је једног брата да не буде горд. Заслепљени брат му је одговорио: „Опрости ми, оче, али у мени, нема гордости.” Мудри *старац* тада рече: „Дете моје, који бољи доказ си могао да ми даш о својој гордости од овог одговора?”

Свакако, ако је човеку тешко да тражи опроштај, ако је осетљив и сумњичав, ако се сећа зла и суди другима, све то је, несумњиво, симптом гордости.

Симеон Нови Богослов лепо пише о томе: „Ако човек много пати у срцу када је омаловажен или изнервиран, јасно је да такав човек носи стару гују (гордост) у недрима. Ако подноси увреде у тишини, гуја ће постати беспомоћна и слаба. Али, ако одговори огорчено и увредљиво, даће гуји снагу да убризга отров у његово срце и окрутно му прождере утробу.”

У *Проповеди незнабошцима* Светог Атанасија Великог проналазимо ове речи: „Људи су упали у самозадовољство, и више воле да размишљају о себи него да размишљају о Богу.” У овој краткој дефиницији откривена је сама суштина гордости: човек, коме је средиште жеље првобитно био Бог, окренуо се од Њега и „упао је у самозадовољство”, желећи и волећи себе више него Бога, и више волећи да размишља о себи него да размишља о Богу.

То „размишљање о себи” и „самозадовољство” постали су наша природа и исказују се, на пример, у моћном нагону *самоочувања* у животу тела, као и духа.

Као што малигни тумор често настане због удараца или због сталне иритације одређеног дела тела, тако и болест гордости често настане или због изненадне трауме душе (на пример, због неке велике туге) или због продуженог занимања за себе, настајући из успеха, задовољства, сталног изражавања својих талената.

Често таквог човека називамо „темпераментним”: он се „опушта”, он је „страстан”, талентован. Он је попут гејзира, и сталном активношћу спречава и Бога, и човека да му приђу. Пун је себе, обузет је собом, одушевљен собом. Не види, нити осећа ишта осим свог пламена, свог

талента у коме ужива, добијајући од њега потпуну срећу и задовољство. Са таквим људима не можете скоро ништа да урадите, све док не постану исцрпљени, док се вулкан не угаси. То је опасност свих дарова, свих талената. Те особине морају да имају равнотежу у потпуном и дубоком духовном животу.

И у супротном стању – у патњи, проналазимо исте резултате: човек је „обузет” својом патњом, свет који га окружује, за њега, постаје замагљен и мрачан; не може да говори и мисли ни о чему другом осим о своме болу; коначно живи по њему, држећи га се као да је то једино што му је преостало у животу, његов једини смисао. Јер има људи „који су успели да пронађу одушевљење, чак и у осећају сопственог понижења”. (Достојевски, *Записи из подземља*)

Често ту усредсређеност самим собом развију тихи, ћутљиви, покорни људи, чији је лични живот фрустриран од рођења и та „фрустрирана субјективност проналази компензацију у егоцентричној тежњи” (Јунг, *Психолошки типови*) која узима разне облике: пријемчивост, претерано скрупулозност, кокетност, жељу да привуку пажњу (чак и ширењем и преувеличавањем лоших гласина о себи) и, коначно, психотично стање фикс-идеја, манија гоњења или мегаломанија (Попришчин у Гогољевој причи).¹

Према томе, усредсређеност на самог себе одвлачи човека од света и Бога; могло би се рећи, да он сам себе одсеца од заједничког стабла универзума и постаје само струготина склупчана око празног простора.

Покушајмо да истакнемо главне ознаке у развоју гордости – од умереног самозадовољства до крајњег духовног замрачења и коначног уништења.

– У почетку: само преокупираност собом, скоро нормално стање праћено срећним расположењем које се често претвара у лакомисленост. Човек је задовољан собом, често се смеје, звиждуће, пева, пуцкета прстима. Воли да буде оригинална, да изненади друге парадоксима, да буде духовит; показује извесне каприце, пробирљив је у храни. Радо дели савете, пријатељски се меша у послове других људи. Неволјно издаје посебно занимање за себе у изразима као што су (прекидајући друге): „Да вам кажем”, или „Ја знам бољу”, или „Ја имам обичај да...”, „Ја поштујем следеће правило...”, „Ја обично више волим” (код Тургењева).

¹ Попришчин, измишљени аутор Гогољеве кратке приче, *Записи једног лудака*.

Док говори о туги неког другог, често нехотице узвикује: „Толико сам се потресао, не могу то да преболим!” С друге стране ова врста личности се много ослања на одобравање других људи и, у зависности од тога да ли га је добио или не, постаје или ведар, или повучен. Међутим, уопштено гледано, његово расположење у првој фази је весело. Ова врста егоцентричности је карактеристична за младе, мада се може наћи и у зрелијем добу.

Срећа је за човека, ако у овој фази, наиђе на озбиљне бриге, посебно о другима (брак, породица), посао, труд. Или, ако је привучен религиозним животом: привучен лепотом духовног напора – видеће своју беду и маленкост, и желеће помоћ милости. Ако се то не догоди, болест се даље развија.

– Потом долази до истинске вере у сопствену супериорност, често праћене неконтролисаним бујицом речи. На крају крајева, шта представља речитост, ако не, с једне стране, недостатак скромности, а са друге, задовољство примитивним процесом самооткривања? Егоистични карактер брбљивости лош је чак и када је, што се понекада догоди, бујица речи надахнута неком озбиљном темом: горди човек може да коментарише врлине понизности и ћутања; може да хвали пост, или да расправља о томе да ли су добра дела боља од молитве.

Самоувереност се брзо претвара у страст за заповедањем. Горд човек угрожава вољу других, док, у исто време, не толерише ни најмање угрожавање своје воље. Он тражи пажњу, време и енергију свих око себе. Постаје безобразан и дрзак. Његови послови су важни, док бриге других немају значаја. Све ради, свуда се меша.

У тој фази – мења се расположење гордог човека. Последица његове агресивности, природно је супротстављање и одбијање. Зато постаје нервозан, тврдоглав, свађалачки расположен. Убеђен је да га нико не разуме, чак ни његов духовни вођа. Његови сукоби са „светом” постају све оштрији, и горди појединац коначно прави избор: његов его се ставља у позицију против човека, мада још увек не и против Бога.

Сада његова душа постаје мрачна и хладна; у њу се усељавају ароганција, презир, гнев и мржња. Његов ум је замагљен, разликовање добра и зла постаје збркано, јер је замењено разликом између онога што је „моје” и што „није моје”. Избегава сваку послушност, постаје неподношљив у сваком друштву; његов циљ је да прати свој пут, да постиди друге људе, да их шокира; грамзиво тражи публицитет, чак и ако је скандалозан, светећи се свету који га није признао и тако враћајући „своје”. Ако је монах – напушта манастир (који више не може да под-

несе) и тражи свој пут. Понекад је та сила самопотврђивања усмерена ка материјалним циљевима (каријери, политичкој или друштвеној активности) а, ако је човек талентован, може да доведе и до кретивног рада. На том пољу, горди човек може да однесе неколико победа, захваљујући притиску који спроводи. Јереси и расколи, такође, успевају на том земљишту.

– Коначно, у последњој фази, горди човек прекида и са Самим Богом. Ако је претходно грешио због несташлука или побуњеништва, сада себи дозвољава сваки испад. Грех га више не брине, он постаје уобичајен. Ако у овом периоду осећа икакву срећу, „срећан” је са ђаволом и дуж мрачних путева. Душа му је суморна, затворена за светлост, његова усамљеност је потпуна; у исто време је искрено убеђен да је изабрао прави пут; осећа се савршено безбедно, док га тамна крила носе у пропаст.

У ствари, стање тог човека тешко се може разликовати од лудила.

Чак и у овом животу, горди човек обитава скоро у потпуној изолованости (тама пакла). Погледајте како говори, и свађа се; или уопште не чује шта му се говори или чује само оно што одговара његовим ставовима. Ако је нешто противно његовом мишљењу, бесан је као да је примио личну увреду; одговара саркастично или страствено одбија. У онима који га окружују види само оне карактеристике које им он припише; тако, чак и када хвали друге, остаје горд, затворен у себе, слеп за објективну истину.

Типично је да најчешћи облици менталне болести (мегаломанија и манија гоњења) – директно проистичу из „претеране самоуверености”; било би попуно немогуће пронаћи те мане код понизних, једноставних, оних који заборављају на себе. Главним узроцима лудила (параноје) психијатри сматрају претерани осећај за сопствену личност, непријатељски став према другим људима, губитак нормалне способности за прилагођавање и изопачени суд. Класични параноик никада не критикује себе, он је, у својим очима, увек у праву и огорчен је и незадовољан људима око себе и условима у којима живи.

Тако схватамо дубину дефиниције коју је дао Свети Јован Лествичник: „Гордост је крајње сиромаштво душе.”

Горди човек доживљава поразе на свим пољима:

Психолошки, он пати од меланхолије, таме, жаловости.

Морално, од усамљености, свенуле љубави, злобе.

Са теолошке тачке гледишта, од смрти душе која претходи физичкој смрти, од пакла у садашњем животу.

Епистемолошки, од солипсизма.

Физиолошки и патолошки, од нервног и менталног обољења.

Као закључак, нормално се питамо: како да се боримо против те болести, чиме да се супротставимо уништењу које прети онима који иду тим путем?

Одговор проистиче из саме суштине питања. Гордост се превазилази послушношћу, послушношћу објективној истини, послушношћу која се предузима постепено: бити послушан онима које волимо, законима овога света, објективној истини, лепоти, свему што је добро у нама и изван нас, послушан Божијем учењу, и, коначно, послушан Цркви, њеним заповестима, њеном светотајинском животу.

А да бисмо постигли ту послушност и смиреност, морамо да предузмемо оно што прво стоји на хришћанском путу: „Ако хоће ко за мном ићи, нека се одрекне себе, и узме крст свој и за мном иде.” (Мт. 16,24)

Човек мора да се одрекне себе, свакодневно да се одриче себе. Човек свакодневно мора да узима свој крст, као што кажу најдревнији рукописи (Лк. 9,23) – крст стрпљивог прихватања патњи, одабира последњег места, подношења туге и болести, немог прихватања увреда, потпуне безрезервне послушности – и то одмах, добровољно, радосно, без страха и непрекидно.

Тада ће пронаћи пут до Царства Мира, „најдубљег смиреноумља које уништава све страсти”.

Слава Богу Који се „гордима противи, а смиренима даје благодат”. (1 Петр. 5,5)